

ZBORNIK RADOVA 11

Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini
Univerzitet u Sarajevu
Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

ZBORNIK RADOVA
Izlazi jednom godišnje

Izdavač:
Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Za izdavača:
Prof. dr. Enes Karić

Priprema:
Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Lektor:
Prof. dr. Džemal Latić

Korektor:
Hfz. Kenan Musić

Prijevod na arapski:
Mr. Amrudin Hajrić

Prijevod na engleski:
Doc. dr. Murat Dizdarević

Tehnički urednik:
Zuhdija Hasanović

Naslovna strana:
Velid Beširević

Tiraž:
400

Štampa:
Štamparija Fojnica, d.o.o. Fojnica, Fojnica

Na osnovu mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta broj 03-413-680/98 od 11. 2. 1998. ova knjiga je kao proizvod iz člana 19. tačka 12. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga oslobođena plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga

ZBORNIK RADOVA

FAKULTETA ISLAMSKIH NAUKA U
SARAJEVU

11/2006.

Redakcija:

Doc. dr. hfz. Fadil Fazlić (predsjednik), prof. dr. Džemal Latić, mr.
Mustafa Hasani (sekretar), asis. hfz. Kenan Musić, asis. Nedim
Begović

Glavni urednik:

Prof. dr. Enes Karić

Urednik dijela o akademiku Hamdiji Čemerliću:

Prof. dr. Adnan Silajdžić

Urednik dijela o prof. Huseinu Đozi:

Mr. Almir Fatić

Adresa Redakcije:

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, Čemerlina 54
71000 Sarajevo

Sarajevo, 2006.

ISLAMIC COMMUNITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
UNIVERSITY OF SARAJEVO
FACULTY OF ISLAMIC STUDIES
SARAJEVO

COLLECTION OF PAPERS
OF
THE FACULTY OF ISLAMIC STUDIES
SARAJEVO
BOSNIA AND HERZEGOVINA

11/2006.

Editorial Board:

Doc. Dr. Hfz. Fadil Fazlić (president), Prof. Dr. Džemal Latić,
Mustafa Hasani, M.A., lecturer (secretary), Hfz. Kenan Musić,
assistant, Nedim Begović, assistant

Editor-in-Chief:

Prof. Dr. Enes Karić

Editor of papers about academician Hamdija Ćemerlić

Prof. Dr. Adnan Silajdžić

Editor of papers about Husein Đozo

Almir Fatić, M.A., assistant

Editorial Board Address:

FACULTY OF ISLAMIC STUDIES
Ćemerlina 54
71000 Sarajevo

Sarajevo, 2006.

-

11/2006.

: a

. . .

:

.

:

.

:

.

:

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu,
Ćemerlina 54
71000 Sarajevo
Bosna i Hercegovina

2006

Ovaj jedanaesti broj *Zbornika radova Fakulteta islamskih nauka* posvetili smo prof. dr Hamdiji Ćemerliću (1905 - 1990.), prvom v.d. rektoru, odnosno dekanu Islamskog teološkog fakulteta (otvoren 29. septembra 1977. godine), koji je kasnije preimenovan u Fakultet islamskih nauka.

Akademik Ćemerlić nas i sada oslovljava svojom veličinom, ljudskom, naučničkom, rukovodilačkom... Drago nam je da je prof. dr. Adnan Silajdžić znalački pripremio ovaj blok radova, besjeda i dokumenata o našem prvom dekanu. Srdačno mu se zahvaljujemo.

Sretna je okolnost da je Fakultet islamskih nauka, u saradnji sa *El-Kalemom*, objavio *Izabrana djela* Husein ef. Đoze (1912 – 1982.), profesora Islamskog teološkog fakulteta. Ovdje donosimo tekstove naših profesora sa promocije tih djela koja su održana potkraj 2006. godine u velikom atriju Fakulteta islamskih nauka. Blok radova o prof. Đozi u ovom broju Zbornika radova urednički je priredio mr. Almir Fatić, asistent.

Ako se za akademika Ćemerlića može kazati da je udario administrativne temelje našem Fakultetu, onda se s jednakim pravom može kazati da je profesor Đozo profilirao reformatorsku koncepciju ove naše visokoobrazovne institucije. I sada je Fakultet islamskih nauka na tim nastavnim, prosvjetnim i programskim pozicijama.

Uveliko smo u pripremama obilježavanja trideset godina postojanja i rada Fakulteta islamskih nauka. Drago nam je da se na ovaj način odužujemo našoj prošlosti, ali i da brinemo o sadašnjosti i budućnosti.

Na kraju, zahvalio bih se Redakciji Zbornika radova FIN-a, prof. dr. Džemalu Latiću, doc. dr. hfz. Fadilu ef. Fazliću, pred. mr. Mustafi Hasaniju, asistentu hfz. Kenanu Musiću i asistentu Nedimu Begoviću.

Doc. dr. Zuhdiji Hasanoviću pripadaju zasluge za tehničko uređenje ovog broja.

U Sarajevu, januara 2007.

Prof. dr Enes Karić,
dekan

This eleventh issue of the *Collection of Papers of the Faculty of Islamic Studies* is dedicated to the academician professor Dr Hamdija Ćemerlić (1905-1990), the first acting rector of University of Sarajevo, and the first dean of the Faculty of Islamic Theology (founded on September 29, 1997) later renamed into Faculty of Islamic Studies.

Academician Ćemerlić, even now, accosts us with his greatness, comprehensiveness, humaneness, scientific mind, leadership... We are glad that Professor Adnan Silajdžić has expertly prepared this block of papers, speeches and documents about our first dean. We cordially thank him.

Due to the happy circumstances, Faculty of Islamic Studies in collaboration with El-Kalem has published *Selected Works* of Husein ef. Đozo (1912-1982), professor at the Faculty of Islamic Theology. Here we present the texts of our professors read at the promotion of Đozo's *Selected Works*, held by the end of 2006. This block of texts is prepared and edited by Mr. Almir Fatić, assistant.

If we can say that academician Ćemerlić has done the administrative foundations of our Faculty, then we can equally say that Professor Đozo has profiled a reformed conception of this institution for higher education. Even now, Faculty of Islamic Studies is at the very same teaching, educational and program positions.

At the moment, we are doing considerable preparations to mark the thirtieth anniversary of the Faculty of Islamic Studies. We are glad that in this way we can pay back to our past, and not only take care about the present time but also think about future.

In the end, I would like to thank Editorial Board of the *Collection of Papers* of Faculty of Islamic Studies, Professor Dr Džemal Latić, Doc. Dr Hfz. Fadil Fazlić, lecturer Mustafa Hasani, and assistants Hfz. Kenan Musić and Nedim Begović, for the work they have done.

Doc. Dr Zuhdija Hasanović is to be thanked for technical editing of this issue.

Sarajevo, January, 2007

Prof. Dr Enes Karić

Dean

·
(1990 1905)
(.1977 .29)

·

·

...

·

·

(1982 1912)

·

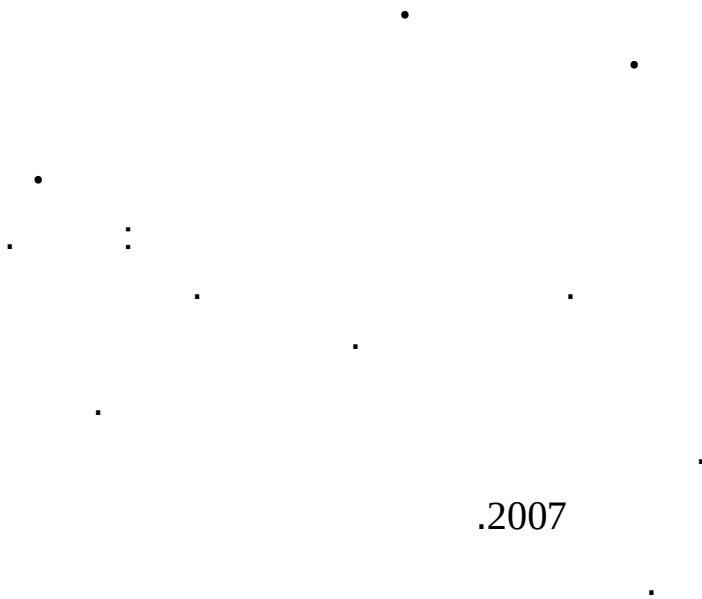
2006

·

·

·

弄

.2007

U POVODU 100. GODIŠNJICE
ROĐENJA AKADEMIKA HAMDİJE
ĆEMERLIĆA

U čast 100. godišnjice rođenja akademika Hamdije Ćemerlića (1905.-1990.), jednog od najznačajnijih bosanskih intelektualaca 20. stoljeća, Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu je u srijedu 7. decembra 2005. godine organizirao kraći skup na kome su uzeli učešća njegovi saradnici, kolege, učenici i studenti. Njihova nešto proširena i dorađena saopćenja objavljujemo u prvom odjeljku ovog *Zbornika radova*.

Za Fakultet islamskih nauka ovo je veoma značajan jubilej, jer je akademik Ćemerlić, učešćem na zasjedanju ZAVNOBIH-a i Avnoja u Jajcu, dao vlastiti doprinos očuvanju i afirmaciji državnosti Bosne i Hercegovine, o čemu se proteklih dana vode veoma žustre rasprave u političkoj javnosti naše zemlje, te zbog toga što je, demokratizacijom Islamske zajednice, dao ogroman doprinos razvoju njenih najvažnijih institucija, s druge strane. Tu posebno ističemo njegove zasluge za akademsko i naučno sazrijevanje Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu kao naše najviše poslijeratne visokoškolske vjerske institucije, koja će proteklih tridesetak godina dati značajan doprinos nacionalnom, duhovnom i kulturnom razvoju bosanskih muslimana.

Budući da je ovo bio prvi skup posvećen ličnosti i djelu akademika Ćemerlića, saopćenja koja ovdje objavljujemo predstavljaju značajan doprinos cjelovitijem sagledavanju raznolike i bogate, kulturne i društveno-političke djelatnosti akademika Ćemerlića, odnosno njegova nemjerljiva doprinosa političkom, socijalnom, naučnom i kulturnom razvoju Bosne i Hercegovine, a sasvim posebno njegova doprinosa afirmaciji i političkom, nacionalnom, kulturnom i vjerskom razvoju bosanskohercegovačkih muslimana.

Slijedeći princip hronologije značajnijih datuma iz Ćemerlićeve radne biografije, saopćenja su, uvjetno rečeno, podijeljena u dva dijela. Najprije donosimo one tekstove u kojima svoje poglede, sjećanja i ocjene izlažu oni učesnici koji tretiraju različite aspekte Ćemerlićeva života i djela do 1974. god. (kada odlazi u mirovinu), a nakon toga slijede saopćenja koja obuhvataju njegov svestrani angažman u organima i institucijama Islamske zajednice.

POZDRAVNA RIJEČ
DEKANA FAKULTETA ISLAMSKIH NAUKA
PROF. DR. ENESA KARIĆA

**Draga gospodo, poštovani profesori Fakulteta, uvaženi
gosti i prijatelji djela akademika Hamdije Ćemerlića,**

Danas smo usred lijepih sjećanja o akademiku Hamdiji Ćemerliću, prvom dekanu našeg Fakulteta, naše najviše islamske obrazovne institucije koja se prije trideset godina zvala Islamski teološki fakultet. Vrijeme ide, neko bi kazao da teče kao mutna voda, i možda ta metafora ima mjesto u ovoj mojoj besjedi, uzmemo li u obzir kakva su tri turbulentna desetljeća prošla od tada, a posebno kako su gorka naša sjećanja sprva devedesetih godina XX stoljeća naovamo. Vrijeme rata, genocida, strašnih ljudskih udesa i pogroma..., sve to nas još uvijek na svjež način podsjeća na godine koje su nastupile vrlo brzo nakon Ćemerlićeve smrti.

Akademik Hamdija Ćemerlić je, bez sumnje, jedan od najvažnijih utemeljitelja Fakulteta islamskih nauka. Bio je član Matičarske komisije koja je izrađivala naš prvi nastavni plan i program, bio je redovni profesor na predmetu Društveni i politički sistem SFR Jugoslavije, gdje smo ga mnogi od nas imali priliku slušati kao izvanrednog poznavatelja filozofije prava i države.

Dakako, prisjećamo ga se i kao vrsnoga pedagoga, oratora, principijelnog profesora, dragog autoriteta...

Dobro djelo akademika Ćemerlića ostaje; ono trajno dariva svoje plodove. Sada Fakultet islamskih nauka vode studenti akademika Ćemerlića; oni rukovode glavnim sektorima djelovanja ove visokoškolske ustanove. To njegovom imenu služi na ponos.

Želim da ovaj naš današnji kolokvij proteče na onoj akademskoj razini koju akademik Hamdija Ćemerlić s pravom zaslužuje.

Uz selame i pozdrave želim vam uspješan rad.

UVODNA RIJEČ

Obilježavanje stote godišnjice rođenja akademika Hamdije Čemerlića za nas na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu predstavlja jedan od iznimno značajnih jubileja. To kažem naprosto zbog toga što je rahmetli Čemerlić neposredno učestvovao u krupnim događajima beskrajno važnim za sudbinu države Bosne i Hercegovine i njenih naroda, a sasvim posebno za sudbinu bosanskih muslimana (u to vrijeme jugoslovenskih muslimana). Ovdje će biti dovoljno izdvojiti njegovo aktivno učešće u pripremama održavanja skupštine ZAVNOBIH-a, aktivno učešće na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu, učešće u donošenju prvog ustava Jugoslavije i najviših pravnih akata Bosne i Hercegovine, dajući time ogroman doprinos očuvanju i afirmaciji državnosti Bosne i Hercegovine, njenom političkom, kulturnom, privrednom i prosvjetnome razvoju; zatim njegovo aktivno učešće u donošenju Ustava Islamske zajednice u Jugoslaviji, otvaranju Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu itd., riječju i njegovo pregnuće u pravnom, kulturnom i vjersko-obrazovnom institucionaliziranju bosanskih muslimana, dajući time nemjerljiv doprinos očuvanju i afirmiranju nacionalne, političke, duhovne, vjerske i kulturne posebnosti bošnjačkoga muslimanskog bića.

Čemerlićeva naučna, kulturna i duhovna pregnuća iskazivala su se kroz pisanu riječ (u domaćim časopisima iz oblasti društvenih

i historijskih nauka objavio je preko 70 naučnih i stručnih radova, prikaza i recenzija), ali i kroz mnogostruke oblike neposrednoga djelovanja u društvenoj praksi: političko zauzimanje, prosvjetna nastojanja, neposredna briga za ljude. Veliki broj sasvim običnih ljudi koji su imali tu čast i privilegiju da se susretnu sa njim, da žive u njegovoj blizini, mogli su lahko osjetiti njegov iskreni humanizam, njegovu brigu i odgovornost za druge. Prema studentima i suradnicima bio je toliko otvoren da je katkada znao rješavati njihove sasvim lične i privatne probleme. U institucijama u kojima je djelovao dostojanstveno i krajnje odgovorno je izvršavao preuzete obaveze. Takvo što potvrđuje njegov bogati životopis, njegov svestrani angažman u raznovrsnim aktivnostima, prije svega izvanrednoga profesora-predavača i odgajatelja-pedagoga (u šta smo se mnogi od nas ovdje mogli uvjeriti), uspješnoga rukovodioca, akademika, uglednog i angažiranog naučnog i kulturnog djelatnika. Više je nego očito da je djelatnost akademika Čemerlića u svojoj raznolikosti daleko nadilazila okvire njegova primarnog poziva-univerzitetskoga profesora. Signifikantno je da se radi profesure, odnosno svoga rada na Univerzitetu odrekao svih značajnijih političkih funkcija koje su mu mogle pružiti neizmjerne blagodeti i privilegije.

Na više područja ljudskog duha, u novijoj bosanskohercegovačkoj kulturnoj povijesti bio je među prvima. Prvi je postigao doktorat iz oblasti pravnih nauka na čuvenoj pariškoj Sorboni; bio ministar u prvoj vladi Bosne i Hercegovine; među prvima je u pravnu, društvenu i političku praksu bivše Jugoslavije uvodi nove (europske) standarde u Izborni sistem; među prvima pristupa utemeljenju Pravnog fakulteta, odnosno Univerziteta u Sarajevu; obavljao funkciju rektora Sarajevskog univerziteta radeći na njegovu moderniziranju kako u organizacijskom, tako i u sadržajnom i moralno-didaktičkom smislu; među prvima je pokrenuo inicijativu i operacionaloizirao ideju o otvaranju

Islamskoga teološkog fakulteta (danas Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu); prvi je rektor, odnosno dekan ove najviše poslijeratne odgojno-obrazovne ustanove bosanskih muslimana, koja će skoro tri desetljeća raditi na promociji njegovih nacionalnih, duhovnih i kulturnih vrijednosti, a koja baštini tradiciju islamskog obrazovanja Više šerijatsko-teološke škole, na kojoj je i započeo svoju profesorsku karijeru predavajući nekoliko predmeta iz oblasti javnog prava (ustavno, državno i administrativno pravo).

Kao dekan Fakulteta islamskih nauka imao je viziju modernog teološkog učilišta, zbog čega je stalno insistirao na njegovom otvaranju prema svijetu, gradnji najšire moguće komunikacije sa okruženjem, učenju jezika, širokoj obrazovnoj i općoj kulturi njenih kadrova itd. Poznato mi je da je mnogo ranije nagovarao rahmetli Mehmed-ef. Handžića da ode u Lajden radi ovladavanja osnovnim elementima zapadnoevropske istraživačke metodologije, Hilmu Neimarliju je podsticao da svoje magistarske studije završi u Londonu, ohrabrivao kolegu Hafizovića i mene da završimo započete specijalističke studije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, itd.

Nažalost, o sveukupnoj djelatnosti akademika Čemerlića do sada nije mnogo pisano, izuzev rijetkih autora koji su ga prigodice, ovdje ili ondje, spominjali u svojim studijama, tekstovima ili knjigama. Koliko je meni poznato, osim Zbornika radova, koga je Akademija nauka i umjetnosti BiH posvetila akademiku Čemerliću neposredno nakon njegove smrti, do sada nije upriličen niti i jedan okrugli stol ili razgovor, niti su na bilo koji drugi način obilježeni značajniji datumi iz njegova života.

Njegov doprinos bosanskoj pravnoj, političkoj, socijalnoj, obrazovnoj i vjerskoj kulturi tek treba proučiti i vrednovati s različitih gledišta, kako bi se stvorila jasnija slika o dosezima njegova duhovnog, intelektualnog i kulturnog djelovanja i njegove

dugogodišnje prisutnosti u bosanskohercegovačkoj historiji. Da još uvijek ne posjedujemo ni približno jednu zaokruženu i cjelovitu sliku o ličnosti i djelu rahm. Čemerlića, potvrdit će, siguran sam, i ovaj naš današnji skup.

U namjeri da iskažu svoje iskreno poštovanje i ogromnu zahvalnost akademiku Čemerliću, profesori Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu pripremili su ovaj skup na kojemu će svoje kraće priloge pročitati ili izložiti stručnjaci iz različitih znanstvenih područja, njegove kolege, njegovi suradnici, a najčešće njegovi bivši studenti i učenici koji trenutno obavljaju veoma važne javne i kulturne funkcije u našoj državi. Tako ćemo čuti saopćenja povjesničara, politologa, pravnika, filozofa, teologa itd. Ovaj jubilej je, dakle, izvrsna prilika da se ukaže na mjesto i ulogu akademika Čemerlića u povijesnim mijenama dvadesetoga stoljeća, da se osvijetli ono što još nije dovoljno ili nikako istraženo, te da se, možda, upotpuni ili iznova vrednuje ponešto od onoga što su dosadašnji istraživači postigli.

Na kraju, u ime Organizacionog odbora, srdačno pozdravljam sve učesnike ovoga skupa, uzvanike i drage goste, sa željom da se ugodno osjećate u našoj sredini.

Dr. Adnan Silajdžić

Akademik Muhammed Filipović

HAMDIJA ĆEMERLIĆ

Među Bošnjacima, bosanskim političarima i naučnicima, koji su djelovali tokom XX vijeka, Hamdija Ćemerlić nesumnjivo zauzima posebno mjesto. To mjesto je zaslužio kako po dugotrajnosti i sadržaju svog svestranog djelovanja, tako i po neobičnoj i za naše prilike i običaje sasvim izuzetnoj dosljednosti koju je ispoljio u svojim pogledima na svijet i javni život, svojom nesumnjivom odaošću svome narodu, njegovoj vjeri i kulturi i, ujedno, svojem nesumnjivom bosanskom patriotizmu i demokratskim uvjerenjima. Taj stav se temeljio na uvjerenju da je Bosna i Hercegovina naša zajednička domovina i da smo svi mi koji u njoj živimo njeni jednakovrijedni sinovi, kao i da nas razlike koje među nama postoje - a one su, prije svega, vjerske, a potom su postale i nacionalne - prije ujedinjuju u jedno normalno ljudsko društvo različitosti, a ne dijele i suprotstavljaju. On je vjerovao da nas sam život ne dijeli nego da nas dijele ideje i politike koje se služe vjerskim i nacionalnim procedom za zadobivanje utjecaja na ljude i potom i vlasti. Zapravo, te su razlike ono što omogućava i čini temelj postojanja ovakve Bosne i Hercegovine kakva ona jeste. Po njima je Bosna i Hercegovina jedno jedinstveno i specifično društvo, jedna zajednica koja je mnogo više nego mehanički zbir svojih dijelova i faktora

koje je sačinjavaju, odnosno, ona je zajednica koja se temelji na mnogo zajedničkih pretpostavki i elemenata ljudskog života, pa su dio tog mozaika i razlike među nama koje našu stvarnost obogaćuju i ta zajednica je bila ostvarena na takav način da nije u bitnom ugrožavala sve one različitosti koje je historija ostavila i donijela u svom toku na tlu Bosne i Hercegovine. Tako je Bosna i Hercegovina zemlja koja nije dozvolila da bude uvučena u borbe oko prvenstva jednog naroda na njenom prostoru, nije dopustila unilateralizaciju vjere ili nacionalnog elementa i političkog uvjerenja i nije dopustila da dođe do totalnog vlasništva jedne nacije nad cijelom njenom teritorijom i historijom. Svi smo mi u Bosni i Hercegovini jednaki i isti, a izvan Bosne i Hercegovine stavljaju se samo oni koji djeluju protiv nje i njenih vitalnih interesa, a, prije svega, njenog teritorijalnog integriteta, njenog zasebnog historijskog identiteta i upućenosti naših ljudi svih vjera i nacija na tu jednu i jedinstvenu zemlju-Bosnu i Hercegovinu, i to jedino kroz upućenost jednih na druge. Fundamentalni značaj ovakvog stava i tog dubokog unutarnjeg patriotizma Hamdija Ćemerlić je demonstrirao tokom cijelog svog života, nikada se prema Bosni i Hercegovini ne postavljajući u ovisnosti od specifičnih političkih ili bilo kakvih drugih interesa svoje vjerske i nacionalne grupacije ili tekućih političkih i posebno ideoloških ili nacionalnih interesa i okolnosti, nego svagda jasno razlikujući prolazne interese, režime, politike i tekuća mišljenja od onog što je u životu bosanskog društva trajno i zajedničko svima nama, što dolazi do izraza upravo tada kada se kratkotrajni politički računi svedu i Bosanci suoče sa istinom svog postojanja. Najbolji primjer za to je ona epizoda iz njegovog života, koju lično mogu posvjedočiti i na osnovu njegovih kazivanja i na temelju analogije njegove situacije i ponašanja bliskog rođaka moje majke Sulejmana Filipovića, nekada člana Prezidijuma AVNOJ-a i prvog muslimana člana Nacionalnog komiteta Jugoslavije i prve Titove vlade iz

1944. godine. Obojica njih su stavljeni pred dilemu da uđu u Komunističku partiju ili da napuste političku djelatnost i državne funkcije. Sulejman Filipović je u to vrijeme bio potpredsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Bosne i Hercegovine, a Hamdija Ćemerlić ministar u prvoj vladi Bosne i Hercegovine. Ono što sam čuo od Hamdije, a što se odnosilo na neke epizode njegovog javnog djelovanja, potvrdila mi je priča Sulejmana Filipovića, koji mi je jednom prilikom, kad sam ga pitao zbog čega je naglo prekinuo politički rad i odlučio da ode u penziju i da postane predsjednik Sabora Islamske vjerske zajednice Jugoslavije, kazao da ga je tada pozvao Đuro Pucar i stavio ga pred dilemu koju diktira politika Centralnog komiteta da uđe u Komunističku partiju ili da se povuče iz političkog života i sa državnih funkcija. Tom prilikom mu je Sulejman kazao sljedeće: "Ako Vama nije dovoljno to što sam dokazani patriot, što sam sarađivao u NOP-u od 1941. godine i to na veoma delikatnim poslovima (upravo su preko njega partizani pravovremeno saznavali za sve operativne planove hrvatske vojske i mogli su vući adekvatne korake), što sam Vam predao Tuzlu bez metka i sa hiljadama vojnika koji su pojačali snagu NOV-e, što sam uvjereni demokrat i lojalan ovoj vlasti i ako ne cijenite ono što sam do sada učinio, te bih svoj patriotizam morao zapečatiti i tako da se pod starost upisujem u Komunističku partiju, i ako za nastavak mog političkog rada moram da pogazim uvjerenja koja sam imao cijelog mog života, onda Vam hvala. Ja sam musliman vjernik i ne mogu biti komunist. Podržavao sam i još uvijek podržavam komunističku politiku, jer je ona za našu zemlju još uvijek jedino moguća i najbolja za njeno stanovništvo, ali nisam i ne želim biti član Vaše stranke. Eto Vam dosta muslimana koji su to spremni učiniti, pa me zamijenite! Molim Vas samo da Uglješini (Uglješa Danilović - tadašnji ministar unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine) korteši od mene ne prave neprijatelja i ne vode nedostojne kampanje protiv mene, kao što čujem da to rade u mom izbornom

sreću (Modriča i Gračanica)". Sličan odgovor je Rodoljubu Čolakoviću dao i Hamdija Ćemerlić, kad je i on bio stavljen pred istu dilemu. On nije bio cirkusaner da, kao neki ostarjeli i ovještali članovi nekadašnje njihove zajedničke stranke (JMO), ulazi u Komunističku partiju, mada je cijeli život prije toga bio lojalan član JMO i kao član njenog lijevog krila ušao u Narodni front i otišao u partizane, gdje je dao veliki doprinos jačanju NOB-e. On nije bio spreman da se odriče sebe i svoje časne prošlosti, za račun kratkotrajne i nasilne želje komunista da potčine sebi sve svoje nekadašnje skupocjene saveznike iz rata, odnosno sve članove bivšeg Narodnog fronta koji su im u najtežim momentima garantirali demokratski legitimitet, ili da od njih provjerenim metodama načine "neprijatelje naroda", kako bi ih eliminirali iz konkurencije u podjeli položaja i uloga u vlasti. Osim toga, prihvatanje članstva u Komunističkoj partiji bilo bi priznanje stava da izvan komunističke stranke nije bilo muslimana patriota, pravih demokrata i boraca protiv antifašizma i da je jedinio legitimna oslobodilačka ideja bila ona komunistička, što i faktički i moralno ne bi bilo tačno i ispravno. Na čemu bi se, onda, temeljili politički zahtjevi muslimana da budu priznati kao nacija i da u život uđu sa svim svojim političkim kapitalom i historijskim zaslugama, odnosno sa svim onim što ih čini nacijom kao što su to bili i Srbi i Hrvati. To nisu mogli postati samo na temelju učešća jednog broja komunista muslimanskog porijekla u NOB-i, jer su se oni tada odricali svoje vjere, svoje kulture i svoje nacije, koju, uostalom, nisu priznavali sve dok im ona nije zatrebala kao ulaznica za ulazak u strukture vlasti koja se temeljila na nacionalnom predstavništvu, kako je funkcionirala vlast u Bosni i Hercegovini od 1971. godine pa nadalje. U smislu rijetko viđene dosljednosti stavova, dugotrajnosti i plodnosti djelovanja, Hamdija Ćemerlić, ili Hamdi-beg, kako smo ga mi mlađi od milja nazivali, bio je svakako rijetka i izuzetna ličnost našeg vremena. Stoga je svaki govor o njemu,

ukoliko želi biti nešto više od pukog podsjećanja i kliženja po površini zbivanja i značenja njegove ličnosti, ujedno i govor o nama i našoj historiji u XX vijeku, odnosno historiji naše zemlje Bosne i Hercegovine, odlučnom dobu za našu sudbinu u svakom pogledu. Svjestan sam da bi za adekvatan govor o Hamdiji Ćemerliću bilo nužno napisati jednu cijelu knjigu, koja bi prikazala opće i posebno ekonomske i potom političke i moralnoduhovne prilike prve polovine XX vijeka, a posebno kako su te prilike djelovale na život muslimana u Bosni i Hercegovini tokom cijelog proteklog vijeka. Svjestan sam da nacrt takve knjige mora sadržati ono bitno, a to ovdje nije moguće u cijelosti izložiti. Stoga ostajem kod toga da postavim i unekoliko ocrtam onaj sadržaj i pretpostavke koje bi morao zadovoljiti govor o Hamdiji Ćemerliću, a da taj govor bude koliko-toliko adekvatan njegovoj ličnosti i ulozi koju je on igrao u našem životu posljednjih pedeset godina proteklog vijeka, tj. tokom njegovog aktivnog života.

Prvo pitanje koje se s tim u vezi postavlja je pitanje o tome šta znači govoriti o rahmetli Hamdiji Ćemerliću.

Već sam rekao da govoriti o Hamdiji Ćemerliću znači, zapravo, govoriti o životu našeg naroda tokom velikog dijela prve i druge polovine XX vijeka, o svemu što su naša zemlja i naš narod preživljavali i kako su se borili da nađu pravi put i izlaz iz situacije u kojoj su se nalazili, a koja je već donijela presudu i nad njima i nad njihovom zemljom. Nakon stoljeća uporne borbe da se sačuva Bosna i Hercegovina, muslimani su, prihvatanjem svoje europeizacije, smatrali da imaju pravo ući u novu epohu sa svim ogromnim materijalnim, duhovnim i političkim potencijalom kojeg su bili nosioci. Muslimani su, ma ko šta govorio i mislio, bili najvažniji politički, ekonomski, kulturni i duhovni faktor bosanske historije kroz dugih četiri vijeka i kao takvi su ukoračili i u novu epohu, koju smo nazvali epoha modernizacije i europeizacije (v. moje

djelo "Historija duhovnog života na tlu Bosne i Hercegovine-Epoha europeizacije i modernizacije, knjiga IV, Svjetlost, Sarajevo, 2003.) Međutim, drugi, oni koji su mislili da je historija njima dala sudbinu zemlje u ruke, nisu tako mislili. Muslimani su u XX vijeku i posebno nakon Prvog svjetskog rata bili stavljeni izvan historije, a ekonomski je nad njima izvršeno ogromno nasilje i pljačka, takva koja je njihov najaktivniji, najbogatiji i najnapredniji sloj ostavila bez igdje ičega, svela ga na status trajne neimaštine i rapidnog propadanja. U državi koju su stvarala gospoda iz Londonskog odbora i oni koji su pisali Krfsku deklaraciju, ili u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, naravno, nije bilo mjesta za muslimane kao narod, jer nisu bili uopće priznavani, a budući da su ih opljačkali dvostrukom agrarnom reformom (u smislu poznate Pašićeve izjave: "Nećemo ih ovaj put klati nego im oduzeti imovinu pa će oni sami otići u Tursku ili biti naše slugе") i oduzeli im najveći dio djelatnog kapitala, to su oni bili dovedeni u poziciju da se bore za preživljavanje. Poznato je da u Bosni i Hercegovini nije za osmanskog vremena, niti kasnije, nikada bilo klasičnog feudalnog odnosa na zemlji. Seljaci nisu bili vezani za zemlju i za zemljovlasnike. Živjeli su slobodno i s pravom izbora najboljih uvjeta i mjesta za život. To može objasniti činjenicu tako brojnih i intenzivnih migracija stanovništva unutar Bosne i Hercegovine. Ulazili su u odnose s nominalnim vlasnicima, odnosno uživaocima prava koja su dolazila sa zemlje, a ta su prava dolazila iz dvostrukog odnosa prema zemlji. Jedan je bio puno privatno i nasljedno vlasništvo na zemlju, a drugi je bilo pravo uživanja određenog dijela prihoda sa zemlje, koja je inače bila carska ili državna i koja je ustupana na uživanje slobodnim seljacima. Zbog toga nije u obzir mogla doći klasična agrarna reforma slična onima iz vremena građanskih revolucija u zapadnim zemljama, mada je upravo takva reforma nad nama bila provedena. I dok su sva građanska društva izvršila restituciju oduzetih aristokratskih dobara, ili su ona bila isplaćena pravnim vlasnicima,

kod nas je agrarna reforma bila i ostala puka pljačka, sve do današnjih dana, kada se, u tzv. demokratskom sistemu, provodi restitucija, ali takva koja ne podrazumijeva vraćanje prava koja proizlaze iz vlasništva na zemlju, a koje je ljudima bilo nezakonito oduzeto i koja su predstavljala najvažnija i najobimnija vlasnička prava u našoj zemlji. Agrarna reforma, kakva je bila izvršena samo u Bosni i Hercegovini i na Kosovu 1919. - 1923. godine, oduzimala je muslimanskim zemljoposjednicima zemlju po dva osnova. Oduzela im je tzv. kmetska selišta, a to su bile zemlje, odnosno imanja na kojima su se naseljavali slobodni seljaci, koja su mogla biti i dio timarskih prava ali i dio privatnog vlasništva begova i aga, ali su za pravo uživanja imanja seljaci bili dužni davati određeni dio prihoda sa zemlje vlasnicima priznatih prava na prihode. Drugi osnov je bio oduzimanje tzv. beglučkih zemalja, a to su bile one zemlje koje nisu bile na uživanju prihoda od strane zemljovlasnika nego njihovo puno vlasništvo, a oni ih nisu sami obrađivali nego su ih davali u arendu slobodnim seljacima i za to uzimali određeni dio rente. Takve zemlje i imanja, nazvane najčešće čiflucima, ipak su oduzete kao da su klasična feudalna svojina. Za naše bosanske prilike radilo se o veoma velikim količinama na taj način oduzete najbolje zemlje. Zemlja je oduzeta prilično velikom broju vlasnika. Izračunato je da je ukupna količina na takav način oduzete zemlje, koja je bila legalno vlasništvo muslimanskih zemljoposjednika, iznosila, za prvu agrarnu reformu, oko 1,680.000 dunuma ziratne zemlje (prema podacima Suljage Salihagića), dok je tokom druge agrarne reforme (one od 1946. godine), koja je također pogodila uglavnom muslimane, oduzeto više od 650.000 dunuma zemlje. Radi se o veoma velikoj količini zemljišta, a to zemljište je bilo dato u ruke uglavnom srpskim seljacima i to u raznim vidovima i po raznim osnovama. Dato je onim srpskim seljacima koji su na toj zemlji radili pod arendu ili na naturalnu rentu. Dato je raznim nacionalno zaslužnim Srbima, a posebno velike količine zemljišta

date su "srpskim dobrovoljcima" i "solunskim borcima", od kojih su neki dobivali u jednom mahu i po 300 dunuma (30 hektara) najboljeg zemljišta u Bosanskoj Posavini, Semberiji ili Lijevče-Polju kod Banje Luke. (Pričao mi je Radovan Makić da je njegov otac kao dobrovoljac dobio 300 dunuma zemlje u selu Romanovci koja je pripadala banjalučkim bezima). Hamdija Ćemerlić je pripadao upravo tom sloju muslimana, sloju zemljovlasnika koji su bili opljačkani gotovo do gole kože, a sa ciljem kojeg je najpreciznije definirao upravo Nikola Pašić gore navedenim riječima upućenim dr. Anti Trumbiću (kako to pokazuje Ivan Meštrović u svojim uspomena na krfske dogovore o stvaranju zajedničke države svih Južnih Slavena). Muslimanski zemljovlasnici, među kojima su bili i Ćemerlići iz Janje, osim toga, bili su navikli na školovanje i duhovni život kao sastavni dio normalnog života i daleko je od svake istine često izricana tvrdnja o duhovnoj učmalosti i kulturnoj i obrazovnoj zaostalosti našeg svijeta, a posebno njegovog najvišeg sloja. Rođen 1905. godine, Hamdija Ćemerlić je imao priliku da zapamti vrijeme austro-ugarske vladavine kad su muslimani bili određeni faktor u strukturi vladavine i u odnosima u zemlji, kad su posjedovali svoju zemlju i sa nje uživali prihode, kad je uglavnom poštovan njihov egzistencijalni, duhovni i moralni integritet. Zapamtio je, i to dobro, i tragične posljedice otimačine zemlje, osobito teške u njegovom rodnom kraju gdje su zemlje bile izdašne i bogate. Morao je, kao i cijela jedna generacija bosanskih mladih ljudi, da se bori za školu i školovanje kao jedini izlaz u nastalim prilikama. On je taj posao, kako smo vidjeli, obavio brilijantno.

Govoriti o životu, radu, problemima i mukama, uspjesima i promašajima ljudi kakav je bio i rahmetli Hamdi-beg Ćemerlić, profesor na VIŠT-u, akademik, matičar, osnivač i profesor i višekratni dekan Pravnog fakulteta u Sarajevu, rektor Univerziteta u Sarajevu, član ZAVNOBIH-a i AVNOJ-a i prvi ministar

pravosuđa u prvoj vladi obnovljene suverene države Republike Bosne i Hercegovine, predsjednik Sabora Islamske vjerske zajednice itd. i mnogo toga što je on za života bio, znači ne govoriti samo o jednoj pojedinačnoj ličnosti, nego ujedno govoriti o historiji ljudi, institucija i stanja u našoj zemlji Bosni i Hercegovini, zapravo o historiji te zemlje i njenih ljudi tokom XX vijeka.

A ko je, zapravo, bio Hamdija Ćemerlić?

Kad se ima u vidu pozadina života ljudi, uzeta i pojedinačno i generacijski, i kad se ocrtavaju ukupne prilike u kojima oni žive, ipak ostaje prostor za ono individualno koje svaki čovjek sa sobom u životu nosi, a što mu osigurava neki njegov osobni i osobeni put u tim okolnostima i garantira neko ostvarenje koje može biti dohvaćeno u skladu sa općim prilikama, ali i uprkos njima, a da to što jedan osobeni čovjek i karakter postiže veoma jasno izražava te prilike. Hamdija Ćemerlić, ili Hamdi-beg, što on zaslužuje u svakom pogledu, izdanak je jedne stare i ugledne bosanske familije, koja je imala korijene i posjede u Bosni kao i u Srbiji, u Semberiji kao i u Sarajevu. Hamdija je rođen u pitomoj semberskoj varošici Janji 21. 3.1905. godine, dakle, na početku XX vijeka. Potiče iz familije koja je spajala tradicionalno aristokratsko posjedovanje zemlje i težnju da se njeni članovi, pored osiguranih egzistencija u okviru posjeda i na osnovu njega, istovremeno obrazuju i budu u toku svih zbivanja koja su se događala u svijetu u kojem smo živjeli, prije svega u svijetu kojeg smo mi tada smatrali našim, ali i onom drugom tada još dosta stranom i nepoznatom, europskom svijetu. Klasično muslimansko i osobito ono aristokratsko obrazovanje nije bilo pragmatičko i nije ciljalo na zauzimanje određenih službi u carstvima ili državama u kojima smo živjeli, barem ukoliko se ticalo viših slojeva muslimanskog društva. Prvenstveni cilj tog obrazovanja bio je lično usavršavanje čovjeka, podizanje njegovih ljudskih moći, a duhovni život smatran je kao jedan od

najvažnijih ljudskih ciljeva i motiva postupanja, mada se nisu isključivale ni mogućnosti zadobivanja određenih službi u državi. Tako se i Hamdija Ćemerlić školovao završivši gimnaziju u Sarajevu 1927. godine, a studij prava 1931. godine na Pravnom fakultetu u Beogradu, tada jednom od najboljih pravnih fakulteta u Europi. Usavršavanje u oblasti prava nastavio je u Parizu, gdje je 1936. godine doktorirao o temi "O izbornom sistemu u Jugoslaviji". Profesionalni rad kao pravnik započeo je u upravnoj i finansijskoj službi u Banjoj Luci i Sarajevu, a uskoro je postao docent i vanredni profesor na Višoj sudačkoj šerijatskoj školi u Sarajevu. Može se reći da je u pogledu školovanja Hamdija Ćemerlić prošao ono najbolje što je tadašnji svijet mogao u oblasti prava pružiti jednom mladom čovjeku željnom znanja i nauke (Pravni fakultet u Beogradu i usavršavanje na Pravnom fakultetu Univerziteta u Parizu, nazvanom Sorbona). Istovremeno je, kao mlad čovjek, koji je prošao iskustvo osiromašenja i nasilja izvršenog nad njegovom familijom i muslimanskim narodom, postao aktivni sudionik našeg društvenog i političkog života. Najjednostavniji i najdirektniji način ulaska mladih ljudi u javni život nakon doživljene frustracije nasilja bio je obično radikalnan odnos prema postojećim prilikama i odnosima koje su uzrokovale te frustracije. Tako je postupio najveći broj mladih muslimana, prvenstveno iz socijalnoga kruga kojem je pripadao i sam Hamdija Ćemerlić, tj. iz višeg sloja muslimanskog društva u Bosni i Hercegovini. Osobenost Hamdijinog ulaska u javni život bila je da on nije podlegao izazovima radikalizma, mada je nužno bio protiv postojećeg stanja. On je svoju racionalnu prirodu iskazao ulazeći, što porodičnim vezama, a što činjenicom da je bio jedan od rijetkih naših ljudi koji su bili školovani na najvišoj mogućoj razini, u vrhove političkog života tadašnje države i muslimanskog naroda u njoj kao uvjereni i umjereni demokrat, svjestan da i lijevi i desni radikalizam u društvu proizvode samo nove nevolje, a ne liječe

njegove najteže boljke, tj. ne omogućavaju stvarni napredak ljudske slobode. Međutim, ono gdje je Hamdija Ćemerlić odmah pokazao i ličnu hrabrost i političku mudrost i dalekovidnost sastoji se u činjenici da nije, kao većina onih koji su pripadali istoj društvenoj klasi, stranci i politici kao i on, smatrao da su društvena stanja fiksirana i da ne nailaze momenti kad je moguće i čak i nužno nešto radikalno poduzeti. On je znao da se javljaju stanja iznuđenosti, stanja ispod kojih moralna ličnost i dosljedan čovjek ne smije ići, koja traže adekvatne odgovore. Tako Hamdija Ćemerlić nije, kao dio ljudi koji su bili političkih uvjerenja sličnih njegovom, tj. demokratskih uvjerenja, sjedio na sećiji i čekao šta će nama muslimanima vrijeme donijeti i kako će o nama odlučiti veliki narodi i sile, niti je podržao špekulantsku politiku tada vladajućih faktora muslimanske politike "neka nas na svim stranama", nego se, kad je kucnuo čas da se postupa odlučno, odmah uključio u borbu za ono bolje, pravednije, što je u tome momentu izgledalo veoma nesigurno i riskantno, ali na kraju se pokazalo kao dalekovidno i plodonosno, dakle, postupio je u skladu s imperativom ljudskog moralnog opredjeljenja i savješću intelektualca. Tu se, u slučaju Hamdije Ćemerlića, kao i mnogih drugih, ponovno i uporno, dokazuje često zaboravljena istina da u politici, kao i u životu, moralni razlozi moraju imati prvenstvo pred pragmatičkim razlozima i interesima. Time što se odlučio za ono pravedno i moralno, mada je ono izgledalo u početku slabo i izgubljeno, Hamdija Ćemerlić je sebe svrstao među one koji su sebi izborili, ali i našem narodu donijeli privilegiju i čast, da možemo reći kako nas niko nije oslobađao od fašizma nego da smo to učinili mi sami, zajedno s drugim poštenim ljudima naše zemlje, i da smo mogli i morali biti aktivni sudionici odlučivanja o vlastitoj sudbini, pa i obnove naše države i polaganja njenih pravnih temelja. Oni koji su moralu i pravdi pretpostavljali momentalne pragmatičke interese i navodno očite istine o nadmoći fašizma i sl. ("vidiš li ti te sile, bolan, ko će

se tome suprotstavljati") našli su se na kraju u velikim teškoćama, na začelju historije i u situaciji njenih gubitnika, što je imalo i te kako negativne posljedice ne samo po njih, nego i po cijeli naš narod. Odmah nakon rata, Hamdija Ćemerlić je bio izabran za profesora ustavnog prava na novoosnovanom Pravnom fakultetu u Sarajevu, gdje je, nakon povlačenja iz političkog života, radio do svog penzioniranja 1974. godine i u međuvremenu bio biran dva puta u zvanje dekana Fakulteta, a bio je izabran, i to po prvi put u historiji univerziteta, kao kandidat samih profesora i saradnika, za rektora Univerziteta u Sarajevu. Osobenost Hamdije Ćemerlića se sastojala ne samo u tome da je on znao pravilno odabrati odgovor na izazove historije i vremena, nego i da je, izabirajući onu pravu stranu, stranu koja u datome momentu i jeste odista bila prava, ipak zadržao kriterij moralnog integriteta kao vladajući princip osobnog ponašanja, tj. da je prirođenu bistrinu i inteligenciju, veoma kvalitetno obrazovanje i naslijeđeno gospodstvo spajao sa moralnim kriterijima kao odlučnim za ljudski angažman u životu. Od početka svog profesionalnog nastavnog i naučnog rada Hamdija Ćemerlić je svoju pažnju koncentrirao na probleme ustavnog prava i ustavno-pravnog razvoja u našoj zemlji i u tome dao veliki naučni doprinos razvoju naše pravne nauke, kao što je i praktično veoma mnogo doprinio razvoju ustavno-pravne prakse u procesu pravnog uređenja naše zemlje. Hamdija Ćemerlić je aktivno učestvovao u stvaranju i redigiranju svih bitnih političkih i ustavno-pravnih dokumenata koji su nastajali u prosecu stvaranja države Bosne i Hercegovine, sve od nastanka prvih bosanskih ustavno-pravnih dokumenata Rezolucija i Deklaracija ZAVNO-BIH-a, do Ustava iz 1974. godine. Ovdje, gdje prestaju podaci o Hamdiji Ćemerliću, moram napomenuti da je bijeda naših prilika tolika da ni njegov matični Pravni fakultet nema dosijea jednog od svojih osnivača i najznačajnijih saradnika. Kad sam taj dosije tražio na Fakultetu, rečeno mi je da je, kao i mnogo toga drugog nestao, vjerovatno bio

naložen, u toku agresije na Bosnu i Hercegovinu i okruženja Sarajeva.

Ako su okolnosti njegovog života bile tako teške i ako su nalagale mnogo, a nudile malo, šta je onda to što Hamdija Ćemerlić za svog života radio i uradio i čime nas je on kao konkretnim svojim djelom zadužio?

Kada bismo samo ukratko željeli prikazati sve ono što je Hamdija Ćemerlić učinio za svog života, onda bi samo nabranje tih stvari, bez analize njihovog značenja i uloge u našoj historiji, moglo poslužiti kao sadržina jednoga poduljeg govora. Nažalost, mada je od smrti Hamdije Ćemerlića proteklo više od petnaest godina, niko od njegovih brojnih sljedbenika na njegovim funkcijama i učenika, monogobrojnih njegovih studenata i doktoranda, ljudi koje je on lično promovirao i u struci i u životu, ljudi koje je branio ne malim snagama i velikim rizicima svog delikatnog položaja, bilo kao doajen, dekan i rektor Univerziteta, ili kao član ANUBiH, ili kao predsjednik Sabora Islamske vjerske zajednice Jugoslavije, ili kao prvi dekan novoosnovanog Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, nije o njemu napisao ni jedan iole vrijedan i zapažen rad. To, osim naše primitivne uobraženosti i nepoštivanja tradicije, odnosno primitivnog uvjerenja da sve na svijetu potječe od nas i sa nama završava i da smo mi sudije svemu, da smo mi na čelu svega što se u ovoj zemlji zbiva i što se zbilo, govori i o tome da kod nas ne postoji elementarna svijest koja izgrađuje jedno kulturno društvo i nauku u njemu, a to je svijest o kontinuitetu u nauci kao o jednom bitnom aspektu njenog razvoja i postojanja uopće. Tako i Hamdija Ćemerlić, koji je jedan od utemeljitelja ustavnopravne nauke, ali i prakse, jer je aktivno sudjelovao u izgradnji svih do sada spomena vrijednih spomenika naše ustavnopravne prakse, biva potiskivan u sjenu današnjih nadripravnika spremnih da služe svakakvim eksperimentima koji se nad nama vrše, odnosno da služe svemu

osim nauci i svome narodu. Isto tako, oni koji danas mogu javno, a često i sasvim neodgovorno i agresivno deklarirati svoj vjerski angažman i nametati ga svim ostalim ljudima, osuđujući iz današnjih uvjeta navodno kapitulantstvo nekadašnjih funkcionera Islamske zajednice, nisu bili u situacijama i na iskušenjima na kakvima se nalazio Hamdija Ćemerlić kao najviši društveni funkcioner Islamske zajednice, kad je trebalo toj zajednici osigurati što normalnije i bolje uvjete rada (a on je za to više zaluzan nego svi oni potonji), unaprijediti institucije i omogućiti ljudima što više slobode, unatoč ogromnim pritiscima tadašnjih političkih i ateističkih bigota koji su ratovali protiv Boga tako što su progonili ljude koji u Njega vjeruju. Lično sam se, tokom višegodišnjih bliskih odnosa sa rahmetli Hamdijom Ćemerlićem, budući da smo stanovali u istoj zgradi (tzv. rektorska kuća u današnjoj ulici Hazima Šabanovića) i svake nedjelje u pet sati zajedno išli i vraćali se na sjednice Odjeljenja društvenih nauka ANUBiH-a gdje smo bili članovi, osvjedočio o ogromnim teškoćama koje je Hamdija Ćemerlić imao i znao prevazilaziti u nastojanjima da, s jedne strane, osigura što više slobode za prakticiranje islama i islamskog vjerovanja, da zaštiti pojedince i institucije, a da, s druge strane, ublaži avanturizam nekih radikalnih elemenata Islamske zajednice koji su zatezali odnose sa državom i politikom do mjere kada bi ti odnosi pucali uvijek na štetu islama i Islamske zajednice, a često završavali sa višegodišnjim osudama ljudi i otvaranjem mogućnosti da se vodi kampanja protiv islama i muslimana u cjelini. Lično znam sa koliko je dubokog suosjećanja Hamdi-beg doživio intrigu koja je bila namještena rahmetli Husein-efendiji Dozi i šta je sve poduzimao da ga zaštiti. Ali, ostavimo poltrone i epigone da se zadovoljavaju sami sobom, a vratimo se Hamdiji Ćemerliću. Nabranje onoga što je Hamdija Ćemerlić učinio mora započeti opisom dolaska mladog i odlično školovanog pravnika u tadašnju ipak zabačenu jugoslavensku provinciju, kakvu je predstavljala tadašnja Bosna i

Hercegovina i u njoj Sarajevo. Bosna i Hercegovina, a time i Sarajevo, bili su mnogostruko diskriminirani u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji. Iako je pametni i mudri Mehmed-ef. Spaho sa svojim istomišljenicima, koji su nadvladali razne radikale i služitelje tuđim interesima u našem narodu (o čemu najbolje govori poznata anegdota iz naše političke historije kad je imam sa ćursa saopćio džematu: "Selam vam je muftija, sedma mu je kutija", a džemat odgovorio "Šućur Allahu, mi smo za Spahu"), osigurao, a u vezi sa nužnošću stvaranja adekvatne većine za izglasavanje Vidovdansko-ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, za Bosnu i Hercegovinu dva bitna ustupka tvoraca tadašnjeg ustava, prije svega Nikole Pašića i njegovog naredbodavca, regenta Aleksandra Karađorđevića. Jedan se sastojao u osiguranju za Bosnu i Hercegovinu njenog zemaljskog statusa, tj. ustavno-pravnog priznavanja njene posebnosti kao teritorije i historijske zemlje. Drugi se sastojao u iznuđivanju izvjesnog obeštećenja za namjeravano i već praktično i pljačkaški prakticirano oduzimanje zemlje bosanskih muslimana. Ovo je bilo, vjerovatno, maksimum koji je mogao biti postignut u datim odnosima, i mada je to bila kap u moru potreba i nepravde, ali je ipak osigurao da Bosna i Hercegovina ne bude odmah pretvorena u nekakvu srpsku provinciju nego da ostane administrativna i upravna cjelina sve do poznate nasilničke reforme Aleksandra Karađorđevića iz 1924. godine, kojom je podijelio zemlju na deset banovina razbijajući jedino Bosnu i Hercegovinu na četiri zasebna upravna područja, odnosno dijeleći njenu teritoriju na četiri banovine. To cijepanje Bosne i Hercegovine je provedeno kroz administrativnu reformu izvršenu nakon što je kralj Aleksandar Karađorđević derogirao Ustav i uspostavio direktnu ličnu vladavinu, bez skupštine i preko sebi neposredno podređenih i odgovornih upravitelja novih tvorevina nazvanih banovine. Putem stvaranja banovina, teritorija Bosne i Hercegovine je tada bila podijeljena između četiri banovine

(Zetska, Primorska, Drinska i Vrbaska), a Sarajevo svedeno na banovinsko mjesto, kao Banja Luka, Cetinje, Split, itd. Iako je Hamdija Ćemerlić, uskoro, ženidbom iz utjecajne i bogate porodice prvog našeg reisul-uleme Hilmi-efendije Hadžimerovića-Omića, oženivši se s njegovom unukom i kćerkom njegovog sina Saleme-efendije Muftića, odmah ušao u krugove koji su vodili našu bosansku politiku nakon nasilne smrti Mehmed-ef. Spahe, ako je tada uopće i bila vođena neka konzistentna bosanska politika, nije se on dao namamiti ni lijevim ni desnim radikalizmom, tada mnogostruko motiviranim našom sudbinom u tadašnjoj državi, nego je ostao trezveni i pragmatični, ali poštenu demokrat, svjestan da smo mi i tada, a i kasnije, bili, ipak, u našoj sudbini duboko povezani sa drugim narodima sa kojima živimo, te je ostao kod građanske, demokratske i bosansko-autonomaške koncepcije bosanske politike, što nije bilo lahko u ondašnjim uvjetima. Osobito to nije bilo lahko nakon smrti Mehmed-ef. Spahe, kad su raniji, prigušeni Spahinim autoritetom, prohrvatski ili prosrpski elementi u muslimanskoj politici ponovno oživjeli (Džafer Kulenović, Šefkija Behmen i dr.) da bi joj kasnije donijeli mnoge kompromitacije i nesreće. Kad je došao rat, on je jasno i odlučno stao na stranu odbrane zemlje i demokratije, a protiv fašizma i time sebi, ali i nama svima-muslimanima Bosne i Hercegovine, priskrbio pravo da ravnopravno uzmemo učešća u odlučivanju tokom i nakon rata o sudbini svoje zemlje i naroda. On je bio vijećnik ZAVNOBIH-a i AVNOJ-a, ministar u prvoj vladi Republike Bosne i Hercegovine, koju je formirao Rodoljub Čolaković 1945. godine, ali je znao i umio da na vrijeme izbjegne zamke komunističke banalizacije muslimanskih političkih pozicija, koja je završila s političkim muslimanstvom kao karikaturom nacionalnog identiteta i trijumfom političkog marifetluka, kojima nisu odoljeli mnogi nekadašnji njegovi ispisnici i politički istomišljenici, koji su pod starost stupali u KPJ iz karijerističkih razloga brišući time onu

tanku ali važnu marginu koja je dijelila i koja je bila nužna za jasno razlikovanje istine da komunizam ne iscrpljuje interese Bosne i našeg naroda, da oni imaju i svoju autonomnu i historijsku važnost, od jednostavnog trpanja svih demokratskih potencijala naše zemlje u komunističku vreću. To je bila ona mudra i nužna politika održavanja svog političkog i historijskog identiteta i prava, a da se ne uđe u linearni i avanturistički sukob s vremenom i njegovim tvorevinama i imperativima, koji su obećavali samo stradanja i nazadak u pravima svih, a ne samo onih koji su stradavali zbog političkih progona demokratskih i religijskih antikomunista. Stoga Hamdija Ćemerlić na miran i elegantan način istupa iz politike i posvećuje svoj daljnji rad djelovanju na polju nauke, kao osnivač, profesor i dekan Pravnog fakulteta u Sarajevu, rektor Univerziteta i član ANUBiH, ali i kao predsjednik Islamske vjerske zajednice Jugoslavije, osiguravajući sebi tako mnogo širi politički i svaki drugi utjecaj i manevarski prostor za djelovanje, nego da je ušao u besmisleni i unaprijed na propast osuđenu direktnu konfrontaciju sa komunističkom vlašću ili da se u nju uklopio kao mali i beznačajni njezin šaraf. Pogotovo je to bilo važno u momentima kad je ta vlast, kakva je - takva je bila, stupila u otvoreni sukob sa nosiocem komunističke antireligiozne i svake druge diktature, tj. sa Staljinovim režimom. Sa šireg stajališta interesa naše zemlje i našeg naroda posebno, bilo je tada besmisleno i kontraproduktivno boriti se protiv te vlasti. Naprotiv, bilo je nužno da se ona u svom odvajanju od matice komunizma pomogne i podrži, jer je to nosilo, kako se i pokazalo, značajne pomake u porastu sloboda, pa i religioznih sloboda u zemlji. Svi znamo koliko je toga bilo postignuto u toj domeni kad se Jugoslavija odvojila od sovjetskog bloka i kad je razvila svoju samostalnu politiku veza sa Trećim svijetom, i to poglavito sa muslimanskim zemljama. Taj proces je donosio relaksaciju i u prilikama u našoj zemlji, pa i u povećanju

religijskih sloboda. Ovo otvara pitanje o tome kakve je političke ideje zastupao Hamdija Ćemerlić.

Demokratija je jedinstveni i opći nazivnik političkih ideja Hamdije Ćemerlića, koje on nije nikada napustio. Naprotiv, on je pokazao da se bit i jedini realni i uspješni modalitet održavanja i razvoja demokratskih političkih uvjerenja i borbe za demokratiju u totalitarnim režimima sastoji u tome da se ona uporno održavaju kao lični stav, i to dosljedno i nasuprot svim praktičkim situacijama i okolnostima. To je impliciralo potrebu da se nastoji svestrano naučno razvijati i dokazivati nužnost razvoja demokratskih odnosa u društvu na temeljima demokratskih osnova samog socijalizma u i pod egidom vladajućeg autoritarnog sistema, kojeg je bilo moguće samo postepeno i korak po korak mijenjati. To je značilo i da se svaki uvjereni demokrat mora zalagati da se osigura poštovanje demokratskih principa u praksi gdje je god i koliko je god to moguće. To je Hamdija Ćemerlić u svome nastavnom i naučnom radu dosljedno zastupao i ostvarivao u svim momentima kad je bio u prilici da, kao najveći naš autoritet u ustavnom pravu, i praktično doprinese u sferi zakonodavne djelatnosti, kada je nastojao da se ti ciljevi ostvaruju i stanje unaprijeđuje te da demokratija postaje sve više opća osnova političkog i ustavnog sistema naše države. Najveću pažnju, u tom pogledu, Hamdija Ćemerlić je posvetio afirmaciji veoma bitnih i vrijednih demokratskih zasada koje je sadržavala zakonodavna i politička djelatnost ZAVNOBIH-a, čiji je učesnik i on bio, a čije je dokumente Hamdija Ćemerlić proučavao i publicirao, kako bi oni poslužili kao uzor i osnova za razvoj i kretanje ustavno-pravne prakse u našoj zemlji ka demokratskim rješenjima, a da se ta praksa oslanja na vlastite velike demokratske tradicije i dostignuća perioda NOB-e i ZAVNOBIH-a. Kao pametan čovjek on je izbjegavao sučeljavanja i sukobe kad god je i koliko god je to bilo moguće, smatrajući da se unutar sistema, bez

obzira na to koliko je on bio krut, može još uvijek i nešto praktički postići, a izvan njega - ništa.

Značajnu ulogu je Hamdija Ćemerlić igrao i u odbrani i afirmaciji nacionalne samobitnosti muslimana Bosne i Hercegovine, koji su u sklopu historijskih okolnosti i protivurječnog političkog razvoja na našem prostoru u cjelini ostali nacionalno neodređeni i nepriznati. U borbi za priznavanje historijskog i nacionalnog identiteta našeg naroda i za njegovu punu ravnopravnost, Hamdija Ćemerlić je, uz veoma rijetke pojedince, bio od početka na strani historijske istine, koja se sastoji u jednostavnom, historijski istinitom i politički sasvim opravdanom stavu da smo mi, bosanskohercegovački muslimani ili Bošnjaci, kako je naše pravo historijsko i entičko ime, bez obzira ko se i kad se neko u ovoj zemlji i među nama od tog imena odricao i prihvatao druge uvezene nacionalne identitete, narod upravo onoliko, ili minimum onoliko koliko su to i Srbi i Hrvati u Bosni i da smo to sa istim pravima i punim reciprocitetom u odnosu na ta dva tada priznata naroda, te da nam pripadaju sva prava koja imaju i oni, kao i istovjetna uloga koju oni igraju u tada postojećem ustavnopravnom, političkom i svakom drugom životu i odnosima. Danas je ta sfera političke i duhovne historije kod nas zagađena brojnim lažima i arivizmima onih koji su bili sve samo ne samosvjesni i dosljedni Bošnjaci, lažima onih koji su sa našim identitetom trgovali i, evo, ne prestaju to činiti ni danas, ali time ne treba opterećivati govor i uspomene na jednog časnog i poštenog čovjeka koji je u tome bio dosljedan od početka do kraja. Lično sam svjedok njegovih višekratnih istupa, a posebno dva takva istupa, kad je on hrabro zagovarao i branio istinu, odnosno kritizirao tada vladajući stav da mi nismo nacija nego da smo Jugosloveni ili etnička skupina itd., a zastupajući stav da smo mi narod jednak drugim narodima naše tadašnje države. Još 1963. godine, kada ovdje gotovo da nije ni bilo nekih nacionalno svjesnih muslimana, on je zajedno sa mnom, na

raspravi koju je organizirao tada poznati beogradski novinar Ščekić, a prenosila beogradska televizija, istupio u tom duhu suprotstavljajući se mnogim demagozima koji su zastupali jugoslavenstvo (Jovan Vuković, Rajko Nogo i neki muslimanski politički ljudi), kao što je, slijedeće godine, jedini on, uz Rasima Muminovića, podržao moj istup na Univerzitetskoj tribini u Sarajevu, na kojoj sam izlagao stav da su muslimani nacija koja se naziva bošnjačka nacija i da je to notorno, a da suprotno mogu misliti samo oni koji negiraju prava tog naroda i misle da ga asimiliraju. Tada su neki utjecajni muslimanski političari ne samo istupili protiv tog gledanja, nego i huškali određene muslimanske intelektualce da se suprotstave tom gledanju kao pogrešnom, kao kalajevštini (omiljen izraz srpskog i hrvatskog nacionalizma koji je diskvalificirao tezu da postoje Bošnjaci), što je poprimilo vid hajke na nas trojicu. Tada nije bilo ni traga od kasnijih silnih nacionalnih muslimana (koji su se pojavili kad je Savez komunista, nakon velikog skandala oko "bosanskog duha", bio prisiljen da stavi ozbiljno na dnevni red pitanje priznavanja našeg nacionalnog identiteta), a pogotovo Bošnjaka. Oni su se sjetili Bošnjaštva tek 1993. godine kad im je to zatrebalo iz sasvim drugih razloga, a ne zbog historijske istine ili prava našeg naroda na svoje etničko, nacionalno i historijsko ime. Hamdija Ćemerlić je, među našim uglednim intelektualcima, u tome momentu, izuzmemo li Envera i Husrefa Redžića i citiranog moga kolegu Rasima Muminovića, bio jedini značajniji naš intelektualac koji je u tom pitanju od samog početka bio jasan i dosljedan.

Budući da Hamdija Ćemerlić svoj nacionalni i politički identitet nije nikada zamišljao i razdvajao od svog vjerskog identiteta i da se svagda deklarirao i ponašao kao musliman koji je praktički vjernik, bez ikakve mimikrije i kamuflaže svojih uvjerenja, normalno je da se postavlja pitanje šta je i kako je Hamdija

Ćemerlić vjerovao i kako je djelovao kada je postao vodeća ličnost u Islamskoj vjerskoj zajednici.

U Islamskoj vjerskoj zajednici Hamdija Ćemerlić je bio nosilac stava da je vjera stvar individualne savjesti i uvjerenja koje ne podliježe nikakvim spoljašnjim cenzurama, a kao musliman je smatrao i postupao tako da je uspostvljao direktan odnos prema Allahu, dž.š., i onome što nam je On ostavio kao vjeru u našoj svetoj Knjizi, uz uputu poslanika Muhammeda o tome šta ta Knjiga traži i nalaže kao načelo i uputu u životu svakog muslimana. On nije islam smatrao crkvom i nikada nije dozvoljavao da se Islamska zajednica uzdigne iznad vjere i pojavi kao isključivi posrednik u odnosima Allaha, dž.š., i vjernika. Bio je pristalica i zastupnik načela tolerancije, autonomije i odgovornosti djelatnika Islamske zajednice za sudbinu islama na našim prostorima, ali i za sudbinu našeg naroda, bez koga nema ni islama na ovim prostorima. Ta veza je bitna i za naš narod, i za islam, ali i za državu Bosnu i Hercegovinu, bez koje se, vjerovatno, islam kao kulturno-povijesna realnost i faktor života u ovoj zemlji, ne bi mogao održati, kao što to nije uspio ni na drugim mjestima gdje nije postojala veza između države, naroda, njegove kulture i vjere. Razlika je u tome što je on smatrao, i u tome imao potpuno pravo, da smo mi odgovorni ne samo za svoju nego i za vjeru, sudbinu i živote, odnosno zemlju i državu i posebno za slobodu svih ostalih ljudi i naroda u BiH, jer su nam sudbine povezane, a država bila i ostat će zajednička. To načelo, koje vrijedi i sada i kojeg bi se češće morali sjećati oni nesretnici i avanturisti koji su pokušavali stvarati nehistorijske muslimanske ili bošnjačke države, ili su pristajali na nametnute realnosti, rizikujući time propast i države i islama i našeg naroda. Stoga je Ćemerlić bio protiv svakog ekstremizma i sličnih ideja koje su se počele javljati pod posebnim uvjetima u kojima je živjela i radila Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini u to vrijeme. Ti uvjeti, s jedne strane, vođenje računa o odnosima sa drugim

vjerskim zajednicama na našem prostoru, a zatim veoma oprezno postupanje kad se javlja dogmatska, finansijska, praktička, pa čak i politička ovisnost našeg islama i naše Islamske zajednice i njenih predstavnika od drugih islamskih zajednica i država, od inozemnih pomagača i prijatelja, koji i danas imaju velikog utjecaja na naš vjerski i duhovni, a time i nacionalni život, je nešto u čemu mi moramo biti veoma taktični, oprezni, i gdje ne smijemo nikako dozvoliti da nam te veze nametnu obaveze i postupke, običaje i interpretacije vjere koje nisu utemeljene u našoj tradiciji, i u tome je Ćemerlić bio učitelj i protagonist ispravne politike naše vjerske zajednice. Pitanje tzv. pomoći drugih i posebno bogatih muslimana nama siromašnim i pritiješnjenim muslimanima, da bismo i mi mogli biti muslimani, nikako ne može i ne smije dirati u kongruenciju i identitet naše duhovne i vjerske tradicije običaja i shvatanja, kao i naših odnosa sa našim vjekovnim susjedima drugih vjera.

Na kraju se postavlja pitanje šta je to što nam je Hamdija Ćemerlić ostavio u amanet i što bismo trebali imati na umu i na što bismo se trebali podsjećati kad se sjećamo njega i njegovog rada. Bilo bi pretenciozno govoriti ovako uzgredno o tome šta je duhovna, politička i naučna ostavina Hamdije Ćemerlića. O tome će, nadam se, biti još govora. Neće valjda ni u nas muslimana vječno trajati nihilizam prema znanju, poštenju i odanosti višim i većim principima nego što je partijska vjernost i aktivnost ili goli interes. Ali, ako bi to što je amanet Hamdije Ćemerlića nama mlađim i posebno onima koji tek stupaju u aktivan javni život, posebno nakon teških iskustava koja smo imali posljednjih petnaest godina, trebalo ukratko definirati, tada se ono može sažeti u slijedećih nekoliko stavova.

Prvo, to što se nama dogodilo nije Sudnji dan i najgore što je bilo i što može uopće da se dogodi. Svaka generacija muslimana u

našoj zemlji imala je teška iskustva i bila stavljana na probu. Stoga je prva pouka da treba biti trezven i znati šta da se radi, a to je moguće samo ako imamo znanja i morala da se suočimo sa istinama života, a odbacimo iluzije svake vrste. Drugo što je nama ostavio Hamdi-beg Ćemerlić, jeste da budemo vjerni svojoj tradiciji, svom narodu, vjeri, kulturi i zajedničkom životu sa našim susjedima i da nam Bosna i Hercegovina bude svagda prva na umu i na djelu. Treće što nam je ostavio je svijest da se samo radom i to upornim radom, učenjem i usvajanjem svega što je dobro na svijetu, u smislu one Poslanikove izreke: "Tražite nauk pa makar i u Kini", kao što je i sam Hamdija Ćemerlić tražio u francuskoj nauci i dostignućima njihove demokratije, pronalazimo uzore i pouku za svoje i naše probleme. Najzad, on nam je ostavio pouku kako blagost, spremnost da se svako razumije i da se svakome pomogne, ali i da se bude odlučan onda kad to zatreba, jeste jedino mogući i ispravan ljudski stav.

Završit ću ovo izlaganje sjećajući se jednog našeg razgovora. Bilo je to nakon što je tadašnja UDB-a, po instrukcijama Branka Mikulića i uz pomoć jednog kupljenog imama iz Bugojna, konstruirala aferu oko rahmetli Husein-ef. Đoze, sa ciljem da razbije i politički kriminalizira (u komunizmu je, ali ne samo u njemu, i političko mišljenje moglo biti kriminalni delikt) njega i neke mlađe ljude koji su se počeli oko njega okupljati. Ja sam dobro poznavao rahmetli Husein-ef. Đozu i bio s njim u prijateljstvu. Jako me je to pogodilo i posebno me pogodio atak na mlađe i sposobne ljude, zapravo jednu novu i dobro školovanu generaciju naše uleme, a posebno na mog studenta Hilmu Neimarliju. Prilikom šetnje sa profesorom Ćemerlićem, kad smo se vraćali sa sjednice u ANUBiH-a, ja sam mu oštro prigovorio što on i tadašnji reisu'l-ulema (Naim-ef. Hadžiabdić) puštaju da im kojekavi ljudi (sada neću spominjati imena, jer ima još živih ljudi) diktiraju ko će biti starješina Starješinstva i najvažniji alim u našoj

vjerskoj zajednici. Tada mi je profesor Ćemerlić kazao otprilike slijedeće. "Još si ti, Muhammede, zelen! Ne znaš ti još šta je to komunizam i svaka vlast, uostalom. Kad bismo mi te ljude branili *ad liminem*, oni bi tek tada stradali, a i mi uz njih, kao što bi na čelo Islamske zajednice doveli svoje notorne slugе. Od dva zla, a ovdje je sve zlo za nas, moramo birati ono manje. Mi nastojimo da sačuvamo ljude od zatvora, a pred zatvorom ponosan može biti samo fanatik ili budala." Odista je Hamdi-beg Ćemerlić bio i mudar i pametan čovjek. Svaka mu čast na njegovom životu.

Prof. dr. Omer Ibrahimagić

PROF. DR. HAMDİJA ĆEMERLIĆ
(U POVODU STOGODIŠNJICE ROĐENJA)

Zahvaljujem FIN-a, organizatoru ovog okupljanja i razgovora u povodu stogodišnjice rođenja prof. dr. Hamdije Ćemerlića, jednog od najistaknutijih bosanskih i bošnjačkih intelektualaca i pravnika u XX stoljeću.

Smatram da je ovaj razgovor trebao organizirati Pravni fakultet u Sarajevu u saradnji sa FIN-om, i da Univerzitet u Sarajevu bude pokrovitelj ovog okruglog stola jer je prof. Ćemerlić bio i rektor sarajevskog Univerziteta (1969.-1973.).

Prof. Hamdija Ćemerlić bio je skoro trideset godina profesor Ustavnog prava na Pravnom fakultetu od njegovog osnivanja 1946. godine do odlaska u penziju 1974. godine, i u tri mandata biran je za njegovog dekana. U obilježavanje ove stogodišnjice trebalo je da se uključi i Akademija nauka i umjetnosti BiH, čiji je redovni član bio i prof. Hamdija Ćemerlić. Moram reći da se i ovaj okrugli sto održava u zakašnjenju od deset mjeseci na samom izmaku 2005. godine, u kojoj se 21. marta navršavalo sto godina od njegovog rođenja. Otuda treba odati priznanje FIN-u da se uopće upriličilo obilježavanje ove stogodišnjice imajući u vidu činjenicu da je

profesor Ćemerlić bio i prof. Visoke teološke škole u Sarajevu prije Drugog svjetskog rata i da je predavao na FIN-u i bio njegov prvi dekan. Ipak ne mogu a da ne primijetim našu ukupnu nebrigu, u što samokritički ubrajam i sebe, da istaknute ličnosti iz naše prošlosti u ovakvim povodima ne približavamo novim generacijama da se bolje upoznaju sa njihovim životom i djelom, ličnosti koje mogu biti pozitivni uzori mladima. Sljedeće godine je stogodišnjica rođenja našeg također velikog intelektualca i pravnika prof. dr. Mustafe Kamarića te se nadam da će u tom povodu pripreme za obilježavanje njegove stogodišnjice biti na vrijeme izvršene.

Ja sam za ovu priliku pripremio kratko izlaganje o doprinosu prof. dr. Hamdije Ćemerlića, da se otrgne od zaborava i od prašine državnog arhiva, relevantna dokumentacija od početka pripreme Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a od septembra 1943. godine, do Deklaracije prve izabrane Narodne vlade Bosne i Hercegovine, 2. maja 1945. godine, u čijem sastavu je bio i prof. dr. Hamdija Ćemerlić.

Dokumenti ZAVNOBiH-a od 1943. do maja 1945. godine sadržani su u dvije knjige. Prva knjiga sadrži dokumente Prvog i Drugog zasjedanja, a druga knjiga sadrži dokumente Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a. Izbor dokumenata izvršio je prof. dr. Hamdija Ćemerlić. Bez dubljeg uvida u sam sadržaj dokumenata, samo prelistavanje ove dvije knjige govori o tome koliko je to bio veliki i odgovoran zadatak. U ovim dvjema knjigama sadržani su ne samo svi relevantni dokumenti usvojeni na ovim zasjedanjima, nego i zapisnici i govori učenika tih zasjedanja iz kojih se može vidjeti atmosfera i prisnost odnosa između vijećnika nezavisno od toga ko je kojoj vjeri i naciji pripadao i na kojoj funkciji bio i kojim se poslom bavio i koje je zadatke imao.

Ne treba zaboraviti da su to bila historijska zasjedanja. Sam prof. Ćemerlić je na svim ovim zasjedanjima bio aktivan učesnik.

Nasuprot nekim drugim bošnjačkim intelektualcima koji su historijsku viziju u pogledu budućnosti BiH vidjeli u Hitlerovom novom evropskom poretku, prof. Ćemerlić se nepokolebljivo opredijelio za NOP, što je djelovalo osvješćujuće na široke bošnjačke mase da se odlučnije opredijele za NOP BiH, koji je stajao na političkoj poziciji ravnopravnosti sve tri naroda u BiH. U svom govoru na Drugom zasjedanju ZAVNOBiH-a prof. Ćemerlić je rekao jednu znamenitu rečenicu koja glasi: „Jedva jednom u istoriji od hiljadu godina Bosna nalazi svoje smirenje“, čvrsto vjerujući u historijsko-političku neminovnost obnavljanja bosanske državnosti kao moderne evropske države. Koliko je Bosna bila na teškom putu uspostavljanja svoje suverenosti i nezavisnosti, najbolje govore događaji u posljednjoj deceniji XX stoljeća i agresija na nju od strane njenih susjeda, da je unište kao državu i da unište njezin bošnjački narod. To govori da ni 49 godina od obnove njene državnosti 1943., i zajedničkog života do raspada Jugoslavije 1991/1992. godine, nije bilo dovoljno da se ugasne velikodržavni apetiti Srbije i Crne Gore i Hrvatske prema uništenju Bosne i Hercegovine i njenog muslimanskog naroda. Stradanje Bosne u ove četiri godine 1992. - 1995. godine pokazuje koliko su u sebi negativnu energiju imali ti velikodržavni nacionalistički projekti kada su, usred Evrope, na kraju XX stoljeća, i pored suživota od 49 godina, u kome je Bosna i Hercegovina bila jedna od 6 federalnih jedinica (država) u socijalističkoj Jugoslaviji, počinili takve zločine kojih bi se po svojoj brutalnosti mogao postidjeti i srednji vijek.

U toj činjenici, u opstojnosti BiH kao nezavisne i suverene države, ja vidim značaj ovih sabranih dokumenata koji su najvjerodostojniji dokumenti njene državnosti koje BiH ima u svojoj najnovijoj historiji. Njih je sabrao i selektirao profesor ustavnog prava, koji je istovremeno bio i aktivni učesnik u stvaranju tih dokumenata na sve tri zasjedanja ZAVNOBiH-a i prve Narodne vlade Bosne i Hercegovine, izabrane voljom njenih

najboljih sinova, a čiji su garant bili položeni životi desetine i stotine hiljada bosanskih građana iz reda sve tri njena naroda.

Kada danas u toj zbirci dokumenata pogledate spisak učesnika Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a održanog 25. i 26. novembra 1943. godine, u kome su vijećnici navedeni po abecedi a ne po narodima i manjinama, kao što se to danas radi, pokazuje se u kolikoj mjeri je to što je danas dominantno u politici retrogradno, necivilizacijsko i pogubno za samoodrživost bosanske državnosti i nezavisnosti. Zato se moramo vratiti na intenzivnije izučavanje ovih dokumenata koje je odabrao prof. Hamdija Ćemerlić. Ovim trudom, koji je uložio prof. Ćemerlić, nama je pomogao da lakše memorišemo ove dokumente, a sebi je sagradio najbolji spomenik po kojem će ga se sjećati sve buduće generacije iz naučne oblasti kojom se bavio cijelog života kao nezaobilazne literature i historijskog izvora za izgradnju savremene bosanske državnosti.

Da kod današnjih bosanskih političara i izdavača postoji svijest o tome kolika je važnost ovih dokumenata za očuvanje državnosti Bosne i Hercegovine, ovi dokumenti bi danas, u povodu 62. godišnjice ZAVNOBiH-a, bili štampani u zlatnom povezu i široko distribuirani do seoskih i uličnih biblioteka i prodavača knjiga.

Lično znajući kolika je njihova važnost, hvala prof. dr. Hamdiji Ćemerliću na ogromnom istraživačkom poduhvatu koji je tom prilikom uradio, a koji, ni nakon skoro četrdeset godina, nije relevantno naučno vrjednovan od naših odgovarajućih naučnih ustanova u Bosni i Hercegovini.

Nadam se da ćemo to učiniti u neposrednoj budućnosti.

Hvala!

Prof. dr. Hasan Muratović

O IZBORU HAMDİJE ĆEMERLIĆA NA FUNKCIJU REKTORA SARAJEVSKOG UNIVERZITETA

Upravo se navršava 100 godina od rođenja jednog od najznačajnijih ljudi koji su živjeli i radili tokom XX vijeka u Bosni i Hercegovini, akademika Hamdije Ćemerlića. Drugi i kompetentniji će govoriti o mnogim aspektima njegovog bogatog i plodnog javnog i naučnog života i rada i zaslugama koje je stekao uzimajući učešća u najznačajnijim događajima proteklog vijeka. Tu možemo nabrojati njegov studij u Parizu, doktorat na čuvenoj školi za pravo i administraciju Univerziteta u Parizu i kasniji plodan angažman u javnom i političkom životu Bosne i Hercegovine, njegovu borbu protiv podjele zemlje putem sporazuma Cvetković-Maček te najaktivnije učešće u antifašističkoj borbi i u kasnijem narodno - oslobodilačkom pokretu protiv njemačko – talijanske okupacije Zemlje i domaćih pomagača okupatora.

Ćemerlić je u toj borbi učestvovao od početka i bio među onima koji su utemeljili modernu bosansku državu 25. novembra 1943. godine. On je bio član ZAVNOBIH-a i učesnik zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943. godine na kojem je utemeljeno federativno ustrojstvo buduće zajedničke države Federativne

Jugoslavije. Ćemerlić je bio i prvi povjerenik ZAVNOBIH-a za pravosuđe i prvi ministar pravosuđa države Bosne i Hercegovine. Tu dužnost i politiku uopće ostavio je osnivanjem Pravnog fakulteta u Sarajevu 1946. godine, čiji je bio matičar, profesor i dekan za dugi niz godina.

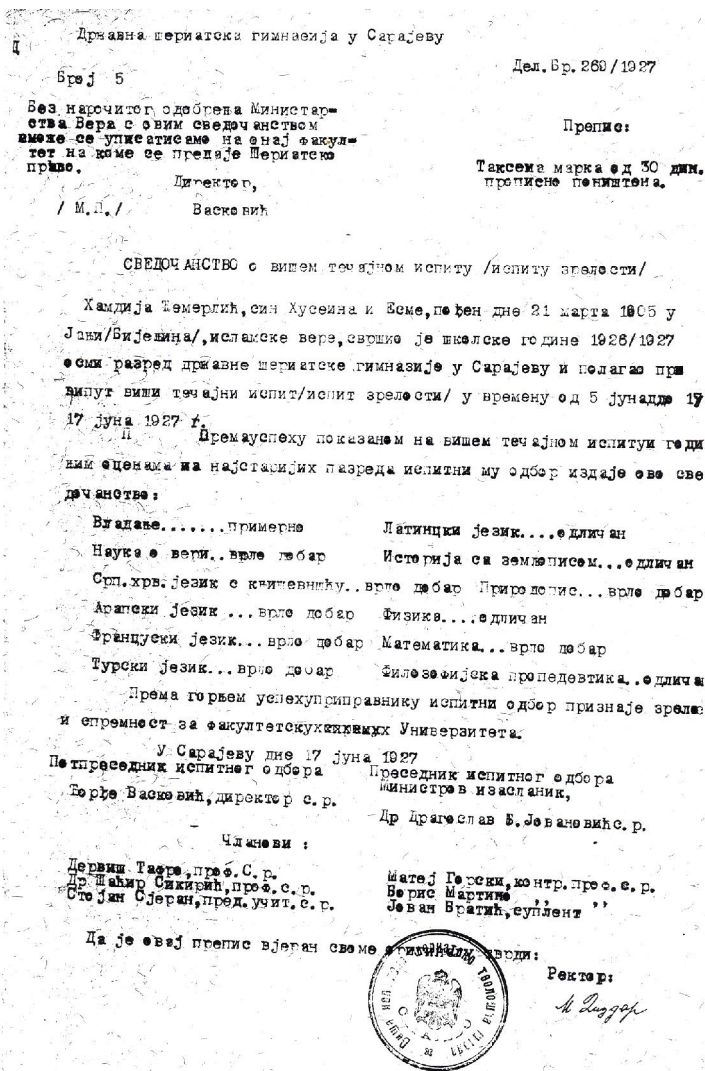
Ono što bih ovdje posebno istakao jeste činjenica da je akademik Ćemerlić bio rektor Univerziteta u Sarajevu 1970.-1973. god. Samo po sebi to ne bi moralo biti od osobitog značaja, jer je takva čast bila razumljiva i logična za čovjeka njegovog formata. Ali je ona u ovom slučaju karakteristična za vrijeme i odnose u kojima se dogodila, a to je vrijeme potpune političke kontrole i odlučivanja o izboru svakog funkcionera, a osobito na tako važne pozicije kakvu objektivno čini pozicija rektora najvećeg univerziteta u Zemlji.

Do izbora akademika Ćemerlića svi rektori su bili birani ili je taj izbor bio određivan iz Centralnog komiteta vladajuće Komunističke partije i kasnije Saveza komunista. Akademik Ćemerlić je bio poznat kao javno deklarirani musliman u vjerskom i nacionalnom pogledu, što nije bilo podobno ni za manje značajne izbore, pogotovo za izbor u zvanje rektora Univerziteta u Sarajevu. Osim toga, on je bio opoziciono raspoložen, nije bio član Partije i izišao je iz strukture državne moći zbog toga što je odbio ulazak u redove Komunističke partije.

Jedna mala grupa tadašnjih mladih profesora se tim povodom sastala i dogovorila da iskoristi mogućnost da i skupština profesora, koja je bila neka vrsta nadomjestka demokraciji, ima pravo kandidiranja za rektora. Ta grupa je zatražila od akademika Ćemerlića da pristane na kandidaturu za rektora u ime nastavnika i saradnika Univerziteta, a da oni osiguraju glasove za njegov izbor. Ta grupa je tražila od akademika Ćemerlića da bude rektor profesora i studenata a ne Centralnog komiteta, da organizira suradnju

univerzitetskih ljudi i pokušava voditi autonomniju politiku Univerziteta.

On se odlučio da pristane, što je samo po sebi bilo izraz hrabrosti, i bio je izabran. Nije to bila zasluga samo ljudi koji su ga predložili i podržavali, nego nesumnjivog Ćemerlićevog ugleda u univerzitetskoj i općoj javnosti u Bosni i Hercegovini, tako da ni organi Partije nisu na taj izbor negativno reagirali. Oni koji su navikli da se njihovi prijedlozi bez pogovora provode bili su veoma iznenađeni izborom, ali nisu mogli reagirati bez obzira što im akademik Ćemerlić, izabran bez njihovog pristanka, nije odgovarao. Akademik Ćemerlić, ono što želim naglasiti, je bio prvi demokratski i voljom univerzitetskih radnika izabrani rektor Univerziteta u Sarajevu, i to treba da bude zabilježeno.

Slika br. 1: Faksimil svjedočanstva o ispitu zrelosti

Prof. dr. Ismet Grbo

HAMDIA ĆEMERLIĆ - REKTOR UNIVERZITETA U SARAJEVU

Izražavam zadovoljstvo što je FIN upriličio sjećanje na rahmetli dr. Hamdiju Ćemerlića, istaknutog intelektualca i onog znamenitog Bošnjaka čija ličnost zaslužuje i sjećanje i poštovanje. U tom smislu odajem priznanje rukovodstvu i intelektualnim djelatnicima FIN-a, ne samo što su upriličili ovaj razgovor, već i što su tu diskusiju o jednom od matičara i utemeljivača svoje ustanove upriličili i otvorili baš na ovaj način. Tako su ova naša prisjećanja i ukupni govor učinili primjerenim razlogu razgovora – 100 godina od njegova rođenja.

Moja ambicija nije da šire govorim o liku i djelu Hamdije Ćemerlića. Moja je, zapravo skromna namjera da u nekoliko rečenica ukažem na Ćemerlića kao rektora Univerziteta u Sarajevu i vrijeme u kojem je u dva mandata on obavljao tu dužnost. Nadam se da dijelim s vama mišljenje ako kažem da je dužnost rektora sami vrh časnih dužnosti i da i u tradicionalnom, a i savremenom smislu značenja pojma i izraza rektor, čast rektora pripada ličnosti naročitih vrlina, posebnog ugleda i dostojanstva, što je u skladu sa latinskom tradicijom i jezikom, prema kojima je rektor starješina

akademskog kruga ili, kako bi to sociolozi rekli, akademskog društva. No, ako se vratimo u vrijeme kada je rahmetli Ćemerlić bio rektor, onda je to, složiti ćemo se, bilo znatno drugačije nego danas. Čini se da je bilo manje profano, odnosno, da je bilo više poštovanja i znanja i pismenosti, iako je bilo manje slobode. Danas je to, nažalost, dio one svakodnevnice koju producira inflacija obrazovanja i naša posvemašnja kriza. Pa i u situaciji kakva ona sada jeste i čime smo nezadovoljni, rektor treba da predstavlja vrh akademske i uopće znanstvene i moralne vertikale. To je, rekli bi etičari, i čast i dužnost.

Hamdija Ćemerlić izabran je Odlukom Savjeta Univerziteta na dužnost rektora potkraj 1968. godine. Podsjetimo da je službeno sarajevski Univerzitet osnovan prilično kasno, 1949. godine.

Dakle, Ćemerlić je postao rektor Univerziteta u Sarajevu u vrijeme dvadesetogodišnjice njegova službenog postojanja i to kao njegov sedmi, odnosno šesti rektor. Prije Ćemerlićevog postavljanja funkciju rektora su vršili: Vaso Butozan, Drago Krndija, ponovo Butozan, Edhem Ćamo, Aleksandar Trumić, Fazlija Alikalfić. Za razliku od njegovih prethodnika, koliko ja znam, Ćemerlić nije bio član KP, odnosno SK, iako je bio vijećnik ZAVNOBiH-a i aktivni učesnik NOP-a. Međutim, Ćemerlić je bio antifašist internacionalnog iskustva i obrazovanja. Bio je ugledna ličnost s internacionalnim pedigreeom i obrazovanjem.

Na dužnost rektora stupio je nakon burnih studentskih događaja u Svijetu i Jugoslaviji, pa tako i u Sarajevu. Stoga je imao i posebnu obavezu koja je proisticala iz studentskih zahtjeva za reformom. Dakle, situacija je bila unekoliko slična sa današnjom, s tim što se sadašnja potreba za reformom i afirmacijom studentskih prava i potreba danas veže za tržište, a tada za ideologiju i slobodu.

Eto, to su dva akcenta koja sam ovdje želio javno reći s namjerom da potcrtam potrebu za reafirmacijom uloge i digniteta

rektora univerziteta, posebno rektora sarajevskog Univerziteta, ali i da upozorim na značaj afirmacije akademske tradicije i važnosti institucije rektora u svakom pa i u našem društvu u vrijeme njegove tranzicije.

Hvala.

Преписъ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ДИПЛОМА ПРАВНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА

Господин Ђемерлић Ламидија рођен 21 марта 1905 године у Јази
/Дрмска бановина/према је на универзитету осам семестара и положио је
према прописима уредбе правничког факултета дипломски испит са општом
оценом:

Врло добар/4,45/

Из појединих група показује је овакав успех:

Из I групе наука одличан /5,5,4,4/
" II " " одличан /5,5/
" III " " врло добар /4,5,4,5/
" IV " " врло добар /5,4,4/
" V " " одличан /5,5,5/
Из VI " " добар /4,5,/
" VII " " врло добар /4,4,4,/
Оба писмена испита положио је.

На основу тога Универзитет му издаје ову диплому,признајући му сва права
која му по закону припадају.

У Београду 5 новембра 1931 год.Бр.17124.

Ректор универзитета,
Вл. М.Митровић. р.

Декам Правничког факултета, / М.П./
Др. Милета Новаковић с.р.

Свајеручни потпис оспотственика дипломе,
Ђемерлић Ламидија с.р.

(М.П.)

Копија дипломе

На основу обр. 1748/32 Државн. орг. за др. београд. универзитет
да је овај Државн. орган примитивну копију свих ових докум.
у свом архиву.

Београд 27. 11. 1932 год. (М.П.)

Својеручни
потпис министра

Да је препис вјеран своме својеручном препису тврди,

Ректор:

[Signature]

Slika br. 2: Faksimil diplome Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Prof. dr. Mirko Pejanović

RIJEČ NA SKUPU O AKADEMIKU HAMDJI ĆEMERLIĆU

Profesora Hamdiju Ćemerlića upoznao sam u okviru saradnje tadašnjeg Univerzitetskog odbora Saveza studenata sa Rektoratom Univerziteta u Sarajevu.

Profesor Ćemerlić obavljao je dužnost rektora Univerziteta u Sarajevu u godinama nakon poznatih studentskih demonstracija u junu 1968. godine. Bile su to godine u kojima je otvoren proces reforme Univerziteta. Glavna ideja je bila u podizanju kvaliteta studija kroz jačanje i studentske i nastavničke odgovornosti za rezultate prolaznosti kao i poboljšanja studentskog standarda. Ova ideja se oblikovala u uvođenju trimestara na nekim fakultetima Univerziteta u Sarajevu. To je značilo permanentno učenje i učestalu provjeru znanja studenata. Bila je to, u našim uslovima, neka vrsta preteče današnjem bolonjskom procesu.

Studentska organizacija i njeni aktivisti snažno su zagovarali onaj aspekt reforme koji se odnosio na poboljšanje tadašnjeg studentskog standarda. Studentska organizacija je tražila bolje mogućnosti kreditiranja i izgradnju novih studentskih domova u Sarajevu.

Rijetki su bili nastavnici koji su u to vrijeme imali, a to izgleda prati sve generacije univerzitetskih nastavnika, volje i kuraži da se sučele sa studentskim problemima i zahtjevima.

Profesor Hamdija Ćemerlić se izdvajao po tome što je s velikom pažnjom i unošenjem pratio studentsku društvenu i javnu aktivnost, studentske ideje i zahtjeve.

Učestvovao je u radu godišnjih skupština Saveza studenata Univerziteta u Sarajevu. Imao je pripremljena i zapažena izlaganja na ovim skupštinama. Nije se upuštao u razmatranje opštih pitanja. Kretao se u sferi problematizacije univerzitetskih pitanja. U studentima i njihovoj organizaciji, Savezu studenata, vidio je snagu koja može inicirati brže rješavanje kako univerzitetskih, tako i društvenih problema.

Kao iskusan pedagog cijenio je mladalački zanos u tretiranju tadašnjih protivrječnosti u društvenom razvoju. Uz ostalo tada je bio primjetan kritički odnos studentske populacije prema socijalnoj nepravdi i fenomenu birokratizacije upravljačke političke elite.

Sjećam se jedne tematske studentske konferencije o reformi Univerziteta u Sarajevu održane na Mašinskom fakultetu 1970. godine. Studentske kritike društvenih devijacija išle su do usijanja atmosfere na konferenciji. Profesor Ćemerlić kao rektor uključivao se u raspravu i umnogome dao za pravo studentskim kritikama i zahtjevima, ali je upozorio i na naše studentsko idealiziranje i nerealno očekivanje. Ukazao nam je na otpore koji postoje u realnoj društvenoj zbilji. I nije se zadržao samo na javnom dijalogu za govornicom. Uskoro je upriličio razgovor sa Predsjedništvom Univerzitetskog odbora Saveza studenata. Tada će nam reći: „S pažnjom sam pratio vaše diskusije. Potom sam razmišljao kako bi bilo za društvo idealno kad bi se mogao spojiti žar i zanos vas mladih sa iskustvom nas starijih. To bi mnogo pomoglo

društvenom razvoju kao i ubrzanju promjena u društvenom razvoju.“

U ovoj konstataciji bila je sadržana filozofija profesora Ćemerlića u njegovoj rektorskoj saradnji sa studentskom organizacijom. Uživao je u studentskom mladalačkom zanosu, a djelovao je tako da energija koju nosi mladost sama po sebi ide putanjem stvaralaštva.

Nije bilo veće studentske akcije u kojoj profesor Ćemerlić nije učestvovao lično.

Sve je to, dakako, imalo svoj rezultat u poboljšanju tadašnjih uslova studiranja i poboljšanju studentskog standarda. (Tada je donesena i odluka o izgradnji studentskog naselja u Nedžarićima.)

Funkcionisalo je neobično povjerenje između rukovodstva Univerzitetskog odbora Saveza studenata i profesora Ćemerlića kao rektora. Mi smo u profesoru Ćemerliću vidjeli ličnost koja je zračila skromnošću, poštenjem, radinošću, odgovornošću i dobrotom. Bio je uzoran pedagog i naučni radnik.

Nakon našeg jednogodišnjeg mandata i saradnje, pozvao nas je u kabinet rektora. Uz nekoliko dobrih pouka i savjeta rekao nam je: "Dobro smo sarađivali i dobro smo se upoznali. Za sve što vam u životu mogu pomoći slobodno dođite i slobodno mi se obratite".

Brižnost i humanost ličnosti profesora Ćemerlića u odnosu prema studentima može biti uzor svim dolazećim generacijama nastavnika na Univerzitetu u Sarajevu.

R. F.
République Française
Diplôme de Docteur en Droit.
Le ministre de l'Instruction publique.
Vu les deux Diplômes d'études supérieures accordés à M. Čemerlić Hamdija ni à Janja, Yougoslavie, le 31 mars 1905.
Savoir le Diplôme de Droit public obtenu le 29 mai 1935.
devant la Faculté de Paris.
2e Diplôme d'Economie politique, obtenu le 23 novembre 1936.
devant la Faculté de Paris.
Vu le Certificat d'aptitude au grade de Docteur en Droit accordé le 15 décembre 1936. par les Professeurs de la Faculté de Droit de Paris, le docteur de Paris au candidat ci-dessus désigné;
Vu l'approbation donnée à ce Certificat par le Recteur de ladite Académie;
Attestant le sedit Certificat,
Donne par le présentes à M. Čemerlić le Diplôme de Docteur en Droit, pour en jouir avec les droits et prérogatives qui y sont attachés par les lois, décrets et règlements.
Le ministre de l'Instruction publique,
Signé: Jean Zay
Fait à Paris sous le sceau du Ministère de l'Instruction publique, le 5 avril 1937.
Pour expédition conforme
Le Directeur de l'Enseignement supérieur
Pour le Directeur: Pour le Recteur,
Le Chef de Bureau L'inspecteur de l'Académie,
Le lieu de sceau Signature: illisible. Signature: illisible
Signature de l'impétrant,
Čemerlić Hamdija
Délivré par le Recteur de l'Académie de Paris le 23 avril 1937.

n° 267

Légation Royale de Yougoslavie
Office Scolaire
67 Boulevard de Reuilly - Paris XII
Telephone 41-43
P.R. No 263 le 30.4.1937.

Taksa :
z. Kolba fr. 40,-
z. uvjerenje 1252-
Prilog - - - - -
Sveč. fr. 48,-
na plaćena
30. April 1937. D.Dj.br.1460
Paris

Pečat i potpis se na ovoj diplomu ovjerava.

Prosvjetni referent
Arslj. poslanstva u Parizu
M. Armutović s.r.

Taksa poništena M. p.

Istinitost potpisa i pečata na ovoj prosvjetnog referenta u Parizu potvrđuje Ministarstvo inostranih poslova.
Taksa naplaćena din. 10,- na osnovu t.br. Zakona o tak-
sama 48.

P.L.br. 1985
20.5.1937.
Beograd.
M.P.

Na naredbu Ministra
za Nadzornika Prv. odeljenja
Ser III Otvajaka
Potpis neštik

Taksa poništena.

Slika br. 3: Faksimil prepisa diplome doktora prava

Doc. dr. Enes Durmišević

PROFESOR ĆEMERLIĆ – TEORETIČAR USTAVNOG PRAVA

Mada sam završio Pravni fakultet u Sarajevu, na kojem je akademik Ćemerlić skoro trideset godina predavao, nažalost, nisam ga zapamtio kao svoga profesora, jer je prije mog upisa na fakultet bio penzioniran. U razgovoru sa svojim starijim kolegama koji pamte profesora Ćemerlića, nameće se misao da je bio veliki humanist, učenjak, kolega, prijatelj, jednom riječju: Profesor!

A Profesor bi na predavanjima prvo skicirao opću sliku problemā koje je taj dan želio izlagati, i to širokim i maestralnim tezama i asocijacijama, a onda bi tako širok okvir popunio detaljima koje može interpretirati samo istinski pravni znalac. Poznatu, laičku tezu da je pravo suhoparno i dosadno, profesor Ćemerlić je najbolje demantirao neposrednošću, elokvencijom i ličnim šarmom, dok je uvijek negdje "između redova" lebdjela misao o stalnoj potrebi da pravo bude u službi čovjeka i po mjeri čovjeka.

Od kolega sa Fakulteta sam čuo i nekoliko lijepih anegdota vezanih za profesora Ćemerlića, iz kojih se bjelodano ocrtava lik poštenog i hrabrog čovjeka, što u ta, kako bi se danas reklo:

"turbulentna vremena", i nije bilo baš "mudro". Baš zato Ćemerlić nije bio samo "načitani" profesor, nego je u sebi uspio sublimirati i duh naroda kome je pripadao, ali i duh vremena u kome je živio, i tako ostati ispravan i uspravan do kraja života.

Danas će mnogi sagovornici govoriti o liku i djelu profesora Ćemerlića, a pogotovo oni koji su bili njegovi prijatelji, saradnici i poznanici. Da ne bih ponavljao nešto što će gore spomenuti bolje znati i imati o tome više činjenica, opredijelio sam se da pokušam prikazati članak profesora Ćemerlića *Državnost republika u jugoslovenskom federativnom sistemu*, objavljen u *Godišnjaku Pravnog fakulteta u Sarajevu*, broj XXIV, 1977. godine, na str.15-30.

Za ovaj članak sam se opredijelio iz više razloga. Prvo, članak u najužem smislu tretira materiju koja je prioritetno bila Ćemerlićevo osnovno zanimanje: ustavno pravo. Drugo, to je vrijeme, kao što je poznato, nakon donošenja Ustava SFRJ 21. februara 1974. godine, koji je dotadašnjim republikama dao šira prava nego što je bio slučaj sa Ustavom iz 1963. godine, koji je zagovarao klasični tip federalizma u tadašnjoj Jugoslaviji. Treće, i danas je svima u BiH uveliko poznato da su bivše jugoslavenske republike i uspjele dobiti samostalnost na osnovu Ustava iz 1974. godine, odnosno interpretacije o federalnim jedinicama kao o državama i o pravu na samoopredjeljenje naroda kao trajnom načelu koje se ne može konzumirati jednokratnom upotrebom, jer je ono trajno, neotuđivo i ponovljivo.

Ćemerlić upravo naglašava da se "federacija zasniva na dogovoru i ne shvata kao faktor iznad i nadređen federalnim jedinicama, već kao zajednica ujedinjenih naroda na koju se prenose samo one funkcije što su izraz zajedničkih interesa i koje federacija treba da obavlja u jednakom interesu za sve ... Iz ovakvog shvatanja proizlazi *da federacija kao zajednica nema*

posebnih interesa, odvojenih i različitih od interesa ujedinjenih članova, već da njena politika treba da predstavlja sintezu interesa svih ujedinjenih članova (svi kurzivi su moji), a utvrđivanje i ostvarivanje te politike treba da bude djelo svih" (str. 16).

Stoga je sasvim logično da profesor Ćemerlić tvrdi da se "*izvorno pravo državnosti nalazi u republikama*" i da one jedan dio svojih ovlašćenja prenose na zajedničku državu i time ostvaruju zajedničke interese republika i pokrajina, a ne interese federacije kao nadnacionalne države.

Ćemerlić naglašava da *ovakva interpretacija odnosa između federacije i federalnih jedinica predstavlja novum* (str. 17) u razvoju federalizma i znatno odstupanje od klasičnog modela federalizma koji teži izdvajanju federacije kao naddržave i veoma jakom podređivanju federalnih jedinica takvoj naddržavi. Stoga je neophodno da se izbjegne takva podređenost federalnih jedinica, jer je federacija sredstvo za ostvarenje zajedničkih interesa republika i pokrajina, i stoga je "cio organizacioni mehanizam federacije postavljen tako da se onemogući ova eventualnost. Uveden je princip paritetne zastupljenosti republika i autonomnih pokrajina u organima federacije, bez obzira na broj stanovnika, veličinu i razvijenost pojedinih republika, odnosno pokrajina. S obzirom na suženi obim funkcija federacije ..., došlo je do značajnog pojačanja uticaja republika i pokrajina u procesu donošenja odluka organa federacije..." (str. 17).

S obzirom da u federaciji postoje dva subjekta državnosti: federacija i federalne jedinice, i da se ukupna državna vlast ostvaruje paralelnom i koordiniranom djelatnošću oba ova faktora, kao i da svaki od ovih faktora ima u tom domenu svoja utvrđena prava i sredstva za zaštitu ovih prava, problem podjele nadležnosti, u što uključujemo i pravo samoorganiziranja federalnih jedinica, predstavlja osnovno i veoma složeno pitanje svake federativne

države. Bez obzira da li ustav federacije tretira federalne jedinice suverenim državama, državama, zemljama ili drugim imenima, bitno je u kojoj je mjeri njima osigurano pravo samoorganizacije, tj. *pravo da one utvrđuju svoju organizaciju i zaštićuju je od presizanja organa federacije* (str. 18). Uporedni pregled rješenja ovog pitanja u savremenim federacijama pokazuje veliku raznolikost, ali u toj raznolikosti dolazi do izraza, u većoj ili manjoj mjeri, dominacija federacije i često u tolikoj mjeri da se pojedine federativne države mogu tretirati više kao široko decentralizirane nego federativne države.

Profesor Ćemerlić je znao, a to se očito vidi iz gore navedenih redova - da je demokratizacija ustava i političkog sistema jedan od neophodnih uvjeta demokratizacije cjelokupnog društva. Njegovo poznavanje prava i višegodišnje iskustvo oslobodilo ga je zablude o svemoći i apsolutizmu prava, jer je gore navedenom interpretacijom Ustava SFRJ iz 1974. godine i jugoslavenskog federalizma uspostavljenog ovim ustavom, pokazao da nije podlegao tadašnjoj tradicionalnoj teoriji državnog prava, koja je zastupala suprotno stanovište. A kakvo je ono bilo, najbolje pokazuje raspad Jugoslavije, kada je srpska/srbijanska hegemonistička politika "braneći i čuvajući" Jugoslaviju, u suštini je razgrađivala gradeći veliku Srbiju. Upravo je i najveći dio srpskih/srbijanskih ustavnih stručnjaka interpretirao Ustav SFRJ iz 1974. suprotno onome kako je to činio profesor Ćemerlić u gore navedenom članku. Otuda je i laiku, nepravniku jasno zašto je srpska/srbijanska politika devedesetih godina XX stoljeća rušila Ustav SFRJ iz 1974. godine i zašto joj je bio "trn u oku". Posljedice takvog interpretiranja ovog ustava svakodnevno živimo.

Poput profesora Ćemerlića, interpretaciju Ustava iz 1974. godine, kojom su značajno pojačani utjecaji republika i pokrajina u procesu donošenja odluka organa federacije i državnost federalnih

jedinica, prihvatila je i Badinterova komisija koju je formirala Evropska zajednica u jesen 1991. godine. Kao što je poznato, na zahtjev SFRJ Evropska zajednica je usvojila Deklaraciju o Jugoslaviji kojom je formirana gore spomenuta komisija od pet uglednih evropskih pravnih stručnjaka (koji su bili članovi ustavnih sudova zemalja EZ), na čijem čelu je bio predsjednik Ustavnog savjeta Francuske Robert Badinter. Ova komisija je 17. decembra 1991. u Briselu objavila deklaraciju kojom je uspostavila opće kriterije za priznavanje novih država nastalih u istočnoj Evropi raspadom SSSR i cijeloga komunističkog bloka.

Badinterova komisija je, 15. januara 1992. godine, na osnovu svih raspoloživih materijala, donijela odluku da je SFRJ službeno prestala postojati, jer je priznala nove države u "skladu sa normalnim standardima međunarodne prakse i političke realnosti u svakom pojedinačnom slučaju".

Profesor Ćemerlić je iznio svoj stav uprkos tadašnjoj zvaničnoj ideologiji, dok je i Badinterova komisija iznijela svoj stav uprkos tadašnjoj zvaničnoj politici Evropske zajednice prema Jugoslaviji. Vrijeme je dalo za pravo pravnicima Ćemerliću i Badinteru.

UNIVERZITET U BEOGRADU
Kraljevina Jugoslavije
Pravni fakultet
Br. 26136

13. juna 1937.

Savet Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, na sednici od 13. juna 1937. g. na osnovu čl. 2 i 3 Zakona o nostrifikovanju diploma sa stranih univerziteta i Visokih Škola i čl. 236 Opšte uredbe Univerziteta, nostrifikovao je ovu diplomu doktora prava koju je g. Čemerlić Hamdije stekao na pravnom fakultetu Univerziteta u Parizu /Francuska/ kao ravnopravnu takvim diplomama izdatim od n. ših dom. ših pravnih fakulteta.

Taksa za ovu nostrifikaciju u ~~dinar~~ iznosu od dinara 2.000,- /dve hiljade/ po tar.br. 322 Zakona o taksama naplaćena je na diplomi utisnuta i propisno poništena.

Dekan Pravnog fakulteta,
Dr. Velizar Mitrović S.r.

Rektor Univerziteta
Dr. Dragoslav B. Jovanović S.r.

Taksa poništena.

Da je ovaj prijepis istovrstan sa svojim izvornikom jamči:

Handwritten signature

Slika br. 4: Faksimil nostrifikacije diplome doktora prava

Dr. Suad Arnautović

DOPRINOS ACC. HAMDİJE ĆEMERLIĆA IZGRADNJI MODERNOG IZBORNOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

*Dame i gospodo,
cijenjena familijo acc. Ćemerlića,
uvaženi publikume,*

Za nas koji smo bar fragmentarno proučavali život i djelo acc. Hamdije Ćemerlića govoriti o njemu i njegovom doprinosu razvoju znanosti u Bosni i Hercegovini predstavlja izuzetan izazov i ogromnu odgovornost. No, i pored toga, mi smo odlučili da, bar u natuknicama, ukažemo na doprinos ovoga izuzetnog erudita razvoju i izgradnji modernog izbornog sistema u Bosni i Hercegovini.

Acc. Hamdija Ćemerlić bio je jedan od utemeljivača modernog izbornog sistema u BiH u vrijeme obnove njene državnosti kako tokom NOB-e 1941.-1945., tako i u tadašnjoj poslijeratnoj izgradnji. Svoju posvećenost izgradnji države Bosne i Hercegovine i njenog izbornog sistema, u okviru FNRJ i SFRJ, acc. Ćemerlić će nastaviti i kroz obavljanje visokih državnih i

znanstvenih dužnosti u periodu od 1946. god. pa sve do penzioniranja, odnosno do svoje smrti.

Kao što je poznato, acc. Ćemerlić je svoj znanstveni put otpočeo 15. decembra 1936. godine odbranom doktorske disertacije pod naslovom "Izborni sistemi u Jugoslaviji" ("Les systemes electoraux en Yougoslavie"), koju je pripremio i odbranio na francuskome jeziku pred tročlanom komisijom na Univerzitetu u Parisu – Fakultet de Droit. Ova disertacija je iste godine objavljena u izdanju Pierre Bossuet iz Parisa. Interesantno je da ova disertacija, nesumnjivo znanstveno veoma interesantna, nikada nije prevedena na bosanski jezik. Nadam se da će se to, ipak, vrlo skoro dogoditi uz predgovor uvaženog emeritusa, prof. dr. Omera Ibrahimagića, nekadašnjeg studenta prof. Ćemerlića.

Već u ovoj disertaciji acc. Ćemerlić iskazuje izuzetnu sklonost ka temeljitoj znanstvenoj analizi i kritičkoj opservaciji tadašnjeg jugoslovenskog ustavno-pravnog i izbornog sistema, te taj sistem analizira u svjetlu komparacije sa tada dostignutim demokratskim standardima u ovoj oblasti. U tom kontekstu napomenimo da je acc. Ćemerlić već tada objavljivao rasprave o različitim izbornim sistemima.¹ U disertaciji Ćemerlić, pozivajući se na savremene teorijske autoritete toga doba, obrazlaže na veoma savremen način ključne elemente svakog izbornog sistema. On manirom mladog i talentiranog znanstvenika akribijski traga za historijskim korijenima izbora i izbornih sistema u svim pokrajinama Kraljevine Jugoslavije. On metodološki precizno, koristeći se historiografskom metodom, polazi od analize uzroka i povoda stvaranju jugoslovenske države, a potom analizira različite izborne zakone koji su primjenjivani u zemljama koje su ušle u

¹ V. npr. studiju "Engleski izborni sistem", *Pravosuđe*, Beograd, 1937.

sastav prve Jugoslavije. U tom kontekstu za nas je naročito značajna njegova analiza izbornog zakonodavstva Bosne i Hercegovine uvedena ukazom cara Franje Josifa I 17. februara 1910., odnosno donesena stupanjem na snagu Izbornog reda na osnovu kojega je izabran i prvi saziv Sabora Bosne i Hercegovine 1910. godine, dakle u vrijeme kada je BiH bila pod upravom Austro-Ugarske monarhije.

On, kao izuzetno talentiran jurist, ukazuje da je tadašnji izborni zakon bio veoma kompliciran i da je predstavljao mješavinu ograničenog (poreznog) i općeg prava glasa. Sabornici su se birali na dva načina: jedan dio po običajnom pravu (virilisti), a jedan dio je bio biran. Ćemerlić je izvršio detaljnu analizu aktivnog i pasivnog biračkog prava uvedenog Izbornim redom. Posebno je analizirao kurijski izborni sistem karakterističan za taj izborni zakon te u tom kontekstu i specifičnu odredbu koja je dopuštala muslimanskim ženama, koje su plaćale 140 kruna zemljišnog poreza, da indirektno biraju putem svojih muških posrednika koji su i sami bili birači u prvoj klasi prve kurije.

U nastavku analize prvog modernog izbornog sistema u historiji BiH acc. Ćemerlić se osvrnuo na izborne jedinice, formiranje biračkih spiskova, tajno i javno glasanje, te na žalbeni postupak. U zaključku ove analize Ćemerlić se veoma kritički osvrnuo na ovaj izborni sistem konstatirajući da je on nepotrebno pojačao razdvajanje klasa i društvenih grupa u tadašnjem bosanskom društvu, naglašavajući i pravno sankcionirajući evidentne razlike, posebno konfesionalne, koje su egzistirale u BiH.

Ćemerlić je minucioznom preciznošću izvršio detaljnu analizu izbornog sistema u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji ukazujući na veoma krupna i gruba odstupanja tadašnjeg izbornog modela u odnosu na tada važeće demokratske standarde. Tako, Ćemerlić veoma argumentirano i činjenično tačno ukazuje na

neprirodne granice izbornih jedinica u tadašnjem izbornom zakonodavstvu koje su, sada to dobro znamo, bile skrajane tako da neovisno od izbornih rezultata favoriziraju većinski srpski narod i time doprinosile jačanju nejednakosti građana u izbornom procesu. Ćemerlić je, također, ukazao i na krupne eskapade u izbornom sistemu tadašnjeg jugoslovenskog apsolutističkog režima spram čestog prilagođavanja izborne formule za preračunavanje glasova u mandate interesima kralja i vladinih krugova i s tim u vezi modeliranja nedemokratskog izbornog sistema, te značajnim odstupanjima od demokratskih standarda kojima je pribjegavao Kraljev režim.

U zaključku svoje doktorske disertacije Ćemerlić se, uvažavajući realnost višenacionalne i višekonfesionalne, a time i višekulturne kompozicije tadašnje jugoslovenske države, nedvojbeno opredjeljuje za proporcionalni, a protiv većinskog uninominalnog izbornog sistema u Jugoslaviji. On to svoje stajalište znanstveno obrazlaže zahtijevajući da se istraže tehnički postupci koji će omogućiti "da se bolje ispuni volja cijelog biračkog tijela da bi Narodna skupština bila što je moguće pouzdanije predstavništvo za cijelu zemlju". Ćemerlić, dakle, pledira za pravednim političkim predstavništvom koje će se realizirati putem proporcionalnog izbornog sistema (prihvaćajući učenje J. S. Milla opredjeljuje se za D'Hondtov sistem), a sve s ciljem da "parlament bude sastavljen od istih elemenata kao narod i kao partije koje postoje u narodu." Ćemerlić je već tada, prateći savremenu literaturu,² koja se oslanjala na učenja T. Hobessa, J. Locka, Ch. Montesquea i J.J. Rousseaua u XVII i XVIII stoljeću, koji su potpunije utvrdili i objasnili filozofiju političkog predstavljanja, dobro znao da postoje dva temeljna načela političkog

² V. npr. studiju "Istorisko porijeklo reprezentativnog i parlamentarnog režima", *Gajret*, Kalendar, 1940. godine, str. 64-70.

predstavništva. U većinskim izborima cilj je da se dobije vladina većina jedne stranke ili koalicije stranaka u predstavničkom tijelu bez obzira na broj dobijenih glasova, jer taj broj ne mora značiti i većinu u glasačkom tijelu; dok je u proporcionalnim izborima cilj da se u predstavničkom političkom tijelu vjerno odslikaju društvene snage i političke grupe koje djeluju u narodu kako bi parlament predstavljao "ogledalo društva". Imajući u vidu tragična iskustva i rješenja u tadašnjem jugoslovenskom izbornom zakonodavstvu, Čemerlićevo opredjeljenje za proporcionalni sistem predstavlja neposredan doprinos razvoju i izgradnji modernog izbornog sistema u Bosni i Hercegovini, jer je ovaj D'Hondtov sistem primijenjen i na prvim višestranačkim izborima u BiH 1990., kao i 1996. god.

Kao mlad čovjek, pariški doktor pravnih nauka, iskreno opredijeljen za antifašizam, Čemerlić je stečeno znanje primijenio kroz svoj antifašistički angažman pristupajući bosanskohercegovačkom antifašističkom, partizanskom narodnom pokretu, u kojem je bio jedan od istaknutijih članova. Podsjetimo, dr. Čemerlić je bio vijećnik Prvog, Drugog i Trećeg zasjedanja Zemaljskog antifašističkog narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNOBiH). Savremena teorijska znanja koja je stekao u Parizu pomogla su mu da svoj doprinos izgradnji novog revolucionarnog izbornog sistema primijeni neposredno u praksi. U žaru antifašističke borbe kada su Fočanskim i Septembarskim propisima udarani temelji novog izbornog sistema koji se zasnivao na uvođenju univerzalnog i direktnog biračkog prava, biračkog prava žena, itd., i Čemerlić svojim teorijskim i pravničkim znanjem daje ogroman doprinos izgradnji nove vlasti u Bosni i Hercegovini, počev od izgradnje NOO, pa do ZAVNOBiH-a. Kasnije, u oslobođenoj Bosni i Hercegovini, tačnije 1968. godine, acc. Čemerlić će naći vremena da u dva toma, na oko 1.500 stranica, sa bogatim predgovorom, objavi svu građu vezanu uz pripremu i održavanje I, II i III ZAVNOBiH-a. Njegova omiljena tema "Bosna i Hercegovina u

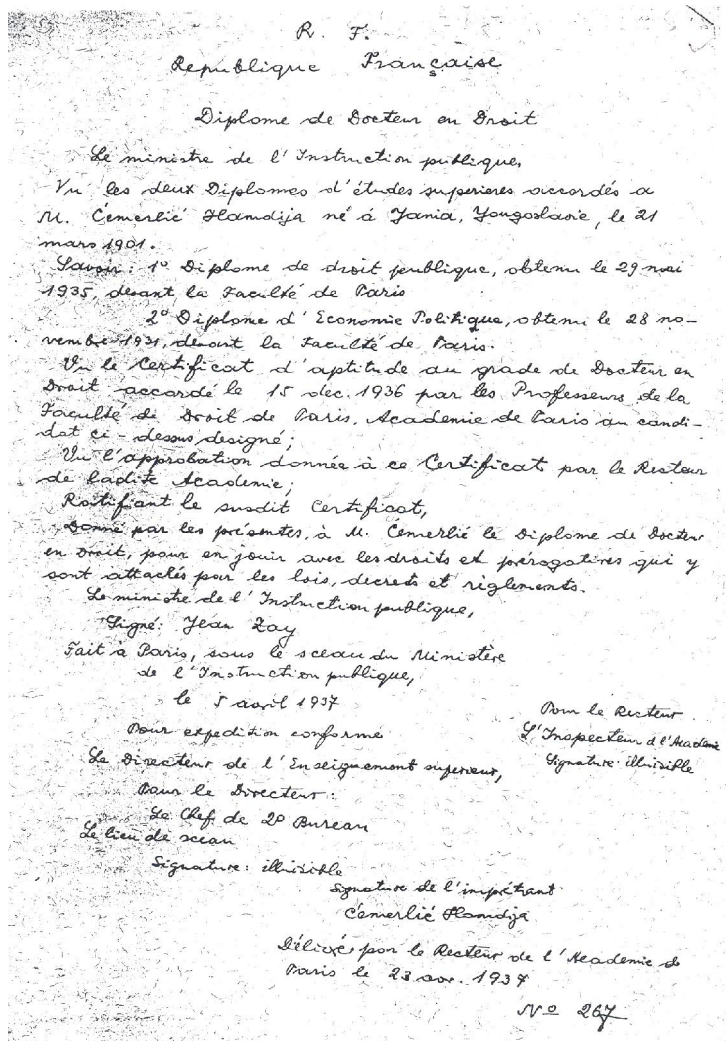
NOB-i" bit će njegov životni saputnik, jer o univerzalnim humanističkim vrijednostima narodno-oslobodilačkog pokreta acc. Ćemerlić nikada nije želio prestati da piše i prenosi ta saznanja mladim generacijama. Angažman acc. Hamdije Ćemerlića u antifašističkom pokretu, posebno na izgradnji narodno-oslobodilačkih odbora i ZAVNOBiH-a, te njegova teorijska eksplanacija i teorijska elaboracija postanka i razvoja narodne vlasti u BiH za vrijeme NOB-e (organizaciona izgradnja NOO-a), predstavlja drugi ugaoni kamen znanstvenog doprinosa acc. Ćemerlića izgradnji modernog izbornog sistema u Bosni i Hercegovini.

I na kraju, treći značajan Ćemerlićev doprinos izgradnji savremenog izbornog sistema u BiH ogleda se u njegovom znanstvenom, edukativnom i državničkom djelovanju od 1946. god. pa sve do njegove smrti. U tom periodu acc. Ćemerlić je objavio brojne radove, najčešće u Godišnjaku Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu i Godišnjaku Istorijskog društva BiH, zatim u izdanju Instituta za istoriju radničkog pokreta. U okviru njegovog edukativnog rada zapaženo je izdavanje univerzitetske skripte "Ustavno pravo" (1961., uz kasnije dvije dopune), iz kojega su mnoge generacije studenata Pravnog fakulteta crpile znanje, te brojni radovi kojima je osvijetljavao ustavno-pravnu izgradnju Bosne i Hercegovine u okviru NOP-a i nove Jugoslavije.

U okviru državničkih dužnosti ime acc. Ćemerlića neizostavno se veže uz prve dane uspostave nove vlasti u BiH nakon Drugog svjetskog rata. Naime, Ćemerlić je bio prvi ministar pravosuđa u prvoj Narodnoj vladi Bosne i Hercegovine koja je formirana 28. aprila 1945. god. i koja je bila prva bosankohercegovačka vlada nakon novembra 1918. godine. Acc. Ćemerlić je, isto tako, obnašao dužnost dekana i profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Sarajevu, predsjednika Vrhovnog sabora Islamske zajednice u

SFRJ, bio je jedan od utemeljitelja Fakulteta islamskih nauka i njegov dugogodišnji dekan i profesor, itd., itsl.

Cjelokupni teorijski angažman acc. Ćemerlića, naročito u pogledu rasprava o izbornom sistemu, nesumnjivo, ovoga profesora svrstavaju u historijski najznačajnije bosanskohercegovačke, a posebno bošnjačke autore. U toj bh. znanstvenoj vertikali Ćemerlić predstavlja osebujnu i nezaobilaznu pojavu i do sada neprevaziđeni intelektualni autoritet.

Slika br. 5: Faksimil prepisa diplome doktora prava

Prof. dr. Hidajet Repovac

U POVODU STOTE OBLJETNICE ROĐENJA HAMDIJE ČEMERLIĆA

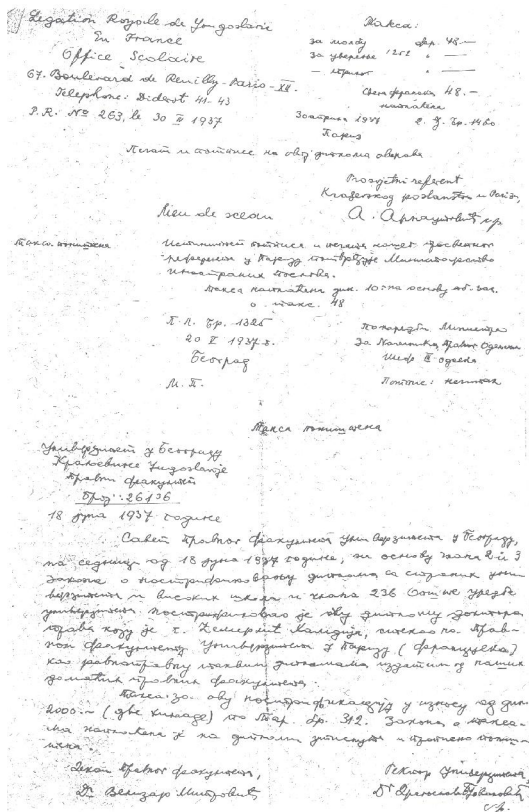
Sjećanja iz djetinjstva su prozračna kao proljetno nebo, nevina i naivna u svojoj čistoti, ali važna u mozaiku naših ukupnih poimanja svijeta i stvaranja objektivne slike o njemu. U jednom idiličnom i beskrajno dragom ambijentu našeg imanja u Lješevu, koje je spaljeno i uništeno u nedavnom ratu, provodio sam ljeta moga djetinjstva sa roditeljima i rodbinom u starim ladanjskim kućama na imanju moga pradjeda Mustafe Hilmi hadži Omerovića Muftića, prvog bosanskog reisu'l-uleme. Njegova kćer, Aiša-hanuma (moja nana) i djed Ibrahim-beg Repovac, podigli su u tom prelijepom ambijentu vlastiti ljetnikovac koji je naslijedio moj otac Nasih-beg Repovac. I djed i otac su bili intelektualci, prvi profesor i jedan od osnivača Prve sarajevske gimnazije, urednik "Nade" i "Behara", a drugi đak i profesor Šerijatske sudačke škole u Sarajevu i pravnik sa diplomom Pravnog fakulteta u Zagrebu iz 1918. godine.

Osim kćeri Aiša-hanume, reisu'l-ulema Mustafa Hilmi imao je nekoliko sinova, među kojima je bio istaknuti političar i senator, Salem-ef. Muftić. Na istom imanju senator Salem-ef. je imao svoj

idilični ljetnikovac, ravan onima koji su se u to vrijeme mogli vidjeti na bogatom građanskom Zapadu. Boraveći u Parizu upoznao je mladog studenta prava i doktorskog kandidata na Sorboni, rodом iz Janje, Hamdiju Ćemerlića i materijalno ga podržao da stekne doktorat nauka na jednom od najuglednijih svjetskih univerziteta.

Hamdi-beg, kako smo ga mi djeca zvali, ali i svi drugi koji su ga poznavali i poštovali, postao je Salem-ef. zet oženivši se s njegovom kćerkom Sejda-hanumom, jednom izuzetnom, finom i blagom ženom, dostojnom nasljednicom svoga djeda i oca. Kao dijete bio sam impresioniran figurom Hamdi-bega Ćemerlića, čovjeka koji je preuzeo upravljanje velikim dijelom imanja reisu'l-uleme Muftića. Bio je uspravan i visok, izuzetno visokog čela i svijetlih očiju, čiji pogled nikada nije išao ispod razine njegovog visokog stasa. Nama djeci se činilo da njegov pogled seže negdje daleko prema Montmartreu i Sorboni i da vidi ono što mi trenutno ne vidimo. Njegovi biografi i savremenici znaju šta je sve bio i koje je sve poslove i funkcije obnašao, i kada se to sve zbroidi, čovjek ne može da povjeruje da jedna pleća sve to mogu iznijeti na sebi. Ali, u smiraj dana, kada bi se nad voćnjacima Lješeva u julu i augustu nadvile lagahne izmaglice, Hamdi-beg je ostavljao svoj profesorki posao na Pravnom fakultetu u Sarajevu, svoj rektorski posao na Univerzitetu, svoj posao predsjednika Sabora IVZ u BiH itd., i dolazio podno prelijepih lješevskih brježuljaka da okrijepi dušu. Ali, taj neumorni čovjek nalazio je odmor u radu i nije mu bilo teško upregnuti konje i zaorati njivu, obirati voće sa brojnih stabala najboljih sorti koje su se mogle naći samo u Beču ili Budimpešti, a koje je, uzgred rečeno, i moj otac donosio sa tih prostora, uzgajati maslinjake, podizati ogradu oko imanja, sakupljati sijeno... Svoju je djecu, Esmu, Aidu i Selima, odgajao u tom duhu (kćerke su mu doktori medicine, a sin inženjer i dobar poznavalac nekoliko zanata).

Nema više tog djetinjstva, već odavno nema ni Hamdi-bega, ali ni onog idiličnog sjaja Lješeva kakvo je nekada bilo. Ladanjske kuće Muftića, Repovaca i Čemerlića srušene su sa zemljom da se ne bi znao ni trag o njihovom postojanju. U nekom novom, potpuno različitom Lješevu, postoji spomenik onim mještanima (njih dvadeset i četvero) koji su pobijeni na sred sela 1992. godine. Kada odem tamo, proučim Fatihu za rahmet njihovim dušama i sjetim se vremena kojeg više nema i koje se ne može vratiti.

Slika br. 6: Faksimil nostrifikacije diplome doktora prava

Prof. dr. Omer Nakičević

SKUP O ĆEMERLIĆU

Kada mi je bila upućena zamolnica da se obratim slušateljstvu u povodu stogodišnjice prof. dr. Hamdije Ćemerlića, pomislio sam da kažem nešto:

- o njegovom osnovnom obrazovanju u Janji, kasabi, njegovom rodnom mjestu;
- o njegovom srednjem obrazovanju, u Sarajevu, na Šerijatskoj gimnaziji;
- o njegovom visokom obrazovanju na Pravnom fakultetu u Beogradu;
- o sticanju doktorata u Parizu;
- o prvom zaposlenju u Banjoj Luci kao konceptualnom pripravniku Drinske finansijske direkcije;
- o njegovoj zamolnici za postavljenje na VIŠT-u u Sarajevu u zvanje docenta VIII grupe;
- o promaknuću u VII položajnu grupu;
- o imenovanju u izvanrednog profesora, kako stoji u dokumentaciji i prestanku službe na ovoj školi, jer je iza oslobođenja postao ministar prosvjete Republike BiH.

Iz ovog svega karakteristično bi bilo:

- izjava o njegovom nacionalnom i vjerskom opredjeljenju;
- njegovo polaganje zakletve i
- podaci koji su traženi od strane Ministarstva prosvjete u Beogradu u svrhu njegova postavljenja na VIŠT-u i
- podaci o stručnim radovima.

Međutim, ovo bi bili administrativni podaci i ne bi govorili o ličnosti prof. dr. Hamdije Ćemerlića kao čovjeka, pa sam zanemario ovo, ustupajući vam na uvid samo njegove dvije fotografije iz vremena postavljenja za docenta na VIŠT-u.

Budući da je prof. dr. Hamdija Ćemerlić rođen u pitomoj Janji, kasabi čiji slogan glasi: "Budimo složni i potpomažimo se i obrazujemo se", a što danas znači:

- vratimo se svi u Janju;
- obrazujemo se na bosanskome jeziku i
- insistirajmo na otvorenju ispostava nekih fakulteta Tuzlanskog univerziteta.

Kažu da je Janja u prvoj polovici dvadesetog stoljeća imala više svršenika raznih fakulteta nego Bijeljina. Otuda je Ćemerlićevo skakutanje po sokacima Janje, brćkanje u istoimenoj rijeci Janji i kupanje u brzoj Drini naučilo kako se ponašati u društvu. Rado bi saslušao mišljenje drugoga i kao izvrstan u našoj interpretaciji "mudžtehid", što znači onaj koji traži najpovoljnije rješenje za određenu situaciju, ne samo da ne izbjegava konsultacije, nego ih traži i nameće.

Tri momenta iz okvira moga susreta sa prof. dr. Hamdijom Ćemerlićem, o kojima često razmišljam, želim istaći. Sve tri ova susreta govore o iskustvu i zrelosti o konsultovanju i usmjeranju čovjeka kako da se ponaša svaki onaj koji obnaša bilo kakvu

funkciju od društvenog značaja. U krugu u kome se ja krećem, to je u skladu sa naredbom Uzvišenoga koja glasi: *I dogovaraj se s njima o aktualnim pitanjima, a kada na osnovu dogovora, nešto odlučiš, onda se osloni na Uzvišenoga!*

Jedan od tih susreta bio je u vremenu izbora novog reisa. Prošlo je nekoliko vremena od smrti rahmetli Kemure i trebalo je izabrati nekoga drugog. U to vrijeme bio sam jedan od profesora GH medrese. Ne znam zašto je pao izbor i na mene i još jednog moga prijatelja da i nas konsultuju. Susret je bio pomalo neobičan i veoma konspirativan. Ovo ne znači da nije i druge ličnosti konsultirao. Bilo je to u mjestu Lješevo, ali da bi bilo u punoj konspiraciji, sjeli smo pored jednog stoga sijena i razgovarali. Kratko je izložio o čemu će razgovarati. Pošto se radilo o izboru novog reisa, predložio nam je, nama dvojici, osobe koje su, kako mi to danas kažemo "u igri". O svakoj ličnosti iznosio je ono što je ističe, pozitivno ili negativno. Vagali smo svaki pojedinačno, podrazumijevajući tu i društvene okolnosti. Kada smo se opredijelili za jednu ličnost, dr. Hamdija Ćemerlić je rekao: "E sada, ako ga izaberemo, da ne istupamo protiv njega i ne unosimo metež!"

Drugi susret iste prirode bio je poslije smrti izabranog reisa o kome smo se ranije dogovarali. Tada sam bio dekan Fakulteta islamskih nauka i član izbornog tijela za reisa, pa je ovdje imao i razloge da i mene konsultuje. Bio je u dubokoj starosti. Centar za ravnotežu bio mu je poremećen. Došao je u društvu jednog člana Rijasetu. Nije se dugo zadržavao. Odmah je postavio pitanje: "Koga biste vi predložili za Reisa?" Odgovorio sam još kraće. Taj odgovor je glasio: "Predložio bih: visoko obrazovanu osobu, vrlo komunikativnu, nikako kompromitovanu osobu, izabrati osobu koja će zastupati i braniti interese Islamske zajednice, ne činovništvo, nego muslimane." Nije mi ništa na to odgovorio. Otišao je prilično umoran.

Do nekoliko vremena starost ga je prikovala za postelju. Obišao sam ga. Nije se dizao iz postelje, ali je našao snage da se interesuje za FIN, rad na Fakultetu, za profesore i studente.

Odjednom mi je prohujalo kroz glavu sjećanje na ispit jednog studenta FIN-a. Bio sam član komisije. Kandidat polaže taj ispit po treći put. Prof. dr. Hamdija Čemerlić ispitivao je kandidata jer je to bio njegov predmet, a posljednje pitanje je glasilo otprilike: Kakva je razlika između republičkog i rojalističkog sistema? Kandidat je ponavljao pitanje bez ikakva objašnjenja. Prof. dr. Hamdija Čemerlić pita me, kao člana komisije, šta ćemo sa njim. Odgovorio sam: "Pošto je ispit iz treće godine, kandidat odgovara po treći put, a očito je da on nema smisla za politiku..." "Znači, da ga pustimo," prekinuo me je Profesor! Odgovorio sam potvrdno.

Kad svodim ovu riječ kraju, možemo zaključiti da je svim svojim bićem bio predan užoj i široj zajednici. Ja posmatram njegovu opredijeljenost kroz prizmu njegove uže zajednice, što će reći Islamske zajednice. Rano se opredjeljuje za rad u IVZ. Kraj života provodi ponovo u okviru Islamske zajednice, a zrelo doba posvećuje široj zajednici, tako da nema ni jednog pravnika koji je stekao obrazovanje na Pravnom Fakultetu u Sarajevu niti i jednog šerijatskog sudije - kadije, u rasponu od 1938. do 1945. godine, a da se ne sjeća sa lijepim uspomnama ovoga svoga profesora, dr. Hamdije Čemerlića.

Eto, to je bio prof. dr. Hamdija Čemerlić.

Rahmetullahi alejhi rahmeten vasiah!

Doc. dr. Ismet Bušatlić

ANGAŽMAN
AKADEMIKA PROF. DR. HAMDİJE ĆEMERLIĆA
U SABORIMA ISLAMSKJE ZAJEDNICE

Na saborskim izborima održanim u martu 1976. godine akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić izabran je za člana Sabora Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije. Na prvoj sjednici Sabora održanoj 10. maja iste godine u Sarajevu izabran je za člana Starješinstva i člana Vrhovnog sabora Islamske zajednice u SFRJ. Na prvoj/konstituirajućoj sjednici Vrhovnog sabora održanoj u Beogradu 24. maja 1976. godine izabran je za njegovog predsjednika i člana Vrhovnog islamskog starješinstva Islamske zajednice u SFRJ.

Akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić zagovarao je i nastojao uspostaviti Islamsku zajednicu kao organizovanu cjelinu u kojoj je bitno pitanje pravilnog funkcionisanja svih njenih dijelova. Vjerovao je da je to uvjetovano pravilnim razgraničenjem odnosa između viših i nižih organa, tako da svakome bude jasno do koje granice idu njegova ovlašćenja i striktno se pridržava tako utvrđenih granica. Znao je da se ovako postavljeni odnosi utvrđuju normativnim aktima koji obavezuju sve organe, pojedine službenike i

vjernike da se kreću u granicama tako utvrđenih odnosa da bi Zajednica normalno funkcionisala, poslovi u njoj na vrijeme i uredno se obavljali.

Kao sabornik, akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić naglašavao je vrlo veliki značaj normativnih akata, a samim tim i normativnu djelatnost sabora i starješinstava Islamske zajednice. Kako je Islamska zajednica već imala takve normativne akte prije njegovog izbora u sabore (Ustav, statuti, pravilnici i dr.), kao iskusan pravnik akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić otkrivao je njihove slabosti i nedorečenosti te svojim i zadatkom svih novoizabranih sabornika smatrao dopunu tih akata s ciljem da se "što je moguće više preciziraju nedovoljno određeni odnosi između pojedinih organa". Bio je siguran da će se time otkloniti moguće proizvoljnosti u ponašanju pojedinih organa, a i pojedinih vjernika, jer ovakve proizvoljnosti dovode do nesporazuma i sukoba pa, naravno, i zastoja u urednom obavljanju zadataka. Uslijedili su: *Pravilnik o polaganju stručnih ispita službenika IZ-e u SFRJ* i *Pravilnik o vjerskoj pouci u Islamskoj zajednici u SFRJ*.

Rukovodio je pripremama oko osnivanja Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, bio član Matičarske komisije koja je izvršila izbor prvog nastavnickoga kadra i kao prvi dekan osobito je zaslužan za normativno uređenje cjelokupne organizacije i rada Fakulteta. Višegodišnji rad kao nastavnika Više islamske teološke škole u Sarajevu, nastavnika i dekana Pravnog fakulteta i rektora Univerziteta u Sarajevu omogućili su mu da studij na Islamskom teološkom fakultetu veže za višestoljetnu tradiciju islamskog obrazovanja i uredi prema standardima i normama savremenih visokoškolskih ustanova.

Akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić nastojao je da se u Islamskoj zajednici uspostavi striktno pridržavanje utvrđenih odnosa, kako od organa, tako i samih vjernika, držeći da je

unutarnja disciplina osnovni preduvjet za pravilan rad i razvoj svake organizacije. Zalagao se da se u Islamskoj zajednici odredi djelokrug svakog organa i pojedinca, ali i pravna sredstva putem kojih se interveniše u slučaju povrede tako utvrđenih odnosa tako da niko ne može samovoljno nastupati budući da samovolja unosi elemente dezorganizacije i ometa normalno funkcioniranje Zajednice u cjelini.

Kao rezultat toga usvojeni su: *Pravilnik o službenicima Islamske zajednice* i *Pravilnik o službenicima Vrhovnog islamskog starješinstva*.

Uredno pridržavanje normativno utvrđenih odnosa od svih i svakoga akademik prof. dr. Hamdija Ćemerlić isticao je kao bitnu pretpostavku normalnog rada i uspješnog razvoja i tome, kao član Starješinstva Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije i Vrhovnog islamskog starješinstva Islamske zajednice SFR Jugoslavije, posvećivao posebnu pažnju. Jasno je stavljao do znanja da će uložiti sve napore da se nedisciplinovani službenici onemoguće u njihovom destruktivnom radu, a kada nisu pomagali savjeti i opomene, zahtijevao je i njihovo odstranjivanje iz Islamske zajednice.

МИНИСТАРСТВО ПРОСВЕТЕ
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
Одељење за средњу наставу
С. б. бр. 36866
27 децембра 1938 год.
у Београду

РЕКТОРУ ВИШТ ШКОЛЕ

Сарајево

Под Снбр. 36866 од 24 децембра 1937 године постављен је БЕМЕРДИЋ Др. Хамдија, дипломирани правник и доктор правних наука, за доцента Више исламске шеријатско-теолошке школе у Сарајеву са правима чиновника од VIII подкласне групе по §22 Закона о чиновницима, с тим да му се по §113 Закона о чиновницима рачуна у рок као и за одређивање количине личне пензије од времена проведеног у државној служби од 3-X-1932 до 28-IV 1936 године, једна половина, што чини 1 год. 9 мес. и 13 дана.

Исплата припадљивости има се вршити у смислу ст.1 §30 Закона о чиновницима, пошто се претходно поступи по тач.2 §134 истог закона.

Издавак пада на терет парт.284 поз.1 буџета за 1937 1938 год.

Горње Вам се доставља ради знања и даље надлежности.

СНИМКА ДОКУМЕНТА

Потпис

14/1 1938

11/38

По наредби
Министра просвете

Својеручно

[Signature]

Слика бр. 8: Факсимил документа Министарства просвете Краљевине Југославије о припадљивостима за доцента на ВИШТ-у

Prof. dr. Enes Karić

AKADEMIK HAMDİJA ĆEMERLIĆ – ODANOST PRINCIPIMA

Dragi prijatelji,

Prisjetio bih se danas i ovdje dva ili tri događaja, dvije ili tri crtice, bolje kazati, iznio bih vam svoje studentske i asistentske uspomene na akademika Hamdiju Ćemerlića.

Prva uspomena tiče se ispita iz predmeta *Teorija države i prava*. Taj ispit sam kao revnosta student dobro pripremio, tako sam mislio. Dobio sam pitanje *Odnos pravnih, odnosno zakonskih normi i sankcija, i etičkih normi i sankcija*. Nakon mog studentskog uvoda, koji, uslijed nervoze, nije bio precizan, profesor Ćemerlić me prekinuo dodatnim pitanjem koje je glasil: "Šta je za jednu državu značajnije: poštivanje pravno-zakonskih ili poštivanje etičkih normi?" Činjenica da sam studirao teologiju i filozofiju, i te predmete i njihove discipline posebno volio, uvjetovala je moj pogrešan odgovor. Kad sam kazao da je za državu poštivanje etičkih normi važnije, profesor Ćemerlić mi je održao kratko predavanje o tome kako je bilo potrebno da svoj ispit mi studenti pripreмимо po valjanoj metodologiji, a ne prema kvazipobožnim načelima. Država ne ostavlja svoje sankcije za Onaj svijet, kazao

je. Sjećam se da je tražio da i ja i drugi studenti bolje pripremimo ispit.

Druga uspomena tiče se suđenja rahmetli Aliji Izetbegoviću i grupi muslimanskih intelektualaca 1983. godine. Ja sam, kao i nekoliko studenata i asistenata Fakulteta, privođen od organa tadašnje tajne policije. Nakon dugotrajnih saslušavanja i za većinu nas dotada neviđenih i nepoznatih metoda psihičke i fizičke torture, potpisali smo iskaze koje mi nismo pisali, niti ih u takvim formulacijama saopćili tokom isljediivanja. Sjećam se da smo se neki od nas obratili akademiku Ćemerliću i pitali ga za savjet šta da radimo. Nekolicini nas akademik Ćemerlić je odvažno i kategorički ustvrdio da mi te montirane iskaze nismo trebali potpisati, čak ni po cijenu neugodnosti, prisile i torture. Potom je kazao da je jedini pravno i zakonski valjani izlaz iz situacije u kojoj smo kao svjedoci dovedeni bio taj da se obavezno i neizostavno pojavimo na sudu i jasno, odvažno i javno kažemo pred optuženima, zatim pred advokatima, tužiocima i sudskim vijećem pod kakvom smo prisilom potpisali iskaze koji nisu naši! "Tek tada vi ste pred zakonom čisti, kao i pred optuženima", kazao je akademik Ćemerlić. Dakako, Ćemerlić nas je upozorio da naše nijekanje validnosti prethodno potpisanog iskaza, koji su sudu dostavili tadašnji organi isljediivanja, otvara novi rizik po nas – zatvor!

Sjećam se da je akademik Ćemerlić ostao dosljedan u zahtjevu da na sudu moramo ostati dostojanstveni, i da se tamo obavezno moramo pojaviti – ma šta uslijedilo poslije. (Doista je tako bilo. Ne sjećam se bilo koga od tadašnjih studenata i asistenata Fakulteta da nije otišao na sud i da na sudu nije imao pravu dramu u objašnjavanju okolnosti kako su nastali iskazu prilikom isljediivanja).

Treća moja uspomena također svjedoči o principijelnoj otvorenosti akademika Ćemerlića. Naime, 1976. godine, mislim da je to bilo negdje sprva jeseni, birao se, odnosno konstituirao Savjet

Gazi Husrevbegove medrese. Profesor Ćemerlić je na ovu konstituirajuću sjednicu došao ispred VIS-a (Vrhovnog islamskog starješinstva SFRJ). Ja sam se tamo našao kao učenik, bio sam predsjednik đakčkog Udruženja "Gazi Husrev-beg", i po tadašnjim pravilima Gazi Husrev-begove medrese (Statuta), bio sam član tog tijela.

Čim je došla na dnevni red tačka biranja predsjednika Savjeta GH medrese, ja sam se kao predstavnik učeničkog udruženja javio za riječ i predložio (sada rahmetli) profesoricu historije i geografije Zehru Šoš (inače, kćerku rahmetli reisa Sulejman-ef. Kemure). Profesor Ćemerlić je nakon mog prijedloga odmah tražio riječ i kazao: "Ovaj učenik je izmanipuliran i neko ga je nagovorio da iznese ovaj svoj prijedlog!" Diskusija je potom išla kako je išla. Bilo je šta je bilo. Ali, sjećam se, svoj prijedlog doista sam iznio na nagovor profesora u GH medresi, jer su smatrali da će profesorica Zehra Šoš biti korisna kao predsjednica Savjeta GH medrese.

Ove tri moje uspomene dobro govore zašto je teško biti tako dobar dekan Fakulteta islamskih nauka kakav je bio akademik Hamdija Ćemerlić.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA - MINISTARSTVO NASTAVE U ZAGREBU
odjel za visoke škole i znanstvene zavode

Broj: 65.982.-1942.

=====

Na temelju zaključka profesorskog vijeća Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu od 1. srpnja 1942. i prijedloga rektorata iste škole od 1. srpnja 1942. broj 702-1942., te § 36. Uredbe o Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi od 30. ožujka 1937. broj P. 12.191., § 3.9., 11. i 21. Zakonske odredbe o svrstavanju, berzivima i mirovinama državnih službenika od 27. studenoga 1941. broj DXXXVII-2115.-Z-1941., savezno sa Zakonskom odredbom od 24. siječnja 1942. broj XXIX-2-Z-1942.

imenujem

dra Hamdiju ČEMERLIĆA, docenta Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu, činovnika IX. činovnog razreda, 1. plaćevnog stupnja, izvanrednim profesorom iste škole u VII. činovnom razredu 1. plaćevnog stupnja, na katedri za javno pravo.

Isplata za ovo imenovanje ide na račun ministarstva nastave na teret naslova LXXIV., stupca 979., podstupca 1., 3. i 4. državnog proračuna za 1942.

U Zagrebu, 8. listopada 1942.

POGLAVNIK
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE :
dr. A. Pavelić v.r.

U smislu § 17. zakonske odredbe o proračunu Nezavisne Države Hrvatske za 1942. potvrđuje se da za ovo imenovanje postoji slobodno proračunsko mjesto i slobodna navjera u naslovu LXXIV. stupca 979., podstupac 1. proračuna za 1942. god.

U Zagrebu, dne 26. VIII. 1942.

NAJSTARIJI:

/N.P./

podpis nečitačiv

Broj: 65.982.-1942.

=====

Predmet: Čemerlić dr. Hamdija, docent Više islamske šerijatsko-teološke škole - imenovanje izvanrednim profesorom REKTORATU VIŠE ISLAMSKE ŠERIJATSKO-TEOLOŠKE ŠKOLE

u/ S A R A J E V U

Na znanje u savez s dopisom naslova broj: 702-1942. od 1. srpnja 1942. s molbom, da priloženu odluku uručite gospodinu dr. Hamdiji Čemerliću, docentu Više islamske šerijatsko-teološke škole u Sarajevu.

U Zagrebu, 8. listopada 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Općeljni pročelnik:

VIŠA ŠERIJATSKO-TEOLOŠKA ŠKOLA

SARAJEVO

Predmet: 14-86

Broj: 1492/42

g. Čemerlić dr. Hamdija / Odlukom o odluci "pi
na molbu" /
dr. Hamdija Čemerlić /
Sarajevu 17. X. 1942.
dr. Hamdija

Slika br. 9: Faksimil imenovanja u zvanje izvanrednog profesora VIŠT-a u Sarajevu

Prof. dr. Jusuf Ramić

AKADEMIK PROF. DR. HAMDİJA ĆEMERLIĆ (1905.-1990.)

Rahmetli profesor doktor Hamdija Ćemerlić je započeo svoj pravi radni vijek 1938. godine, kao docent na Višoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu, prvoj visokoobrazovnoj ustanovi Islamske zajednice u bivšoj Jugoslaviji. Njegov bogati radni vijek je i završen na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu (danas Fakultet islamskih nauka).

Profesor Hamdija Ćemerlić je bio član Matičarske komisije (Hamdija Ćemerlić, Mehmed Begović i Hamid Hadžibegić), koja je izvršila izbor prvog nastavničkoga kolektiva Islamskog teološkog fakulteta, u čijem sastavu su bili: H. Ćemerlić, H. Hadžibegić, A. Smajlović, J. Ramić, E. Kovačević, H. Đozo, Dž. Ćehajić, I. Trebinjac i H. Neimarlija. On je bio i prvi dekan Islamskog teološkog fakulteta i profesor Društveno-političkog uređenja SFRJ.

Od neprocjenljive je vrijednosti što je pripremama oko otvaranja i prvim godinama rada Islamskog teološkog fakulteta rukovodio upravo rahmetli profesor Hamdija Ćemerlić. Kao savremena visokoobrazovna ustanova Islamske zajednice, Islamski

teološki fakultet se mogao razvijati koristeći iskustva drugih visokoškolskih institucija. Profesor Ćemerlić, kao dugogodišnji profesor i dekan Pravnog fakulteta i rektor Univerziteta u Sarajevu, posjedovao je, pored bogatog predavačkog i pedagoškog iskustva, i dragocjeno iskustvo u rukovođenju visokoškolskim ustanovama. S druge strane, Islamski teološki fakultet je morao u svome radu biti ukorijenjen u tradiciju islamskog obrazovanja u našim krajevima. Sa iskustvom nastavnika Više šerijatsko-teološke škole, rahmetli profesor Ćemerlić je neposredno povezivao rad Islamskog teološkog fakulteta sa prvom visokoobrazovnom islamskom ustanovom u nas. Tako se rad Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, zahvaljujući rahmetli profesoru Ćemerliću, mogao neposredno oslanjati na savremena iskustva visokoškolskih ustanova i na našu islamsku obrazovnu tradiciju.

Kao dekan i profesor Islamskog teološkog fakulteta, rahmetli doktor Hamdija Ćemerlić je posebnu pažnju poklanjao valjanom organizacionom ustrojstvu Fakulteta, obrazovanju kadrova i poticanju samostalnog rada studenata. Studenti i nastavnici Islamskog teološkog fakulteta mnogo toga su naučili od profesora Ćemerlića. Učili su o važnosti moralnih vrijednota i moralnoj obaveznosti znanja, o vrijednostima zajedničkog života u ovim našim prostorima, o tome da nije dobro ni o čemu donositi konačan sud prije nego što se to razmotri sa različitih strana, itd.

Doprinos rahmetli profesora doktora Hamdije Ćemerlića Islamskom teološkom fakultetu, odnosno Fakultetu islamskih nauka je doista veliki i zaslužuje naše dužno poštovanje.

Prof. dr. Fikret Karčić

PROF. DR. HAMDİJA ĆEMERLIĆ O VJERSKOM JEDINSTVU MUSLIMANA (HILAFETU)

U časopisu Organizacije ilmijje "El-Hidaje" (br. 4-5, 28 siječnja 1942, str. 82-89) dr. Hamdija Ćemerlić, tada vanredni profesor na Višoj islamskoj šeriatsko-teološkoj školi u Sarajevu, objavio je članak pod naslovom "Hilafet (vjersko jedinstvo muslimana)". Ovo je jedan od rijetkih radova, ako ne i jedini, gdje se dr. Hamdija Ćemerlić bavio jednom šerijatsko-pravnom ustanovom.

Naime, nakon ukidanja Hilafeta u Turskoj 1924. god. ovo pitanje je postalo predmet interesovanja muslimanskih intelektualaca u Svijetu pa i u Bosni i Hercegovini. (Sažet pregled pisanja bosansko-hercegovačkih intelektualaca dao je autor ovog teksta u knjizi *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, Sarajevo, Islamski teološki fakultet, 1990., str. 226-230). Dr. Hamdija Ćemerlić posvetio je pažnju pitanju Hilafeta u vrijeme kada su u Bosni i Hercegovini već bili izdiferencirani stavovi različitih autora i kada je ovo pitanje još uvijek imalo određeni praktični značaj. (Tek 1969., kada je formirana Organizacija islamske konferencije, kao nova ustanova islamske solidarnosti, pitanje Hilafeta prenijeto je sa praktičnog na historijski plan.)

Neveliki članak dr. Ćemerlića daje izvanredan sažetak historije Hilafeta, njegove pravne utemeljnosti i autorov pogled na budućnost ove ustanove. U pogledu historije, dr. Ćemerlić zastupa stav da se historijski razvoj muslimanske zajednice može proučavati samo kroz historijski razvoj Hilafeta. U početku, ova zajednica je bila čisto vjerska zajednica (muslimanska zajednica u Mekki), zatim vjersko politička (država u Medini, republikanska muslimanska država Hulefa-i rašidin, muslimanske monarhije različitih dinastija završno sa Osmanlijama) i, najzad, opet čisto vjerska zajednica (nakon odvajanja Hilafeta i sultanata u Turskoj 1922. god.). Za svaki ovaj period autor je dao njegove glavne karakteristike, posebno u pogledu odnosa religijske i političke vlasti.

U pogledu pravne utemeljnosti Hilafeta, dr. Ćemerlić podvlači stav šerijatskih pravnika da je Hilafet utemeljen na idžma'-u (consensus doctorum) te da većina muslimanskih pravnika smatra da se radi o vjerskoj tvorevini. Manjinsko mišljenje (posebno muslimanskih racionalista - mutezila) smatra da je riječ o čisto razumskoj tvorevini.

U pogledu budućnosti ove ustanove, odnosno njenog potencijalnog obnavljanja, dr. Ćemerlić zauzima stav "Pošto je hilafet već funkcionirao kao vjerska zajednica i pošto je pravilo povezanosti vjere i države postavljeno consensusom (koji nije nepromjenljiv), smatramo da bi bilo moguće uspostaviti samo vjerski hilafet. Današnje vrijeme i potrebe muslimana imperativno nalažu uspostavu jedne opće muslimanske ustanove koja će bdjeti nad sudbinom muslimanskog svijeta. Ta ustanova bila bi novi hilafet shvaćen kao čisto vjerska zajednica svih muslimana" (str. 89).

Svojim shvatanjem da je moguće i potrebno obnoviti Hilafet kao čisto vjersku ustanovu dr. Ćemerlić se svrstao u red muslimanskih modernista koji su željeli da vide transformaciju ove

ustanove u svjetski vjerski autoritet muslimana, sličan, kako su neki govorili, papskom autoritetu kod katolika. Spominjanje "današnjeg vremena" od strane dr. Čemerlića, a 1942. god. u vrijeme štampanja ovog teksta bosansko-hercegovački muslimani teško stradaju, ukazuje na kontekst u kome je tekst nastao. Muslimanske manjine širom Svijeta polagale su velike nade u ustanovu Hilafeta gledajući u njoj ustanovu koja će ih zaštititi od, vrlo često, neprijateljskog okruženja. Historijske okolnosti nisu išle u prilog obnovi Hilafeta ni u kom obliku, a muslimanski intelektualci vremenom prenose svoju pažnju na odnos vjere i političkog autoriteta u okvirima nacionalnih država, koje postaju stvarnost muslimanskog svijeta. Tako će se u bosansko-hercegovačkim publikacijama pojaviti 1970-tih još samo jedan ozbiljan tekst o Hilafetu, i time će ovaj diskusija biti zaključena.

Na kraju, našu pažnju privlači i pitanje izvora i literature koje je koristio dr. Čemerlić u svom članku o Hilafetu. Pažljivo čitanje fusnota pokazuje da se dr. Čemerlić poziva na Ibn Haldunovu "Mukaddimu" (arapsko izdanje), muslimanskog klasičnog teoretičara države El-Maverdija (francusko izdanje), moderne muslimanske autore kao što su Savas-paša koji je na francuskom jeziku 1898. god. pisao o teoriji muslimanskog prava, egipatskog autora Abdurezaka Senhurija, koji je na francuskom jeziku 1926. god. objavio poznato djelo o Hilafetu i njegovoj evoluciju prema jednom Društvu istočnih naroda, te njegova zemljaka Ali Abdurazika, koji je iste godine na arapskom jeziku objavio djelo "Islam i osnova vlasti", u kome se založio za svjetovnu državu kod muslimana. Dr. Čemerlić se također pozivao i na francuskog orijentalista G. H. Bousqueta, mentora druge dvojice Bošnjaka savremenika dr. Čemerlića, dr. Mehmeda Begovića i dr. Abduselama Balagije, i druge evropske autore.

Izvori i literatura na kojoj se zasniva ovaj članak, koji bi smo mogli klasifikovati kao pregledni naučni rad, pokazuju da je dr. Ćemerlić u ovom pitanju bio u dijalogu sa relevantnim klasičnim i najnovijim djelima u oblasti kojoj pripada predmet njegovog interesa.

Dr. Hilmo Neimarlija

REPREZENT BOŠNJAČKOGA GRAĐANSTVA

Čovjek može biti velik samo na svoj način. To je istina za onoga koji je postao velik i pravda za onoga koji je mislio da će to postati oponašajući ili opovrgavajući drugoga u njegovoj veličini.

Hamdija Ćemerlić je pola stoljeća bio istaknuti sudionik u važnim zbivanjima u Bosni i Hercegovini i bošnjačkom narodu. Od 1936. godine, kada je stekao diplomu doktora pravnih nauka pariškog Univerziteta, do 1986. godine, kada se povukao sa mjesta profesora i dekana Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, neprestano je obavljao najodgovornije poslove i dužnosti u institucijama vjerskog, političkog i društvenog života. Međutim, za njega se ne bi moglo reći da je bio značajna ličnost zato što se nalazio na važnim mjestima i zato što je imao značajne uloge već, upravo suprotno, može se i treba reći da se nalazio na važnim mjestima i da je imao važne uloge zato što je bio značajna ličnost.

Hamdija Ćemerlić je bio velik na način lične ostvarenosti slobodnog i cjelovitog čovjeka. Umio je odati priznanje drugima i bio je uvjerljiv u vlastitom integritetu kao naučnik i kao otac porodice, kao političar i kao domaćin koji obrađuje zemlju, kao intelektualac i kao pripadnik vjerske zajednice, kao liberal i kao

ministar u sistemu jednopartijske vlasti. Njegova je biografija priča o relativno dugom životnom putu ličnosti koja je stjecala opće poštovanje kako markantnim individualnim postignućima, postupcima i držanjem tako i uspješnim društvenim angažmanima i djelovanjima.

Hamdija Ćemerlić je rođen na početku dvadesetog stoljeća u begovskoj porodici, koja je imala kuće u Sarajevu i posjede u Janji, i kao podanik Austro-ugarskog carstva, koje je tada računalo na svoje dugo trajanje i na dugu prisutnost u Bosni. Zahvaljujući tome, sa dvanaest godina obreo se u Budimpešti, gdje ga je porodica odvela na školovanje, ali je propast Austro-ugarske omela njegovo naukovanje u jednom od centara Carstva. Školovao se u Sarajevu, gdje je bio polaznik Šerijatske gimnazije, u Beogradu, gdje je pohađao studij prava, i u Parizu, gdje je završio postdiplomski studij i pripremio i odbranio doktorsku radnju o izbornom sistemu u Kraljevini Jugoslaviji.

Karijeru univerzitetskog nastavnika započeo je početkom 1938. kada je izabran za docenta na Višoj šeriatsko-teološkoj školi u Sarajevu. Na ovoj prvoj modernoj visokoobrazovnoj ustanovi Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini i Jugoslaviji kolege su mu bili vodeći predstavnici duhovnih nauka u bošnjačkom narodu toga vremena: Muhamed Emin Dizdar, Muhamed Tufo, Šakir Sikirić, Ahmed Burek, Mehmed Handžić, a među studentima su bili budući istaknuti bošnjački naučnici, mislioci i vjerski pisci: Hazim Šabanović, Mehmed Mujezinović, Ibrahim Trebinjac, Mustafa Busuladžić, Hifzija Hasandedić, Hasan Škapur, Ćamil Avdić, Kasim Hadžić, Vehbija Hodžić, Mahmud Traljić... Kao cijenjeni član te najelitnije akademske zajednice u bošnjačkom narodu, u januaru 1942. pristupio je Narodno-oslobodilačkom pokretu i bio njegov aktivni ilegalni saradnik do odlaska na oslobođeni teritorij 1943. Do kraja rata obavljao je različite

dužnosti u najvišim bosanskohercegovačkim političkim tijelima i organima vlasti na slobodnom teritoriju. Bio je član Predsjedništva ZAVNOBiH-a i učestvovao je u pripremi i radu sve tri njegova zasjedanja, a kao član AVNOJ-a bio je delegat na Drugom zasjedanju u Jajcu.

Po oslobođenju zemlje imenovan je za ministra pravde u prvoj Vladi Narodne Republike Bosne i Hercegovine, a na prvim poslijeratnim izborima izabran za narodnog poslanika Ustavotvorne skupštine Federativne Narodne Republike Jugoslavije i za poslanika Narodne skupštine FNRJ do 1950. god. Bio je član Ustavne komisije i Član Pravnog savjeta Savezne skupštine i predsjednik Pravnog savjeta Republičke skupštine i član Savjeta SR Bosne i Hercegovine. Kada je 1947. osnovan Pravni fakultet u Sarajevu, izabran je za profesora ustavnog prava i na tome mjestu je ostao do odlaska u mirovinu 1974. god. U međuvremenu je držao predavanja na Višoj upravnoj školi u Sarajevu i na pravnim fakultetima u Banja Luci i Mostaru. Tri puta je biran za dekana Pravnog fakulteta, a 1969. je izabran za rektora Univerziteta u Sarajevu kao kandidat univerzitetske alternative oficijelnoj partijskoj vlasti koja je imala svoga kandidata i svoje protukandidat za zadovoljavanje formalne procedure izbora. Na traženje predstavnika vlasti da ne prihvati kandidaturu odgovorio je zahtjevom da se to traženje formalizira. Kako za takvo nešto nije bilo formalnih mogućnosti niti akademskih razloga, vlast se morala pomiriti sa njegovom kandidaturom i njegovim izborom. Dužnost rektora prihvatio je u nezahvalno vrijeme nakon studentskih demonstracija, koje su se prethodne godine prenijele sa zapadnoevropskih univerziteta na jugoslavenske univerzitete i koje su uzdrmale cijeli sistem visokoškolskog obrazovanja u Jugoslaviji. U godini izbora za rektora izabran je za člana Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Za člana Vrhovnog islamskog starješinstva i predsjednika Vrhovnog Sabora Islamske zajednice u SFRJ izabran je 1976. god. Sa Huseinom Đozom i Nerkezom Smailagićem činio je jezgro Komisije VIS-a koja je pripremila nastavni plan i program Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, a sa akademikom Mehmedom Begovićem i Hamidom Hadžibegićem bio je u Matičarskoj komisiji koja je izvršila izbor njegova prvog nastavničkog zbora. Veoma je žalio što uslijed nepopustljivog protivljenja tadašnjih bosanskohercegovačkih vlasti u tom zboru nije mogao biti profesor Nerkez Smailagić. Islamski teološki fakultet je otvoren u jesen 1977., i bio je od tada do završetka akademske 1985/1986. god. glavni organizator i neposredni rukovodilac u njegovom radu, najprije u svojstvu člana Komisije VIS-a koja je u prvo vrijeme obavljala funkciju dekana i u kojoj su još bili reisu'lema Naim-ef. Hadžiabdić i dr. Ahmed Smajlović, i potom kao vršilac dužnosti dekana. Sve te godine na FIN-u je držao nastavu iz Društveno-političkog uređenja SFRJ.

Hamdija Ćemerlić je živio u Sarajevu, ali je imao još jedno životno stanište na imanju u Lješevu kod Visokog. Imanje je uključivalo oranice i voćnjake i tu se desetljećima predano bavio poljoprivrednim radom i uzgojem i održavanjem voćnjaka. Među starijim žiteljima toga kraja i danas živi sjećanje na njegovo boravljenje i rad na imanju kao najljepša pohvala zemlji i blagodatima njezina obrađivanja. Imanje u Lješevu bilo je mjesto gdje je na cjelovit način živio svoje višestruke veze sa zemljom i selom, prije svega u iskonskom, gotovo kultnom poštovanju materinskih moći zemlje, ali i u praktičnom, veleposjedničkom odnosu prema njezinim darovima koje treba zaraditi i, također, u kultiviranom građanskom užinju u seoskim i prirodnim životnim alternativama vještačkom ambijentu grada. Do kraja života ostao je vezan za imanje u Lješevu i u komunikaciji sa domaćinima iz uže i šire okoline, koji su također bili vjerni zemlji i njezinim darovima.

Umro je na početku godine u kojoj su u Jugoslaviju i Bosnu i Hercegovinu stigle institucije stvarne demokratije. Kao demokrat i liberal radovao bi se njihovom instaliranju. Međutim, kao humanist, patriot i antifašist bio bi neizmjereno nesretan zbog nasilja u kojima je nestajala druga Jugoslavija, a pogotovo zbog zločina u kojima se izvršavala agresija na Bosnu i Hercegovinu i bošnjački narod. Jedan od tih brutalnih velikosrpskih zločina počinjen je u ljeto 1992. nad njegovim komšijama i poznanicima u Lješevu. Tada je devastirano i njegovo imanje.

To su važniji datumi i važnije dionice u biografiji Hamdije Ćemerlića. Kao biljezi na životnom putu čovjeka koji je u širokom rasponu svojih iskazivanja ostvario kontinuitet vrijednih postignuća, hrabrih odluka i uspješnih angažmana, oni impresioniraju i izazivaju poštovanje. Međutim, koliko god su rječiti, ti pokazatelji ne kazuju sve niti kazuju ono najvažnije o Hamdiji Ćemerliću ako ih se prima kao činjenice u nizu, ako ih se ne razumijeva u odnosima uzajamnih ogledanja i iz promjenljivih duhovnih i društvenih okolnosti vremena. Hamdija Ćemerlić je bio značajna ličnost jer je bio jedan od prvih Bošnjaka i Bosanaca sa doktoratom Sorbone, jer je bio profesor VIŠT-a, član Predsjedništva ZAVNOBiH-a i vijećnik AVNOJ-a, ministar u Vladi Republike Bosne i Hercegovine i poslanik u Skupštini Jugoslavije, jer je bio dekan Pravnog fakulteta, rektor Univerziteta, član Akademije nauka i umjetnosti, dekan Islamskog teološkog fakulteta i predsjednik Sabora Islamske zajednice, jer je, ustvari, sve te počasti i visoke dužnosti na autentičan način stekao i izvršavao. U svakoj od tih uloga on je bio značajna ličnost među drugim manje-više značajnim ličnostima, a ono što ga je neponovljivo karakteriziralo, po čemu je bio velik i jednak samome sebi, bila je njegova snaga i sposobnost da nadvladava jazove i isključivosti među tim ulogama u vremenima kada su one izgledale nepremostivo razdvojene i uzajamno suprotstavljene.

Na Višoj šeriatsko-teološkoj školi dosljedno je zagovarao ideje zapadnjačkog prosvjetiteljstva i muslimanskog modernizma, i o tome govore njegovi radovi o hilafetu i razvoju samouprave u Islamskoj zajednici. U Narodno-oslobodilačkom pokretu bio je prvi i možda jedini intelektualac sa visokim međunarodnim naučnim naslovom i građanskom političkom opcijom koji je došao sa visoke teološke škole. U prvoj Vladi Republike Bosne i Hercegovine, koja je faktički predstavljala vlast Komunističke partije, bio je ministar koji je svojim odlascima u džamiju i zastupanjem građanskih pogleda na politička pitanja javno svjedočio da nije komunist i da ne zastupa ateistički marksistički svjetonazor. Biran je za dekana Pravnog fakulteta, rektora Univerziteta i člana Akademije nauka i umjetnosti u vremenima kada ni predsjednik lokalnog udruženja ribolovaca nije mogao biti neko ko nije član Saveza komunista. Prihvatio je dužnost predsjednika Sabora Islamske zajednice u okolnostima opće društvene obezvrijeđenosti i političke nepodobnosti religijskog djelovanja i rada u vjerskim zajednicama. Zastupao je vrijednosti seoskog domaćinstva i obrađivanja zemlje u desetljećima njihova sistemskog omalovažavanja i barbariziranja za račun socijalističke industrijalizacije, urbanizacije i kulturalizacije.

Hamdija Ćemerlić je bio čovjek integriteta i dosljednosti u epohi ratnih i revolucionarnih kidanja kontinuiteta, mijenjanja vlasti i nametanja jednostranih opcija u bošnjačkom narodu i Bosni i Hercegovini. U tridesetim godinama života postigao je društvenu afirmaciju kao angažirani intelektualac, kao humanistički nastrojeni musliman, kao bosanski i bošnjački patriot, i uspio je ustrajati u takvom samopotvrđivanju opstajući na društvenoj sceni pola stoljeća. Pritom nije bio statist na toj sceni kao što nije bio ni oportunist koji se drži pobjednika, ili proračunati humanist koji u sili pobjednika nalazi njegovu slabost i pravo da bude na strani poraženih i da brani ono što se ugrožava. Bio je sudionik u povijesnim radnjama i tokovima u kojima se određivala sudbina

bošnjačkog naroda i Bosne i Hercegovine u godinama pred Drugi svjetski rat, tokom rata i u decenijama poslije oslobođenja, učesnik u drami tradicije i modernizma, patriotizma i podaništva, fašizma i slobode, komunitarijanizma i liberalizma, vjere i ateizma, građanskih ideala i nasilja revolucije. A u kontinuitetu njegovih uloga i angažmana, koje je u cjelini nemoguće povezati s nekom drugom ličnošću u bošnjačkom narodu, fascinira to što je u svima njima bio na svoj način samorazumljiv, prirodan, otmjen, cjelovit. Međutim, u tome leži tajna postignuća Hamdije Ćemerlića, njegova uspjeha u osobnom nadvladavanju teških protuslovlja u vremenu u kojem je živio i narodu kojem je pripadao.

Hamdija Ćemerlić je bio autentični reprezent zakašnjelog i nerazvijenog bošnjačkog i bosanskohercegovačkog građanstva, i bio je to u okolnostima dominacije jednostranih kolektivizama. U njegovom naučničkom i nastavničkom radu, kao i u patriotskom angažiranju i političkom djelovanju, snažno se očituje ideja bošnjačkog građanstva kao pokreta i epohe obrazovanja koje povezuje vrijednosti islamske tradicije i modernog zapadnjačkog prosvjetiteljstva, koje uči slobodnome mišljenju i odgovornom djelovanju, koje odgaja za samostalnost, samodisciplinu i usaglašavanje privatnog interesa sa općom voljom zajednice. Pokretu koji su inicirali Bašagić i drugovi on je pružio upečatljivu ličnu potvrdu. Među vjerodostojnim muslimanskim tradicionalistima bio je zagovornik modernizma, dok je među vjerodostojnim komunističkim revolucionarima bio zagovornik tradicije. I poštovali su ga i jedni i drugi, jer je bio uvjerljiv kao musliman na građanski način i kao građanin na muslimanski način.

Musliman je onaj koji se drži puta sredine i umjernosti, koji se čuva ekstremnih rješenja i pretjerivanja svake vrste, jer "Bog ne voli one koji pretjeruju". Građanin je onaj koji umije biti slobodan, a to znači koji je slobodan i suzdržan. Hamdija Ćemerlić se na svoj

način držao puta sredine i umjerenosti, nije bio ekstreman ni u čemu, bio je slobodan i realistično suzdržan. Među značajnim ljudima svoga vremena on je sigurno bio jedan od onih koji su bili najmanje jednostrani, koji su imali najpotpuniju ljudsku ostvarenost.

ON THE OCCASION OF ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ'S HUNDRETH UNIVERSARY OF BIRTH

On the occasion of the centenary of Mr. Hamdija Ćemerlić's birth (1905-1990), one of the most significant Bosnian intellectuals of the 20th century, Faculty of Islamic Studies of University of Sarajevo, organised on Wednesday, December 5th, 2005, a short gathering of his former colleagues, associates and students. Their, widened and modified speeches are published in the first part of this *Collection of papers*.

This was a very important jubilee for the Faculty of Islamic Studies, since academician Ćemerlić, as a participant of ZAVNOBIH and AVNOJ sessions in Mrkonjić grad and Jajce relatively, had given personal contribution to protection and affirmation of Bosnia and Herzegovina as a state, which has been the subject of agile political discussions these days, as well as to democratization of the Islamic community in Bosnia and Herzegovina through the development of its institutions. Here we particularly point out his merits for academic and scientific development of and ripening of the Faculty of Islamic Studies in Sarajevo as our highest institution for Islamic education, which in

the past thirty years has given significant contribution to the national, spiritual and cultural development of Bosnian Muslims.

Since this is the first gathering devoted to the personality and works of academician Ćemerlić, papers which are being published here represent significant contribution to a more complete presentation of various and rich, cultural and socio-political activities of academician Ćemerlić, i.e. his immeasurable contribution to the political, social, scientific, and cultural development of Bosnia and Herzegovina, and particularly, his contribution to the political, national, cultural and religious development and affirmation of Bosnian Muslims.

Following the principle of chronology of important dates from Ćemerlić's working biography the papers are divided into two parts. The first group of papers are those that treat various aspects of Ćemerlić's life and work until 1974 (the year of his retirement), and the second group of papers show his versatile engagement in the bodies of the institutions of Islamic community in Bosnia and Herzegovina.

(1990 1905)

.

•

(2005 7)

•

•

1974

()

U POVODU IZLASKA IZ ŠTAMPE
IZABRANIH DJELA HUSEIN-EFENDIJE
ĐOZE

Redakcija Zbornika radova Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu odlučila je da u tematskom broju ovoga broja Zbornika objavi nekoliko tekstova nastavnika ovoga fakulteta u povodu izlaska uz štampe Izabranih djela Husein-efendije Đoze u pet knjiga, u izdanju Izdavačke kuće El-Kalem i Fakulteta islamskih nauka. Izabrana djela Husena ef. Đoze objavljena su 2006. godine.

Ponudeni tekstovi predstavljaju, analiziraju i kritički valoriziraju različite aspekte Đozinog života i djela: njegov teološki *aggiornamento*, njegov teološki doprinos islamskim studijama u Bosni i Hercegovini i šire, Đozino razumijevanje šerijata, o Đozinoj misli kao vjerodostojnoj islamskoj praksi, o Đozinom životu i djelu – radi ibreta i izabranim djelima Huseina efendije Đoze kao svojevrsnom izdavačkom poduhvatu.

Autori tekstova su: akademik prof. dr. Rešid Hafizović, prof. dr. Adnan Silajdžić, prof. dr. Fikret Karčić, doc. dr. Hilmo Neimarlija, doc. dr. Ismet Bušatlić, doc. dr. hfz. Fadil Fazlić i mr. Almir Fatić.

Prof. dr. Rešid Hafizović

TEOLOŠKI AGGIORNAMENTO U DJELU HUSEINA ĐOZE³

Premda pojam *aggiornamento* dolazi iz posve druge religijske tradicije i teološke kulture, ovdje ga svjesno i namjerno dovodimo u vezu sa mišljenjem Husein-ef. Đoze, jer obnoviteljska misao ovog muslimanskog, bosanskohercegovačkog intelektualca, makar u načelu eklektička, u cijelosti izražava duh i nakane onoga čemu smjera pojam *aggiornamento*. Tim prije što ovaj pojam svojim semantičkim opsegom prekriva istu dimenziju interpretativne tradicije u teološkoj kulturi iz koje dolazi kao i pojam *idžtihada* u muslimanskoj tradiciji mišljenja, dok je teološki opus Husein-ef. Đoze u svakom svome detalju jasno posvjedočio koliko mu je pojam *idžtihada* bio važan i do koje mjere ga je on osobno upražnjavao u svojim teorijskim razmatranjima najšireg dijapazona pitanja i dvojbi unutar konstitutivne i interpretativne tradicije islama.

³ Nekoliko izabranih tema, koje smo ovdje ukratko tretirali, imaju svoje sadržinsko uporište u razuđenom setu pitanja razmatranih u prvom svesku *Izabranih djela Husein ef. Đoze*, pod naslovom *Islam u vremenu*, u izdanju Fakulteta islamskih nauka i Izdavačke kuće El-Kalem, Sarajevo, 2006.

Pojam *aggiornamento*, naime, dolazi iz kršćanske teološke tradicije, kao tekovina Drugog vatikanskog koncila, na kome je i iskovan, a ima za cilj da potakne suvremenu kršćansku teologiju na nepretrgnuto, obnoviteljsko i sukladno izazovima vremena najsretnije *učitavanje* i *posadašljenje* duhovnih poruka zahvaćenih iz temeljnih vrela kršćanske tradicije. Premda je nekolicina katoličkih svećenika na Drugom vatikanumu željela ovim pojmom potaknuti Crkvu na odlučan povratak k izvorima, većina teologa se ipak odlučila za progresivno tumačenje ovoga pojma i za radikalno upražnjavanje temeljnih intencija koje leže u njegovom sadržinskom polju. U muslimanskoj mislećoj tradiciji pojam *idžtihada* ima istu zadaću učitavajući u svaki vremenski čas odgovarajuće duhovne poruke i pouke nepotrošivih konstitutivnih vrela islamske religijske tradicije i svjedočeći njihovu trajnu mladost, kongenijalnost i kongenitalnost unutar svakog vremena i svakog podneblja, sve do zalaska kozmičkog vremena. Profesor Husein-ef. Đozo je to na vrijeme shvatio i u svome vremenu, koje nije bilo nimalo naklonjeno ni njemu niti ikakvoj teološkoj obnovi na ovdašnjim prostorima, temeljne intencije *idžtihada* sustavno i neumorno provodio. Njegov teološki opus je odveć golem da bismo na ovom ograničenom prostoru do detalja ilustrirali njegovo dosljedno provođenje institucije *idžtihada*. Stoga ćemo ovdje tek kroz nekoliko pitanja ilustrirati njegov autentični *idžtiħad* snagom kojega je on osvijetlio cijelu jednu raskošnu dugu najdelikatnijih pitanja islamske vjerujuće i muslimanske misleće tradicije.

Pored tradicionalnih i vječnih tema, poput teme o Bogu, vjeri, melecima, teološkoj antropologiji, Objavi, eshatologiji ili predestinaciji, Husein-ef. Đozo se tako često i tako zdušno zaustavljao na ideji čovjeka ununar sadržinskog poklada islamske vjere. To je i razumljivo ako se zna koje mjesto pripada čovjeku u izvorima islamske vjere i ukupnog muslimanskog svjetopogleda, i koje zadaće, dostojanstva i duhovni naslovi su stavljeni pred ljudsku

prirodu da ih ona realizira. Čovjek je krunsko Božije stvorenje naprosto zato - često ističe Husein-ef. Đozo - jer je Bog u njegovu primordijalnu narav sukusirao i smirio sve najbolje duhovne energije vlastitih Imena i Atributa, a duhovnim naslovima, kakav je naslov halife Božijeg na Zemlji, imama, duhovnog pastira, čuvara svekozmičkog poretka kao živog odsjaja božanskih Imena i Atributa, čovjeka kao glasonoše Riječi Božije itd., čovjek je učinjen rodoslovníkom potpuno nove civilizacije u univerzumu i trajni baštinik kome su na čuvanje povjerena sva kraljevstva nebesa i Zemlje, ali i sve tajne pred kojima se zatekao njegov duh sa zadaćom da ih promatra i da ih odgoneta koliko snagom vjere kao svojim cjelodnevnim udivljenjem, brigom i podlaganjem, jednako tako i snagom vlastitog uma koji ga uvodi u samu narav stvari i na taj način ga čini superiornim nad ostalim stvorenjima u sveukupnom poretku Božanskoga stvaranja. Međutim, pored tradicionalnih vrijednosti, koje su snagom vječnog Božanskog Nauma utkane u temeljnu prirodu svakog ljudskog bića, profesor Husein-ef. Đozo je imao i vlastite razloge zbog kojih je u svome vremenu imao potrebu da iznova potcrta važnost čovjeka i da ukaže na plemenitu zadaću koja je pred njega stavljena. To je ujedno bila i potreba njegova vlastitog vremena. Ljudsko biće njegova vremena, u prostoru u kome je on živio i kojim je politički prevladavalo takvo uređenje u kome je čovjek bio sredstvo a ne cilj, broj a ne pojedinačna i autonomna ljudska priroda, zbir nagona i ideološki jednosmjerno upravljena mašina a ne živa duhovna zbilja koja svaki dan buja, raste, usavršava svoju duhovnu fizionomiju i u sebi pretapa i odslikava cijeli univerzum, to biće je bilo potpuno obezvrijeđeno i srozano u svom elementarnom ljudskom dostojanstvu, poglavito reducirano u svojoj slobodi i svom religijskom vezivanju za Praiskon. Da bi svome vremenu pokazao nove dimenzije čovjeka, toliko hvaljenog i cijenjenog u očima Božijim, Husein-ef. Đozo je svojom temeljnom akademskom zadaćom

smatrao to da još jednom u svoje vrijeme učita i posvijesti sliku čovjeka ponuđenu u vječito mladom i nikada do kraja interpretativno potrošivom sadržaju vrela islama. Analizirajući primjer Božijeg promicanja ideje o čovjeku prema melekutskim zborom, u čovjekovoj preegzistenciji i u metahistoriji, ideje zasađene u samom kur'anskom tekstu, Husein-ef. Đozo je, katkada, u punom zanosu vlastitog *aggiornamenta* i interpretativnom žaru njemu tako svojstvenog *idžtihada*, znao posegnuti i za onim interpretativnim podacima koji su potpuno pripadali jednom drugom naslijeđu i drukčijoj tradiciji mišljenja i teološkoj kulturi. Bili su to oni podaci koje je namrla već tada u svom zenitnom usponu znanstvena kritička metoda biblijskoga teksta, koja je išla za tim da znanstveno otrijezni svaki segment biblijskoga teksta i da u njemu otkrije sve književne vrste, njihov *Sitz im Leben*, i sve to skupa dovede u sukladu sa modernim mentalitetom i razinom svijesti čovjeka Đozina vremena, vremena Rudolfa Bultmanna, Welhaussena i dr. Samo dosljedno ostajući uz neke poslaničke poruke, poput onih koje govore o obavezi svakog muslimana da uzme mudrost gdje god je pronađe i da po znanje ide, ako ustreba, i do same Kine, jer znanje i mudrost ne poznaju granice niti trpe ikakvu vrstu predznaka, Husein-ef. Đozo je smatrao da se *idžtiħad* u punom opsegu može ozbiljiti jedino tako ako se bude u dosluhu sa najboljim tekovinama svoga vremena i najboljim duhovnim strujanjima u vlastitom vremenu i prostoru, pa je stoga posezao i za gore spomenutim teološko-filozofskim naslijeđem unutar judeo-kršćanske misleće tradicije, kako bi što cjelovitije osvijetlio neku od vječnih tema, kao što je i ideja o čovjeku. Njegovo često nenavođenje izvora iz kojih određeni podaci dolaze, možda jest za nekoga ko je sklon metodološkom cjepidlačenju stanovita iznevjera metodoloških standarda, ali je to, s druge strane, i najbolje posvjedočenje onog prilježnog muslimanskog traganja za spoznajom i mudrošću i živo muslimansko uvjerenje da to znanje i mudrost

nemaju svog zemaljskog vlasnika niti svoj kulturni, civilizacijski ili religijski eskuzivitet. Stoga, dok piše ili govori o ideji čovjeka u islamu, u tom času je njemu manje važno kojom formom tekst Objave tu ideju izriče, ali mu je odveć bitno kakvu sliku taj tekst nudi o čovjeku, kako opisuje njegovu temeljnu narav i kakve zadatke stavlja pred svaku ljudsku osobu, zadatke koji se ne tiču samo pojedinačnog ljudskog spasenja i oni se tiču egzistencijalne sudbine cijelog univerzuma.

Drugi značajan tematski blok u teološkom opusu Husein ef. Đoze, kome se on posebno predavao i o njemu ispisivao cijele znanstvene ekspozee, jest cijeli set etičkih pitanja koja su za njega imala naročitu vrijednost, tim prije što je njegovo vrijeme obilježavala tzv. društvena etika ili društveni moral koji je izvirao iz doktrine tadašnjeg političkog uvjerenja i uređenja u kome je on živio, a u kome nije bila prepoznata, niti u jednom detalju, ona ljestvica tradicionalnih vrijednosti za koje se zalaže svaki ozbiljan religijski svjetopogled. Etika ili religijska etika, kao važan i neodvojiv segment religije i tradicionalne slike o svijetu i čovjeku, za njega je predstavljala konstitutivni element opće sreće i blagostanja. Husein-ef. Đozo je znao da su snagom izvornog religijskog ethosa sve temeljne, metafizičke istine religije na najsretniji način pronalazile put do središta unutarpovijesnog iskustva pojedinca i zajednice, kao što je znao da su snagom tog ethosa i na njemu, kao i na temeljnim metafizičkim istinama, zasnovanog orto/praksisa pojedinca i zajednice metafizičke istine na sebe zaodijevale stvarno egzistencijalno ruho i izmicale pogibelji da budu i ostanu tek puki apstraktum koji ne dotiče ništa i koji se ne tiče nikoga. Profesor Đozo je takodjer bio svjestan uzajamne prožetosti religijske metafizike i religijske etike posvješćujući svome vremenu, snagom vlastitog *idžtihada*, kako etika mora biti metafizična, makar pripada polju povijesne horizontale, a metafizika mora biti etična, iako pripada polju metapovijesne ili

transpovijesne vertikale. Savršeno je etičan Bog koji objavljuje najviše metafizičke istine vjere, pa stoga traži i da njegovo krunsko stvorenje u svoj svakidašnji duhovni i materijalni život ucijepi nepretrgnutu nit tradicionalnog ethosa vjere; kao što je Bog istinoljubiv (*al-Haqq*) i povjerljiv (*al-Mu'min*), On tako i od svog krunskog stvorenja zahtijeva da mu ti kvalitete njegove osobne vjere orkestriraju u njegovu životu i djelovanju. Na taj način je Husein-ef. Đozo želio odaslati poruku svome vremenu, u kome je dominirao interes i strah od klasnog neprijatelja, da dužnost i briga za drugoga, istinoljubivost i povjerenje jedino mogu ispuniti pojedinačni ljudski život i učiniti ga korisnim za sebe i za druge. U odašiljanju takovrsne poruke naročito su mu na pameti bili mladi i religija, mladi koji su bili otuđeni od svoje religijske tradicije i učeni temeljnim porocima kao tobožnjim vrlinama društva i društvenog života, i religija koja je bila izgnana i nepoželjna sudjelovateljica u odgajanju i duhovnom uspravljanju mladih generacija njegova vremena.

Imajući pred očima sve moralne i društvene anomalije svoga vremena, uključujući i one koje su u određenoj mjeri bile prisutne i u muslimanskom svijetu, Husein-ef. Đozo na njih nije motrio samo iz perspektive svoje društvene sredine, nego je, najčešće, sve te pojave motrio sa razine zapadnoeuropske kulture i duhovnosti. Makar je bio čvrsto uglinjen u vlasitu tradiciju vjerovanja i razmišljanja, formalno čak obrazovan na najtradicionalnijim muslimanskim univerzama, kao što je al-Azhar u Egiptu sa milenijskom tradicijom, Husein-ef. Đozo je najprije sve bitne pojave, dobre ili loše, primjećivao u zapadnoeuropskom kulturnom krugu, jer su mu one pomogle da snagom iskustva stečenog u vlastitoj tradiciji otčitava temeljna događanja među muslimanima, u muslimanskom svijetu u cjelini. Pišući, primjerice, tekst o djetetu iz epruvete ili o fenomenu virtualne oplodnje, on je odmah dao naslutiti prve tragične učinke potiskivanja tradicionalnog religijskog morala i

etike iz svakidašnjeg života ljudi i dovođenje na njegovo mjesto društvenog, laičkog ili sekularnog morala, kako gdje je on već bio oslovljavan. On je bio svjestan toga da, uklanjanjem Boga i ljestvice tradicionalnih vrijednosti iz vidnog polja jednog zapadnoeuropskog naučnika ili filozofa, novi čovjek sa novim znanstveno-tehničkim mentalitetom neće prezati posegnuti za Božanskim prinadležnostima i, čak, možda intervenirati i u sami poredak Božanskog stvaralačkog procesa. Možda čin virtualne oplodnje po sebi nije loš ukoliko će smanjiti problem steriliteta, ali i zaustaviti se na određenoj granici, no kada njegovi krajnji učinci u našem vremenu završavaju sa sve učestalijim zahtjevom, a ponegdje već i do kraja realiziranom nakanom, za kloniranjem krunskog Božijeg stvorenja, to onda postaje nešto što udara na samo dostojanstvo ljudske osobe i na najosjetljivija pitanja vjere i morala. Zatim, ako se zahtjev za kloniranjem i drugim vrstama bioetičkog inženjeringa danas nastoji provoditi pod izgovorom proizvođenja rezervnih ljudskih organa koji će biti upotrijebljeni u slučaju oboljelih od najtežih i neizlječivih bolesti, to ne znači, ne bude li se znala ili postavila granica na koju svaka religija upozorava i ukazuje, da promicatelji 'novoga morala' i najnovije znanstvene tehnologije neće učiniti i korak dalje i zatražiti, u smislu instaliranja novog kodeksa vrijednosti i ponašanja u toj sferi djelovanja, da i eutanazija ili smrt iz milosrđa, kako joj danas često tepaju, bude globalno ozakonjena i provođena bez prevelike i komplicirane procedure. Sumnja i strah su tim opravdaniji ako se zna da je ona danas postala sastavni dio pozitivne zakonske regulative u nekim zapadnoeuropskim zemljama. Taj strah i sumnju još više podgrijava činjenica da su medicinski djelatnici u razvijenom svijetu, baš tamo gdje su zahtjevi za kloniranjem i bioetičkim inženjeringom najglasniji, već stekli stanoviti predujam samovoljno selektirajući i uzimajući potrebne ćelije ljudskog embrija potrebne za proces kloniranja i neke druge eksperimentalne svrhe u najnovijim

poduhvatima bioetičkog inženjeringa. Imamo li u vidu sustavne i iscrpljujuće rasprave u klasičnoj nauci islama o vremenskom začetku ljudskoga života, a rahmetli profesor Đozo ih je stalno imao na pameti, onda ne samo da bi ove predradnje za složeniji eksperiment, poput kloniranja, bile zabranjene, nego bi se mogle smatrati i nekom vrstom čedomorstva ili ubistvom sa ili bez predumišljaja. Jednom prijeđeni Rubikon, poglavito u sferi ovako osjetljivih pitanja i znanstvenih polja, nužno i prirodno vodi k tome da novi čovjek ne samo da će biti moralno potpuno osiromašen, ponižen i razbaštinjen, u smislu tradicionalnog morala i njegovih vrijednosti, nego će biti otvoren i trajni lov na njegovo fizičko biće u najmodernijim klinikama svijeta i pod okriljem zakonske regulative koja će to, možda, jednom i dopustiti. Taj strah Husein-ef. Djozo ustrajno provlači kroz svoje tekstove o moralu i etici i upozorava na čovjekovu iskonsku zadaću da bude istinoljubiv, pravedan i odgovoran prema sebi i prema svijetu oko sebe.

Odnos Objave i Uma je također jedna od omiljenih tema rahmetli profesora Husein-ef. Đoze, a rasprava o njoj bi uvijek dolazila kao mehlem na ranu nakon teških i delikatnih rasprava o određenim pitanjima iz morala i etike, kao i o modernim izazovima na kojima se ta pitanja potvrđuju ili posrću i padaju. Tema o suodnosu Objave i Uma je gotovo tradicionalna, a klasična razdoblja muslimanskog mišljenja, podjednako kao i unutar nekih drugih religijskih tradicija, iscrpno su je razviđala i urodila brojnim djelima, raspravama i ekspozicijama o ovom pitanju. No, koliko god je riječ o jednoj klasičnoj temi, ona je danas podjednako važna, možda čak i važnija s obzirom na izazove koje je donijelo vrijeme moderne i postmoderne, kako u duhovnim, još više u svjetovnim, posebice egzaktnim naukama. Objava i Um ne samo da nisu u suprotnosti, nego su u potpunom skladu i sapijencijalno-egzistencijalnoj podudarnosti. Objava kao sukus i živi odsjaj Božanske mudrosti u temeljnoj naravi je sami Božanski, transcendentni Um

koji svoju svjetlost isijava iz samog središta Duha Božijega, a ljudski Um, ozbiljen na svakoj od svojih pet duhovnih razina, kako naučava muslimanska teološka i filozofska interpretativna tradicija, nije drugo negoli zenitno duhovno doba pojedinačne i otriježnjene muslimanske, podložničke i uravnotežene duše. Takav ljudski um, koji je stigao do svog sapijencijalnog zenita, u potpunoj je vertikalnoj usklađenosti i podudarnosti sa Božanskim, transcendentnim Umom koji sija iz središta same Objave, gotovo bi se kazalo na sliku podudarnosti svakog predmeta koji se nađe na Zemlji u trenutku kada je Sunce u zenitu, kada ravno spušta svjetlost na sve što je na njoj i kada nijedan predmet, dok Sunce pod tim uglom spušta svoje zrake na njega, ne daje sjenu već se kupa u svjetlosnom traku sunčeve svjetlosti. To je slika nerazdvojnog i nepretrgnutog suodnosu ljudskog i Božanskog uma/Uma ili ljudskog duhovnog genija u njegovoj najvišoj duhovnoj ozbiljenosti i svjetla Objave u njenoj svetopovijesnoj punoljetnosti. I kao što je to dvoje u nepretrgnuću, tako i Bog i njegovo krunsko stvorenje – čovjek moraju biti u nepretrgnutom suodnosu i ne smiju biti odvojeni jedan od drugoga. Jedan isti, Božanski kreativni Um izvodi stvariteljna zahvaćanja na stranicama prirode i govori ljudima, putem Svoje vječne riječi, na stranicama svete povijesti, odnosno na stranicama svete Knjige. Taj isti Božanski um nam na stranicama prirode pokazuje što čini, a na stranicama svete knjige nam objašnjava i tumači ono što čini. Stoga, često je znao isticati Husein-ef. Đozo, kao što jedan isti stvarateljni Božanski um izvodi stvaranje i čin objave, tako sukladno tim dvama krunskim vrelima spoznaje slijedi da je uvijek jedna ista i nepromjenjiva Istina do čijeg prispijevanja i spoznavanja mogu voditi mnogi putevi, uključujući i put ljudske racionalne spoznaje, ali je krajnji ishod svekolikog pregnuća na putu spoznaje Istine to da razum i Objava potvrđuju samo jednu istinu i posvjedočuju potpunu preklapljenost i usklađenost, a ne

oprečnost i protivurječnost, u njenom otkrivanju. Kada svaka zrela osoba, osoba uravnotežene duše, u sebi na najvišoj duhovnoj razini ozbilji potpunu sapijencijalnu i egzistencijalnu podudarnost Objave i Uma, tad više nema bojazni da će tako duhovno njegovani *homo sapiens* prijeći Rubikon u najdelikatnijim pitanjima morala i etike.

Prof. dr. Adnan Silajdžić

LJUDSKA ODVAŽNOST I ISLAMSKA ODGOVORNOST HADŽI HUSEIN-EFENDIJE ĐOZE

U razumijevanju islama, njegovih najzapaženijih kulturnih i civilizacijskih postignuća, u Bosni i Hercegovini će se u 20. stoljeću pojaviti različiti pravci ili smjerovi njegova tumačenja. Zapravo, pojavit će se jedan širok spektar tumačenja od tradicionalne religijske eklektike, modernog, odnosno liberalnoga poimanja islama, preko hermeneutičke i ekumenske, do perenijalne i komparativne teologije potkraj prošloga stoljeća. Pojavu takve duhovne i intelektualne razućenosti, tj. raznolikosti u metodi i teorijama, uslovit će socijalne, političke i kulturne promjene kroz koje su muslimani prolazili tokom svojega historijskoga razvoja.

U tom spektru, bez ikakve sumnje, najzapaženije mjesto pripada Huseinu Đozi. Zašto? Prosto zato što je Đozino mišljenje (dovoljno je pogledati prvu knjigu "Izabраниh djela"), više negoli mišljenje drugih bošnjačkih mislilaca toga vremena, bilo usredsređeno na pitanje korelacije islamske tradicije i suvremenosti (moderniteta). U traganju za odgovorom kako afirmirati i intelektualno razvijati vlastitu religijsku i kulturnu tradiciju ili kako unaprijediti vjerski i kulturni identitet muslimana u svijetu moćne znanosti,

tehnike, ekonomije i politike 20. stoljeća, Đozi su bile neprihvatljive, s jedne strane, teorije njenog *nekritičkog konzumiranja*, tj. iskustvo bezuvjetnog odbacivanja bilo kakve vrijednosti moderne znanosti i tehnologije (kao primijenjene nauke), ali i teorije *nekritičkoga konzumiranja* moderne nauke i tehnike, odnosno osporavanja vrijednosti i značaja religijske Predaje u Islamu, s druge strane. U takvo što ćete se lahko uvjeriti ukoliko pročitamo, npr., tekst pod naslovom "Mu'tezilizam", (str. 88 i 89.), gdje pred konzervativnim učenjacima brani snagu, moć i kompetentnost ljudskoga razuma jer nije mogao prihvatiti vjerovanje koje ostaje isključivo na razini Zakona ili slova Objave, odnosno tekstove "Mladi i religija" (str. 265.) te "Problem oživljavanja duhovne komponente u savremenom razvoju" (str. 323.) odnosno "Razum i srce u Kur'anu" (str. 562.), u kojima, pred ultramodernistima, osporava bezgraničnu moć ljudskoga razuma ističući da vjera nije svodiva isključivo na racionalni dokaz ili da razum ne može biti jedini valjani izvor čovjekove spoznaje.

Duboko svjestan (u svakom njegovom tekstu stječe se takav utisak) važnosti univerzalne religijske Tradicije muslimana i njene odgojne funkcije, ali i prevalirajućeg utjecaja moderne znanosti i njene tehnike na svjetska zbivanja, on će u rasponu dvaju spomenutih ekstremnih teorijskih stajališta, odnosno dvaju tipova reagiranja na modernitet tragati za odgovorom kako da muslimani probave modernu znanost, moderne civilizacijske tekovine, na koje su, uz časne izuzetke, naši učenjaci **instinktivno i krajnje odbijajuće reagirali**, i kako da ih učine dijelom svog vlastitog organizma, ne putem njihova nekritičkoga konzumiranja, već putem kritičke asimilacije, odnosno njihova kritičkoga odbacivanja na temelju islamskoga kriterijuma. U tom duhu napisan je tekst "Islam i društvena angažiranost" (str. 256.), u kojemu Đozo otklanja bilo koju mogućnost konflikta između islamskog vjerujem i znam, odnosno između islama i nauke kao takve.

Preciznije, Đozo je nastojao - i to je najveća vrijednost njegova cjelokupnoga opusa ili njegova intelektualnoga pregnuća - da u bosanskohercegovačke islamske studije ponovno uvede ili reafirmira dinamično razumijevanje kur'anske ideje Vremena i historije, na način na koji su to i naši najveći klasični autoriteti činili, stvarajući briljantnu intelektualnu tradiciju sa kojom se muslimani uvrštavaju u red najciviliziranijih naroda u dosadašnjoj povijesti čovječanstva. Riječ je o njegovoj dobro poznatoj koncepcija "nove razrade islamske misli" koja je sedamdesetih godina prošlog stoljeća oblikovala novi islamski duh usmjeravajući tako brojne generacije bosanskomuslimanskih intelektualaca i studenata prema ozbiljnijoj i kulturno obuhvatnijoj percepciji islama.

U artikuliranju vlastitih puteva modernosti Đozo poentira nužnost kritičkog odnosa i prema Tradiciji i suvremenosti, tj. otklon od apstraktnoga i ahistorijskoga shvaćanja islama, ali i postupne demistifikacije filozofije modernog načina življenja čiji je krajnji smisao i cilj materijalni razvoj, a u krajnjoj konzekvenciji potpuna desakralizacija i dehumanizacija svijeta i čovjeka. (Ovakve ideje su primjetnije u njegovoj zrelijoj intelektualnoj dobi.)

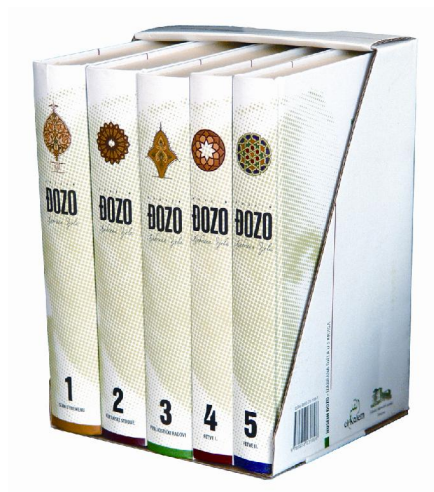
Složenost takvoga kritičkog procesa otvorit će ga za prihvatanje i primjenu brojnih ideja i pojmova (konceptata) koji epistemološki pripadaju divergentnim tokovima mišljenja Istoka i Zapada, prenoseći ih doslovno u islamski duhovni kontekst, često ne shvaćajući do kraja njihove poruke i osnovna značenja. (Spomenimo ovdje njegovo označavanje mu'teziliske škole teozofskom, str. 85., neadekvatnu primjenu termina poput egzistencijalizma, idealizma, pozitivizma itd.). No, bez obzira na njegovo prenamaglašavanje neomu'teziliske ekstenzivne upotrebe razuma (čemu treba zahvaliti muslimanskim modernistima Afganiju, Abduhuu i, kasnije, Šeltutu); njegovo prenamaglašavanje društvenog i socijalnog aspekta islama (čemu ima zahvaliti predstavnicima

marksistički inspiriranim piscima, osobito piscima čuvenog frankfurtskog kruga filozofa poput Adorna i Marcusea, koji su, nakon delenjinizacije i destaljinizacije, pokušali marksizmu dati "ljudske lice", odnosno novu formu euromarksizma; bez obzira na njegove ustupke tzv. potisnutoj ili redukovanoj religioznosti modernih sekularnih društava (slijedeći donekle predstavnike stare njemačke i francuske sociološke škole Webera i Durkema; njegovo razumijevanje Kur'ana u relativno modernističkom diskursu, odnosno kritičkom odnosu prema tekstu hadisa i njegovom statusu unutar muslimanske spoznajne teorije (čemu treba zahvaliti predstavnicima liberalnoga protestantizma, moderne biblijske kritičke znanosti Welhausena, Bonhoffera i dr.), njegovo prena- glašavanje, u kritičkom odnosu prema zapadnom svijetu, modernoj znanosti i tehnici, pravoslavnog protuzapadnjačkog konzervativizma jednog Berđajeva ili Dostojevskog, ali i sjajnih evropskih intelektualaca i nemirnih duhova poput Camusa, Kafke, Kjerkegora, Jaspersa itd., zatim mislilaca koji su iz svoje građanske sigurnosti (konformizma) gotovo u cijelosti pristajali uz lijevu političku opciju i žustro je branili usprkos znanju o njezinu pogubnom ostvarenju u boljševičkom i staljinističkom obrascu strahovlade i proгона (kao što su Andre Gid i Sartr), u Đozinom eklekticizmu (ja ću ipak reći: obazrivoj i relativnoj otvorenosti), koga bi trebalo kritički i analitički propitati u nekom ponovljenom izdanju ili u nekoj novijoj historiji razvoja religijskog mišljenja u Bosni i Hercegovini u 20. stoljeću, nema, kao što su mnogi bosanskomuslimanski tradicionalni alimi nerijetko mislili, nikakvog krivovjerna niti intelektualne pretencioznosti, dapače, riječ je o njegovoj elementarnoj ljudskoj odvažnosti i islamskoj intelektualnoj odgovornosti, koju, nažalost, i danas rijetko susrećemo u našoj bosansko-hercegovačkoj kulturi.

Zato još jedanput želim naglasiti da najveća vrijednost Dožina pisanoga opusa nije sadržana u idejama, fetvama, odgovorima itd., pogotovo ne danas na počecima novog milenijuma, jer mnoge od tih ideja, odgovora i fetvi, prirodno, pripadaju vremenu stare religijske apologetike, religijske sociologije, moderne religiologije prošloga stoljeća, nego u njegovoj intelektualnoj odvažnosti i odgovornom, odnosno angažiranom pristupu vjerskoj, intelektualnoj, kulturnoj i nacionalnoj institucionalizaciji bosanskih muslimana. Spomenimo ovdje reorganizaciju Islamske zajednice koja podrazumijeva, prije svega reorganizaciju nastavnog plana i programa Gazi Husrev-begove medrese i osnivanja Fakulteta islamskih nauka, pokretanja lista "Preporod", uspostavljanje institucije centraliziranog prikupljanja zekjata i sadekatu'l-fitra, otvaranje novih džamija i islamskih centara, podmlađivanje vjerskog kadra, stvaranje i uključivanje Ilmije u društveno-političke i državne institucije bivšega socijalističkog sistema, reafirmaciju Mladih muslimana, uspostavljanje novog modela međureligijskog dijaloga (biskup pokojni Tomislav Jablanović) itd.

Dozin kritički duh kontinuirano živi već više od dvadeset godina u politološkim, sociološkim, kulturološkim, teološko-filozofskim, komparativnim islamskim studijama njegovih učenika i studenata. No, krajnje je vrijeme da se u tom smislu načini korak dalje, da se, kao odgovor na krizu muslimanskog identiteta na početku 21. stoljeća, koja je generirana nastojanjem da se općenito muslimane uključi u globalni svjetski poredak koji se razvija na matrici oblikovanja novoga svjetskog kulturnog identiteta, a u slučaju bosanskohercegovačkih muslimana: njihova uključjenja u pluralistički koncipiran kulturni identitet ujedinjene Europe, načini jedan sintetički islamski pogled na suvremenost koji bi obuhvatio čitav spektar ideja i tumačenja koja rezultiraju današnjim bosansko-muslimanskim primitivnim polarizacijama i iscrpljivanju njihovih intelektualnih potencijala.

Sabrana djela Huseina Đoze ozbiljan su izazov i podsrek za obuhvatnije sagledavanje islama, odnosno muslimanskog identiteta u povijesnim i kulturnim transformacijama kako muslimanskog, jednako tako i zapadnog svijeta na početku novog milenijuma.

Prof. dr. Fikret Karčić

RAZUMIJEVANJE ŠERIJATA U DJELIMA HUSEIN-EF. ĐOZE

Važno mjesto u opusu Husein-ef. Đoze, kao i svakog angažovanog muslimanskog mislioca, zauzima šerijat, normativni sistem islama. O tome govore i neki kvantitativni pokazatelji. Od pet tomova nedavno izišlih izabranih djela Husein-ef. Đoze, dva toma sadrže fetve, odnosno tumačenja šerijata data u formi odgovora na pitanja zainteresovanih pojedinaca ili institucija, dok se on i u ostala tri toma, koji sadrže njegova tumačenja Kur'ana, oglede ili publicističke radove, veoma često bavi šerijatskim pitanjima. Ovom prilikom imamo namjeru da damo samo neke naznake o tome kako je Husein-ef. pristupao pitanju šerijata, njegovom tumačenju i relevantnosti za doba u kome je živio. Potpuniji uvid u ova pitanja moći će se dobiti samo nakon detaljne i kritičke analize Husein-ef. djela, koja će vjerovatno uslijediti u formi istraživačkih radova. Jedan takav rad o uvažavanju općeg interesa (*masleha*) u fetvama Husein-ef. prije nekoliko godina odbranjen je na Međunarodnom islamskom univerzitetu u Maleziji.

Značajno mjesto koje šerijat zauzima u djelima Husein-ef. Doze, koja su nastala uglavnom u vrijeme kada šerijatsko pravo nije bilo dio pozitivnog prava za muslimane u Bosni i Hercegovini, može se objasniti značajem i funkcijom šerijata u islamu i intelektualnim profiliranjem Husein-ef.

Značenja i funkcije šerijata

Termin "šeri'at" u etimološkom značenju "puta koja vodi prema izvoru" označava cjelinu Božijih zapovijedi koje se tiču vjerovanja (*iman*), prakse (*amel*) i morala (*ahlak*). U ovom značenju šerijat označava normativni model života koji muslimani treba da slijede. Po svojoj sadržini je sinonim za islam. U drugom smislu, termin "šeri'at" se upotrebljava da označi pravno-pozitivne, odnosno važeće norme koje regulišu različite odnose u muslimanskim društvima. U tom smislu se govori o "šerijatskom pravu". Atribut "pravni" može se koristiti u dva značenja: prvo, u smislu normi sankcionisanih državom (pozitivističko značenje) i drugi, u značenju normi koju jedna zajednica smatra obavezujućim i koje se stvarno primjenjuju u društvu (sociološko značenje). Za ovo posljednje razumijevanje prava nije neophodno da takve norme sankcioniše država, kao što to misle pozitivisti. Ovo razlikovanje može biti značajno kada se bavimo pitanjem šeri'ata, pošto se šerijat ne definiše referiranjem na državu nego na izvor normi (Božija volja) i pošto su šerijatske norme obavezujuće za muslimane i onda kada ih ne sankcioniše država. Pri tome također, treba imati na umu da su neke šeri'atske norme adresirane na pojedinca, neke na grupu a neke na javnu vlast. Svaki od ovih adresata ima obaveze i odgovornosti u procesu primjene šerijatskih propisa. U zavisnosti od odnosa religije i države u pojedinim društvima oblikuje se obim i mehanizam primjene šerijatskih propisa.

Polazeći od ova dva značenja ovog ključnog islamskog koncepta, šerijatu pristupaju alimi, mislioci i aktivisti, na jednoj strani, i pravnici praktičari- kao što su kadije- na drugoj strani. Da se poslužimo riječima jednog muslimanskog učenjaka i aktiviste iz 20. vijeka, to bi bila distinkcija između *duat* (daija, aktivista) i *kudat* (sudija). Prvi pristup u šeri'atu vidi funkcionalni aspekt islamskog učenja, drugi skup normi koje treba primijeniti putem sudskih ustanova. Oba pristupa imaju neke zajedničke osnove: temeljni postulat da je riječ o Božijim zapovijedima koje treba protumačiti i realizovati u ljudskoj praksi, da su te zapovijedi utemeljene na vjeri, da imaju vjersku dimenziju i sl.

Ovi pristupi imaju i neke specifičnosti. Prvi pristup naglašava vjersku osnovu i motivaciju prakse dok drugi pristup naglašava pravno-tehnički aspekt. Ova distinkcija može biti korisna kada se analiziraju djela Husein-ef.

Što se tiče funkcija koje šerijat može imati u muslimanskim društvima, možemo ih identifikovati nekoliko. Prvo, na nivou spoznaje, šerijatski propisi se veoma često javljaju u svijesti muslimana kao jedinstveni kodeks ponašanja, normativni model koji treba da se slijedi. Na političkom nivou, u većinskim muslimanskim društvima, šerijat može da bude osnova legitimnosti sistema i faktor njegovog ograničavanja. Na pravnom planu, može biti, u većem ili manjem obimu, osnova pravnog sistema i izvor pozitivnih normi. Konačno, na ideološkom planu, može imati funkciju sredstva političke mobilizacije muslimana i vrjednovanja postojećeg društveno-političkog i pravnog sistema.

Prema tome, kada se bavimo pitanjem pristupa šerijatu u djelima pojedinih muslimanskih autora ili programima muslimanskih grupa, potrebno je uzeti u obzir značenje u kome se ovaj koncept uzima i funkciju koja mu se u društvu daje.

Husein-ef. Dozo i njegovo bavljenje šerijatom

Kroz cijelu muslimansku historiju šerijatske nauke bile su suštinski dio obrazovanja alima. Riječi "alim" (učenjak) i "feqih" (poznavalac islamske vjersko-pravne nauke) nerijetko su bili sinonimi. Tako je bilo i sa Husein-ef. On je završio Šerijatsku suđačku školu u Sarajevu i "pronađen sposobnim da može vršiti svaku islamsku znanstvenu službu, a naročito da može službovati kod šerijatskih sudova", kako se navodi u njegovoj diplomi. Na univerzitetu al-Azhar, gdje je nastavio studije, Husein-ef. je studirao na Odsjeku za šeri'atsko pravo. Međutim, Husein-ef. se nije opredijelio sa šerijatsku sudijsku službu. Od 1939. god., kada je završio al-Azhar, pa do 1946. god., kada su u BiH ukinuti šerijatski sudovi, ta mogućnost je za njega teorijski bila otvorena. Njega je život i vlastiti duh vodio drugim pravcem. On je izrastao u muslimanskog mislioca (*el-mufekkir el-islami*). Tome je posebno doprinijela njegova pozicija vjerskoprosvjetnog referenta Vrhovnog islamskog starješinstva u tadašnjoj Jugoslaviji, kada je on faktički postao glavni teoretičar Islamske zajednice. U tom svojstvu objavljivao je teorijske članke o različitim aspektima islamske misli i prakse, pokrenuo rubriku "Pitanja i odgovori" u *Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva*, list "Preporod", predavao u Medresi i na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu, itd. Njegovo bavljenje šeri'atom se izražavalo u dva oblika: u vidu teorijskih članaka o pojedinim pitanjima i u vidu "odgovora" na postavljena pitanja, što je bilo vršenje funkcije *ifta*, odnosno davanje fetvi ili odgovora (responsa).

Razumijevanje šerijata

Za raspravu o Husein-ef. razumijevanju šerijata, ovom prilikom, kao indikaciju možemo koristiti dva teksta. Prvi je članak "Vraćanje šerijatu" koji je objavljen nakon njegove smrti (*Glasnik*,

XLV, 1982, br. 3, str. 249-258; *Izabrana djela*, knjiga I, str. 636-640). Ovaj članak se bavi poznatim fenomenom iz perioda islamske obnove započete 1970-tih u gotovo svim dijelovima muslimanskog svijeta. U tom procesu vraćanja islama u sferu javnog života, uglavnom u većinskim muslimanskim zemljama, javio se zahtjev za uvođenjem šerijata. Husein-ef. razmatra ovaj fenomen u spomentom članku i ukazuje na njegove dublje razloge. Prema Husein-ef., do zahtjeva za vraćanjem šerijatu došlo je međudjelovanjem više faktora: (1) Svaki musliman je dužan da živi prema propisima islama. Prema tome, Husein-ef. ovdje shvata šerijat kao cjelinu normativnog aspekta islama. (2) U savremenom buđenju muslimana islam igra glavnu ulogu. Husein-ef. ovdje skreće pažnju na društvenu ulogu islama u preobražajima muslimanskog svijeta, nešto što su tadašnji društveni teoretičari negirali ili umanjivali. Ako islam ima ulogu u savremenom buđenju muslimana, onda će se pažnja dati i normativnom aspektu islama. (3) Postoji tobožnja primjena šerijata u nekim muslimanskim zemljama, koje se navodno pridržavaju Islama ali u kojima vladaju ne samo feudalni nego i robovlasnički odnosi. Husein-ef. na ovaj način skreće pažnju na fenomen moguće upotrebe ili zloupotrebe šerijata od strane despotskih i autoritarnih režima očigledno ciljajući na tradicionalne muslimanske monarhije Bliskog istoka. (4) Zapadnjačka misao, posebno sa svojim sekularističko-pozitivističkim elementima, kompromitovala se u muslimanskom svijetu. Iz toga proizlazi i kompromitacija zapadnjačkih pravnih modela i želja muslimana da revitaliziraju svoje vlastite ustanove. (5) Vraćanje šerijatu ne znači okretanje prošlosti i vraćanje unazad. To znači "traženje onoga što nedostaje u savremenom životu-duhovno etičke komponente koju islam zaista može ponuditi" (str.640). Prema ovome, Husein-ef. ne vidi izlaz u povratku u "zlatno doba" iz prošlosti, ma kako ono bilo definisano, a vraćanje šerijatu vidu u nuđenju savremenom svijetu islamske duhovno-etičke komponente.

Teško bi neki redukcionist ili šerijatski praktičar govorio o "duhovno-etičkim komponentama" kao suštini procesa vraćanja šerijatu. Vidjeli smo da su u tom periodu u nekoliko muslimanskih zemalja nedemokratski mahom vojni režimi, optirali za primjenu šerijata, shvaćenu kao prvenstveno primjenjivanje šerijatskoga krivičnog prava. Oni se nisu, npr., fokusirali na ključni šerijatski koncept pravde ili zaštite ljudskog dostojanstva već na kazne: kao da su sankcije sve što šerijat može da ponudi savremenom svijetu.

Drugo karakteristično mjesto je Husein-ef. odgovor na zanimljivo pitanje koje mu je uputio jedan čitalac *Glasnika (Izabrana djela)*, knjiga V, str. 427). To pitanje glasi:

"Šerijatsko pravo je okarakterisano kao vrlo konzervativno i prevaziđeno. Šta mislite o ovome i koji su vaši protuargumenti?"

Husein-ef. odgovor glasi:

"Ovdje bi trebalo najprije utvrditi šta se misli pod terminom 'šerijatsko pravo'. Ako se misli na propise koji reguliraju pitanje društvenog života (*muamelat*), koje su izveli iz njihovih izvora prvi mudžtehidi prije hiljadu godina, pitanje ne bi bilo sasvim suvišno. Kur'anski principi i metod Muhammeda, a.s., u primjeni tih principa su neiscrpni i trajno važeći. Oni u svakom vremenu i prostoru nude čovjeku i društvu onoliko koliko, prema svojim potrebama i mogućnostima, mogu da prime. Ono što jedna generacija iz njih izvede u vidu rješenja za svoje probleme i zadovoljenje svojih potreba ne može, razumije se, u cjelini važiti za sljedeće generacije i podmirivati potrebe njihova daljeg razvoja. Ne smije se zanemariti činjenica da je izvođenje pojedinačnih propisa i rješenja iz kur'anskih koncepcija i principa metodom sunneta ljudsko djelo determinirano potrebama i mogućnostima datog historijskog trenutka. Mi smo više puta isticali da je islamska misao uglavnom samo kao rješenje i okvir za društveni razvoj u određenim uslovima datog vremena. Bilo bi suvišno nenaučno i smiješno tvrditi da

propisi iz ove razrade i procjene mogu uvijek važiti i podmirivati potrebe u svim vremenima. Pa ipak se, nažalost, dogodilo da se razvoj islamske misli zadržavao u njenim prvobitnim oblicima prve razrade. Tako je ona stoljećima čamila u okoštanim formama.“

U ovom odgovoru rezimirani su stavovi Husein-ef. u pogledu šerijata, odnosno u širem smislu izvora islama i razvoja islamske misli. Prvo, Husein-ef. polazi od potrebe definisanja šerijata. (U pitanju je korištena sintagma "šerijatsko pravo", ali on se time šire ne bavi). On dalje, očigledno razlikuje šerijat i fikh ("islamska misao") te govori o zaustavljanju razvoja i okoštavanju ove misli. On također, pravi razliku između područja *ibadata* i *muamelata* dopuštajući da je razrada islamske misli u području društvenih odnosa stala i da pitanje konzervativnosti toga dijela šerijatskog prava "nije suvišno". Sljedbenici škole *islah* (islamskog reformizma) krajem 19. i u prvoj polovini 20. vijeka redovno su na pitanja o promjenljivosti šerijatskih propisa odgovarali da je promjena načelno moguća u sferi *muamelata*, a da u području *ibadata* nema promjena. Dalje, Husein-ef. smatra da ono što je trajno važeće su "kur'anski principi i metod Muhammeda a.s. u primjeni tih principa". U djelima Husein-ef. često se nalazi sintagme kao što su "principi" i "konceptije", koje također pripadaju reformističkom diskursu (*mebadi'* i *mehafim*). Ove sintagme ne pripadaju čisto fikhskom diskursu, gdje se govori o normama (*ahkam*), koje mogu biti partikularne (*džuz'ijje*), opće (*kullijje*), te one najopćenitijega karaktera kada se nazivaju opšta pravna pravila (*kavaid*). Husein-ef. smatra nepromjenljivim "principe", koje u ovom kratkom odgovoru ne definiše, ali koje možemo na osnovu etimologije razumijevati kao "temeljne istine, zakone ili pretpostavke". On, također, nepromjenljivim smatra "metod Muhammeda a.s." u primjeni tih principa, čime sunnet razumijeva kao "metod". Otvara se pitanje da li on nepromjenljivim smatra samo metod ili i

rezultate tog metoda. U ovom kratkom odgovoru on decidno ne odgovara na to pitanje tako da se o pitanju razumijevanja sunneta, njegovoga karaktera i statusa u djelu Husein-ef. može odgovoriti sistematskom analizom svih njegovih tekstova, što izlazi izvan okvira ovog rada. Također je iznio stav da rješenja jedne generacije ne mogu u cjelini biti obavezna za naredne generacije, što znači da je zastupao ideju kontinuiranog razvoja vjerske misli.

Na kraju, može se zaključiti da je Husein-ef. razumijevao šerijat kao normativni aspekt islama, da je u toj cjelini pravio razliku između nepromjenljivih i promjenljivih dijelova, pri čemu je ove posljednje određivao kao one koje su rezultat izvođenja pojedinačnih propisa (što znači *idžtiḥad*) te da je islamsku misao, i fikh kao njen dio, posmatrao kao rezultat dinamičkog odnosa muslimana sa izvorima islama u različitim vremenskim okvirima.

Takvim svojim razumijevanjem i konkretnim rješenjima koje je nudio u obliku fetvi Husein-ef. je dao nemjerljiv doprinos uobličavanju islamske misli i prakse kod nas u drugoj polovini 20. vijeka. Dominantno tumačenje islama u okviru IZ u BiH sve do naših dana kreće se u okvirima koje je Husein-ef. označio.

U njegovoj misli također vidimo i utjecaj vremena u kome je živio i u kome su muslimani BiH prolazili kroz period socijalističkog procesa modernizacije i "drame ateizacije" te se tako oblikovani stavovi mogu smatrati historijski ograničenim. Međutim, u cjelini, svojom mišlju i angažmanom Husein-ef. je utjecao na očuvanje ideje relevantnosti islamskog normativnog sistema za muslimane u BiH i na prostorima tadašnje Jugoslavije, razlikovanje suštinskog od formalnog u islamu i potrebe kontinuiranog idžtiḥada u našem vremenu, posebno u slučaju muslimanskih zajednica suočenih sa rapidnim procesom modernizacije. Danas, kada je došlo do veoma oštre kritike teorije modernizacije i kada se javljaju tenedencije naglašavanja autentičnosti i posebnosti naspram

akulturacije i jednobraznosti, neke formulacije vjerskog modernizma opravdano su predmet kritike, ali opći pristup i metode plejade učenjaka koji se citiraju u djelima Husein-ef., i kojoj je i sam pripadao, i dalje pokazuju svoju validanost.

Tarih Husein-efendiji Đozi koga je napisao hfz. Kamil
Silajdžić

a

^a 1402

Dr. Hilmo Neimarlija

MISAO VJERODOSTOJNE ISLAMSKJE PRAKSE

Pojava *Izabranih djela* Husein-efendije Đoze u pet knjiga ima dvostruki značaj. Ovo izdanje je kulturnohistorijski vrijedan izraz oduživanja duga vjerskom piscu i učitelju koji je zadužio Islamsku zajednicu i bošnjački narod. U isti mah, izdanje je duhovno i povijesno važan prilog promišljanju duhovno-povijesne situacije vremena u kojem živimo i našoj potrebi da to činimo zajedno sa misliocem koji je obilježio neke od bitnih smjernica tumačenja vjere i kretanja vjerskog života Bošnjaka u drugoj polovici dvadesetog stoljeća.

Husein-efendija Đozo je bio protagonist duhovnih nastojanja na širenju područja tumačenja i aktivnog življenja islama u našem narodu, akcija u kojima su načinjeni krupni iskoraci u organizaciji i institucionalnom djelovanju Islamske zajednice u bivšoj Jugoslaviji, aktivnosti oko ublažavanja i premošćavanja jazova kojima se vjeru odvajalo od društvenog, ekonomskog i kulturnog života. Bio je pisac programskih tekstova u glasilima Islamske zajednice i osnivač lista *Preporod*, kreator akcije zekjata i sadekatul-fitra kao projekta uspostavljanja finansijske osnove za Fakultet islamskih nauka i uspješan rad odgojnoobrazovnih ustanova Islamske

zajednice, jedan od utemeljitelja Fakulteta islamskih nauka i kreator nastavnog sadržaja njegovih vjerskih disciplina, reprezentativni zastupnik i interpretator islamske tradicije Bošnjaka u muslimanskom svijetu. Jednom riječju, bio je istaknuta ličnost u našem narodu, a narodi se predstavljaju kako svojim velikim ljudima, tako i načinom na koji iskazuju priznanje i poštivanje svojih velikih ljudi.

Pisano djelo Husein-efendije Đoze bilo je rasuto u časopisima i novinama, raznim publikacijama, posebnim izdanjima i rukopisima, u oblicima eseja, rasprava, fetvi, osvrti, bilješki, komentara Kur'ana i rasprava o komentiranju Kur'ana. S ovim petotomnim izdanjem ono je na reprezentativan način formalno svrstano i tematski predstavljeno. Zato se izdanje može smatrati prije svega prikladnim izrazom oduživanja duga Husein-efendiji Đozi i zato svi koji su učestvovali u pripremi i realizaciji ovog izuzetnog izdavačkog projekta zaslužuju priznanje. Naravno, posebno priznanje zaslužuju priređivači: Enes Karić, Aziz Kadribegović, Muhammed Mrahorović, Aida Mujezin i Mustafa Prljača.

Đozino pisano djelo ispisivano je duže od četiri i po desetljeća na našem i arapskome jeziku. To djelo je nastajalo manjim dijelom iz čitanja drugih djela i iz razmišljanja potaknutih tuđim knjigama, a većim dijelom iz neposrednog dešavanja života, tako reći iz života, protiv života i radi života, s kojim je Đozo od rane mladosti bio u neprekidnoj i strastvenoj islamskoj raspravi. Većinu svojih tekstova on je napisao u jednom dahu i bez osvrta-nja, kao vlastiti misaoni i egzistencijalni odgovor na izazove i poticaje života samog. Drugi pisci i mislioci, napose muslimanski autori, bili su u tim tekstovima uglavnom saučesnici u raspravi koja je u pravilu bila usredotočena na odnos normi i ideala islama i povijesne stvarnosti muslimana. Počev od prvih tekstova, kao što je tekst *Problem reforme u islamu*, koji je objavio kao student El-

Azhara 1936. god., pa do poznih radova, kao što su *Vraćanje Šerijatu* i *Čovjek i njegova sloboda*, on je bio mislilac koji je mislio povijesni raskol ideala i realnosti islama kao nesreću muslimana i koji je neodvojivo od toga mislio načine oslobađanja snaga i potencijala islama za ponovno povezivanje islamskih normi i prakse muslimana kao sreću kako za muslimane, tako i za nemuslimane.

Prvo vrijeme islama bilo je vrijeme općeg vjerskog oduševljenja muslimana i njihovog svestranog potvrđivanja u institucijama društvene moći i u oblicima kulturnog života. To klasično doba islamske povijesti bilo je u svijesti muslimana manje razdoblje povijesti a više doba prirode kao prirodnog stanja napredovanja i uspjeha muslimana. Povijest kao rušenje uobičajenog poretka stvari u manifestacijama opće nemoći i porazima muslimana nastupila je u trinaestom stoljeću sa mongolskom provalom i rušenjem bagdadskog halifata i nastavila se narednih stoljeća sa izgonom muslimana iz Andaluzije i rušenjem povolškog hanata. Međutim, bila su potrebna stoljeća opadanja moći muslimanskih naroda i rasta moći evropskih naroda da bi povijest postala opći način suočenja muslimana sa vlastitom životnom realnošću. U reformističkim pokretima, koji su krenuli u devetnaestom stoljeću, pojavljuje se povijesni svijet islama u svojim neprihvatljivim manjkavostima i razvija se povijesna svijest muslimana kao čitav spektar odnosa prema tom svijetu. Hoću reći da muslimanski reformatori i reformistički pokreti nisu bili vođeni istim idejama osvješćivanja i prevladavanja povijesne stvarnosti i da, stoga, nisu proizveli univerzalnohistorijsko shvatanje područja i razdoblja islamske povijesti koje bi se unijelo u tu povijest kao misao i duhovna snaga njezinog nadvladavanja.

Husein-efendija Đozo pripadao je reformističkom toku muslimanskog mišljenja u kojem se osvješćivanje povijesti islama

razumijevalo kao proces duhovnog oslobađanja i prijelaza od potčinjenosti do neovisnosti. Kao i njegovi prethodnici i učitelji: Afgani, Abduhu, Čaušević, Šeltut..., on je u prošlosti vidio teret i prepreku za muslimane, ali kao teret i prepreku koje se nadvladava kritičkim upoznavanjem a ne nekritičkim odbacivanjem. Za njega je ona bila pitanje životne odluke muslimana, mjesto gdje su muslimani mogli naći svoj put i odakle su na pravi način mogli primiti svoj udio odgovornosti za vlastitu budućnost.

Ima mišljenja da svaki mislilac ima samo jednu misao koju razvija i koja osmišljava cjelokupno njegovo djelo. Jednu takvu ideju može se razabirati kao manje više prisutnu u cjelokupnom Ćozinom misaonom nastojanju. To je misao islamske obnove ili oživljavanja islamskog učenja u muslimanskom izvornom razumijevanju i integralnoj primjeni kur'anskih principa, koncepcija i poruka. U njegovim tekstovima pokazuje se stalno isti cilj: pokretanje današnjih muslimana da budu svjesniji i utoliko istinitiji muslimani, da u učenju islama nalaze poticaje, izvorište i osnovu za svestrano razvijanje vlastitih kreativnih snaga i život duha kao što su to bili muslimani klasičnog razdoblja. On je bio nepokolebljivo uvjeren u to da islam pruža neprolazne poticaje i mogućnosti za nova misaona i djelatna potvrđivanja muslimana u svim višim oblicima ljudskog opstanka, štaviše, da je islamski inspirirana praksa vrhunac cjelovitog, slobodnog i odgovornog očitovanja čovjeka kao Božijeg namjesnika na Zemlji.

Islamska egzistencija je za Ćozu bila jedinstvo etičke i povijesne egzistencije: etičke u smislu čovjekova moralnog angažmana i intimne borbe sa slabostima u sebi i povijesne u smislu društvene angažiranosti i borbe sa izazovima i problemima u svijetu. Ključne riječi u njegovom vokabularu bile su vjera, misao i djelo, ali sa naglašenim dinamiziranjem kao vjerovanje, mišljenje i djelovanje. Za njega se može reći da je kao mislilac i pisac bio

"onaj koji istodobno niječe i uznosi"; nijekao je lijenu misao i neinventivnu, formaliziranu i mehaniciziranu praksu muslimana i uznosio islamske pozive i poticaje za autentično mišljenje, djelovanje i postupanje.

No za njega svakako treba reći da je bio inicijator i nosilac budnosti islamske svijesti i kretanja islamskog mišljenja u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u našem narodu. Tražeći islamsku budnost, otrježnjenje i zbiljsku pokrenutost i tamo gdje je sve izgledalo islamski pouzdano i neproblematično, koncipirajući opće stanje islama i muslimana kao situaciju krize i promjene, nalazeći stare i nove razloge za životno realiziranje islamskih naloga i poticaja, on je proširivao viziju islama i dinamizirao vjersku praksu u Bošnjaka.

Trojica alima su svojim djelima i djelovanjima, svaki na svoj način i u svome vremenu, odlučno obilježili vjersku misao i islamski identitet Bošnjaka u dvadesetom stoljeću. Prije Husein-efendije Đoze bili su to reis Džemaludin-efendija Čaušević i Mehmed-efendija Handžić. Određujući ih individualno i u uzajamnom ogledanju, reći ću da je Čaušević bio islamski reformator i lider, Handžić islamski učenjak i učitelj, a Đozo islamski mislilac i prosvjetitelj. Kažem: reći ću, jer imam potrebu da naglasim autentičnost svakoga od njih i ujedno tipsko važenje njihova doprinosa islamskom mišljenju Bošnjaka. U radnji ili događanju onoga što se danas može nazvati islamskim mišljenjem u Bošnjaka dominantna su razumijevanja i misaona izlaganja vjere što se oslanjaju na doprinose Čauševića, Handžića i Đoze.

Učesnici u pripremi i realizaciji projekta objavljivanja izabranih djela Husein-efendije Đoze nisu samo ispunili opći dug prema Đozi već su osigurali i mogućnost za lakše opće komuniciranje sa Đozinom mišlju. U obje zadaće ovog izdanja vidna je uloga akademika Enesa Karića kao priređivača jedne od knjiga i pisca

predgovora izdanju. Ranijih godina realizirani su slični projekti izabranih djela reisa Džemaludina Čauševića i Mehmed-efendije Handžića. Akademik Karić imao je glavnu ulogu u pripremanju izdanja Čauševićevih djela, a sa akademikom Esadom Durakovićem dijeli zasluge za objavljivanje reprezentativnog izdanja Handžićevih djela. Na posebno priznanje dekanu Fakulteta islamskih nauka obavezuje svakako i to što je Fakultet islamskih nauka su-izdavač Đozinih *Izabranih djela*.

Kada bi na dunjalučki način Husein-efendija Đozo bio s nama u ovom trenutku, možda bi mu bilo neugodno usljed radosti i zadovoljstva koje bi mu zacijelo pružalo ovih pet knjiga njegovih radova. Na njegovu radost bi svakako utjecalo što su među priređivačima njegovi saradnici i prijatelji Aziz Karibegović i Enes Karić, ali i to što je ovako reprezentativan izgled i kvalitet izdanja postignut u štampariji koja je djelo njegova studenta Mustafe Bećirovića. U činjenici da je osnivač BEMUSTA svršeniak Fakulteta islamskih nauka može se utvrditi potvrda našeg izlaženja iz uskih okvira postojanja, o čemu je govorio Husein-efendija Đozo, razvijajući svoj san i svoju viziju novog velikog povezivanja islamskog idela i životne realnosti muslimana.

Doc. dr. Ismet Bušatlić

ŽIVOT I DJELO RADI IBRETA

Rahmetli hadži Husein-efendija Đozo, moj dragi profesor u Gazi Husrev-begovoj medresi i na Islamskom teološkom fakultetu u Sarajevu i predsjednik Izvršnog odbora Udruženja ilmije u Bosni i Hercegovini, živio je 70 godina i 25 dana životom koji, kao i njegovo cjelokupno djelo, može biti ibret/pouka onima koji ga upoznaju. Na njegovo djetinjstvo, mekteb, mektebskog mu hodžu u rodnome kraju, medrese u kojima se školovao i muderrise koji su ga učili u Foči i Sarajevu, njegov studij i azharsku ulemu koju je upoznao u Kairu; njegov rad u Islamskoj zajednici i njegove tekstove pokušat ću se osvrnuti, ukratko, u tome svjetlu. Koristit ću autobiografske detalje koje je sam, u raznim prilikama, zapisao ili izrekao i naslove tekstova koje je objavio.⁴

Djetinjstvo i mekteb

Husein-efendija Đozo rođen je 5. maja 1912. godine u selu Bare, općina Goražde. Za vrijeme Prvog svjetskog rata porodica

⁴ Autobiografske crtice date su u navodnicima, a naslovi radova ispisani su kurzivom.

mu je izbjegla stradanje iselivši se u Gradačac. Povratka u rodni kraj živo se sjećao.

"Bilo mi je pet-šest godina kada sam se iz muhadžerluka povratio 1918. godine u svoj kraj Orahovice kod Goražda. Iznajmljena je jedna manja kuća u selu Knjevici, u kojoj je otvoren prvi mekteb. Za muallima je postavljen Šaćir-hodža Mujezinović. Ja mu osobno dugujem neizrecivo priznanje. Od njega sam naučio prvi harf kur'anskog pisma. Tu je nesumnjivo riješena moja sudbina i određen daljnji put. Da nije bilo Šaćir-hodže i ovog skromnog, da ne kažem primitivnog mekteba, ostao bih sigurno kao čobanin, kasnije zemljoradnik. Šaćir-hodža me uveo u Kur'an. To mi je zaista otvorilo oči..."

Medrese i muderrisi

Husein-efendija Đozo je pohađao tri medrese. Prvu u Foči, o kojoj je zabilježio sljedeće:

"Otac mi je bio muhtar, pa je često odlazio u Foču na tenbih...Jednog dana poveo me otac u Foču i upisao u Mehmed-paše Kukavice medresu. U Ustikolini sam se prvi put, na putu u Foču radi upisa u Medresu, susreo sa Drinom, velikom rijekom, koja se ne može prebaciti kamenom. Bilo je to, po svoj prilici, kako se sjećam, 1923. godine.

Upravitelj Medrese i (prvi) muderris bio je Hamdi-ef. Muftić, a njegov asistent Muhammed-ef. Bjelan. Oni su me uvodili u ozbiljnije poznavanje islama. Sjećam ih se sa osobnim pijetetom. Hafiz Hamdi-ef. Muftić bio je ujedno i posljednji učenik fočanske kaligrafske škole. Znam, jer sam bio njegov učenik. Izradio je i obnovio tarihe na mnogim džamijama, pa i na džamiji u mome rodnom mjestu Kreči. Ja sam bio počeo učiti husn-i hat (kaligrafiju) pred spomenutim muderrisom. Nažalost, nisam dalje nastavio,

ali sam bar na taj način povezan sa Fočanskom školom (kaligrafije, prim. aut.) Pretpostavljam da je (hafiz Hamdi-ef. Muftić) obavljao (i) funkciju šejha tarikata, jer smo kao taleba s njim išli sedmično u tekiju i izvodili zikr..."

Nakon završetka medrese u Foči, Husein-efendija Đozo je nastavio školovanje u Sarajevu u Merhemića medresi. Iz tih dana sjećao se: "Hadži Hasan-ef. Muhamedagić – Biščak bio mi je muderris u Merhemića medresi u Sarajevu. Bio je uvijek u opoziciji i nezadovoljan stanjem u Islamskoj zajednici." Možda se zbog njega Husein-efendija Đozo trajno opredijelio za poziciju.

Studij i azharska ulema

Iz Merhemića medrese Husein-efendija Đozo prelazi u Gazi Husrev-begovu medresu, pa u Šerijatsku sudačku školu i, po njenom završetku, kao stipendist Vakufske direkcije, odlazi na studije u Egipat na Univerzitet, sa milenijskom tradicijom, al-Azhar gdje završava Šeriatsko-pravni fakultet 1937/38. godine.

Iako tada al-Azhar nije bio potpuno reformiran, nekoliko predavača ostavilo je dubok utisak na hadži Husein-efendiju Đozu i on je to s ponosom isticao: "Smatram veoma sretnim okolnosti u mom životu i razvoju što sam (na al-Azharu) bio učenik šejh-Mustafe Meragije, šejh-Mahmuda Šeltuta i šejh-Rešida Ridaa. Imao sam čast da slušam njihova predavanja i da s njima osobno kontaktiram."

Rad i tekstovi

Poslije završenih studija, Husein-efendija Đozo se vraća u domovinu i uključuje u vjersko-prosvjetni rad u Islamskoj zajednici. "Gorljivi zagovarač islamske obnove" brzo će uočiti da je oko njega mnogo onih koji na drugi način tumače islam i drukčije

gledaju na razvoj Islamske zajednice. Jedan od takvih bio mu je kolega na radnome mjestu.

"Sa Nuri-ef. (Zahićem) radio sam zajedno kao nastavnik na Okružnoj medresi u Sarajevu. Bio je posve ortodoksan. Na jednom ćilimu u Begovoj džamiji primijetio je mjesto na kojem se križaju dvije linije. Na tom ćilimu nije nikada htio klanjati".

Husein-efendija Đozo brzo uviđa da je u Bosni i Islamskoj zajednici onoga vremena "Zahića" mnogo i svojim oštrim perom pokušava im otvoriti oči da vide i prihvate da je obaveza svake generacije da razrađuje kur'ansku poruku i da od nje ima onoliko "koliko prema svojim potrebama može iz nje da uzme". Piše angažirane tekstove koji bude, pokreću, vode i prate aktivnosti u Islamskoj ujednici i analiziraju pojave u bosanskome društvu i muslimanskome svijetu.

Znajući kakvi jesmo i kakvi bismo trebali da budemo, Husein-efendija Đozo uočava da je *problem našeg napretka*, ustvari, *problem vjerske obnove*. Istražujući u čemu je *suština problema omladine*, uvidjet će da je to *problem oživljavanja duhovne komponente u savremenom razvoju*.

Čovjek je najveća vrijednost na Zemlji, a uvjeti postignuća sreće na Zemlji su upućivanje ka dobru i odvrćanje od zla. Formalizam i izopačavanje islamskih institucija doveli su nas u ćor-sokak, te se smisao obnove islamske misli sastoji u izlaženju iz uskih okvira našeg postojanja, a to se, opet, nameće kao potreba čuvanja, razvijanja i njegovanja duhovnih vrijednosti.

Vjerski službenici u borbi protiv zaostalosti, štetnih običaja i navika mogu biti uspješni samo onda ako su za tu borbu obučeni i ako pravilno shvate svoju historijsku ulogu u čuvanju i savremenom prezentiranju emaneta; pripremanje takvih kadrova su *perspektive i zadaci Islamskog teološkog fakulteta* - danas Fakulteta

islamskih nauka. U programu ove institucije nadasve mora biti naglašena *potreba savremenog tumačenja Kur'ana*.

Đozino promišljanje pojedinih islamskih principa i islama u (našem) vremenu i na našim prostorima našlo je svoju praktičnu primjenu kako u pojedinim akcijama, tako i u cjelokupnom radu Islamske zajednice, jer su njegove stavove podržavale vodeće ličnosti u njenoj strukturi (reisu-l-uleme, npr.) i provodile u praksu njene ustanove. Tako je i ono što je Hadži Husein-efendija Đozo naglašavao kao "svoje mišljenje" i "svoj vlastiti, ni za koga obavezni, stav" ipak, rekao bih: na sreću, dobivalo zvaničnu potvrdu.

Posvjedočeno je to i nakon njegove smrti, 30. maja 1982. godine, kada je nad njegovim mezarom tadašnji reisu-l-ulema, pored ostalog, rekao:

"U svojim tekstovima, Husein-ef. je zagovarao savremenu interpretaciju islamske misli, njeno povezivanje sa zahtjevima savremenog života. On je uvijek oštro razdvajao ono što je u islamu vječno i nepromjenljivo od onoga što podliježe ljudskim tumačenjima i historijskim prilikama. Insistirao je na osavremenjivanju tog vremenskog i historijskog aspekta realizacije islama."

Smrt hadži Husein-efendije Đoze, kao i njegov život i djelo, pokazala je u kakvom vremenu je djelovao. U najtiražnijoj publikaciji (*Takvim* Udruženja ilmije), koju je godinama uređivao i tekstovima punio, tim povodom, o njemu nije objavljeno ni jedno slovo.

Objavljivanjem *Izabranih djela* hadži Husein-efendije Đoze, ako ih budemo čitali - naravno, Izdavački centar "El-Kalem" i Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, pomažu nam da hodimo u istome smjeru.

Prijevod tariha Husein-efendiji Đozi:

*U ime Allaha, sveopćeg Dobročinitelja, Milostivog.
Učenjak učenjaka, stvorenja najboljih,
hadži Husein Đozo, profesor na Islamskom fakultetu.
Na čelu naše ilmije bio je mnogo godina,
pisao je rasprave iz našeg dina,
najviše tumačenje kur'anskih dubina.
Tarih mu piše Kamil, prijatelj u žalosti:
"Husein Đozo, vaiz i pisac, nek je u radosti!"
1402. (h)*

Doc. dr. hfz. Fadil Fazlić

HADŽI HUSEIN-EFENDIJA ĐOZO

Kao petnaestogodišnjak i učenik prvog razreda Gazi Husrev-begove medrese, počeo sam čitati radove Husein-ef. Đoze. U tom vremenu učenicima Medrese, njenim profesorima, imamima, hatibima, muallimima i vjernicima općenito nametani su kompleksi manje vrijednosti kroz osporavanje i negaciju vjere i ismijavanje svih vjerskih i tradicijskih vrijednosti.

Đozini radovi su decenijama kod mnogih čitalaca razvijali osjećaj samopouzdanja, samopoštovanja i punog povjerenja u vlastite vrijednosti. Tada, prije trideset godina, ideološki nezatrovanoj omladini i intelektualcima imponiralo je i bili su ponosni što imaju takvog intelektualca koji citira ne samo kur'anske ajete, hadise, mišljenja ashaba i stavove islamskih učenjaka, nego citira i Platona, Aristotela, Kanta, Hegela, Dostojevskog, Krležu i mnoge druge filozofe, književnike, sociologe, psihologe, humaniste itd.

Kao i mnogi drugi prosvjetitelji i reformatori, i Đozo je bio hvaljen i kritikovan, podržavan i osporavan. Bez obzira na to, on je u svojim radovima imao jasan pravac i cilj da ljudima ukaže na probleme, dileme, predrasude, poteškoće i zablude i da im pokaže put za njihovo prevazilaženje.

On je nastojao u svemu vidjeti pouku i, poput vrhunskog ljekara, odrediti, prvo, dijagnozu, a onda ponuditi terapiju. U naučnom, prosvjetnom i etičkom značenju možda je ta doza u njegovoj terapiji nekada bila prejaka, možda čak i pogrešna, ali od njegovih preporuka, savjeta i uputa čovjekova misao se budila i oslobađala krutih šablona i predrasuda.

Đozo u svemu, u najobičnijim stvarima, pokušava naći pouku i poruku i prenijeti je na mlađe generacije. On ne ostaje samo na vanjskim pojavama, nego ide korak dalje i traži ibret. U slobodnom vremenu šeta po Trebeviću, Crepoljskom i Ivan-planini i susreće se sa običnim ljudima, razgovara s njima, i iz tih susreta i zapažanja piše o veoma značajnim temama, kao što su:

1. važnost knjige, učenja i prosvjete

Tokom jedne šetnje navraća kod prijatelja koji ima luksuznu kuću, skupocjen namještaj i razne suvenire, ali nigdje Husein-efendija ne vidi ni jednu knjigu te pita domaćina ima li biblioteku ili bar nekoliko knjiga, a on mu odgovara:

"Neka biblioteke osnivaju i knjige kupuju učeni ljudi. Meni je važno da obezbijedim djeci uvjete za udoban i bezbrižan život."

Ovim susretom i odgovorom Husein-ef. Đozo je razočaran i navodi primjer iz vremena kada su živjeli age i begovi. Oni su imali velika imanja, a njihovi sinovi, izuzev pojedinaca, nisu pohađali škole. Mislilo se da je imetak najveća snaga, sigurnost i zaštita. Kada je provedena agrarna reforma i imetak oduzet agama i begovima, njihovi neobrazovani sinovi postali su sirotinja i sluge drugima. Druženje s prijateljem Đozo završava riječima:

"Knjige su najljepši ukras stana, one su najveća vrijednost. Nauka, znanje i prosvjeta su najsigurnije bogatstvo jednog naroda i najmoćnije oružje u zaštiti slobode i dostojanstva i pojedinaca i naroda."

Husein-ef. Đozo se čudi muslimanima koji su dozvolili da Safvet-beg Bašagić dođe u tako tešku materijalnu situaciju kada je morao prodati svoju bogatu biblioteku da bi mogao preživjeti. Još je čudnije da, i pored institucije vakufa i mnogih imućnih muslimana, tu biblioteku kupuje naučna institucija iz Čehoslovačke. Kako će se školovati buduće generacije ako ne budu imale biblioteka? Zar Bošnjaci nisu razumjeli Bašagićev stih:

"Dižite škole, djeca vas mole, djeca bez škola - siročad gola!"

Iz navedenog primjera Đozo zaključuje: *Nije bilo u pitanju nedostatak sredstava za kupovinu Bašagićeve biblioteke, nego je nedostajala svijest o jednom višem kulturnom životu. Nije se, nažalost, cijenila vrijednost knjige!*

I ja sam svjedok koliko nekada Bošnjaci obezvrijede djela svojih zaslužnih ljudi. Prije trideset godina Bašagićeva sabrana djela (tri knjige) vrijedila su na tržištu koliko jeda kutija cigareta.

S druge strane, Đozo pronalazi i svijetle primjere među ljudima o kojima se veoma malo zna. Kada odlazi na Ivan-sedlo na izlet, navraća u selo Vukoviće kod porodice Šarić. Ugostio ga je Huso Šarić, sin Hilmi-efendije Šarića, koji je nekada bio imam u tom selu. Imao je biblioteku u kojoj je Đozo pronašao Kanun Ibn Sina'a i u rukopisu prijevod Kur'ana koga je uradio Hilmi-ef. Šarić, sa komentarom po Dželalejnu. Porodica nije htjela prodati niti pokloniti ovaj prijevod. Đozo je

oduševljen činjenicom da je jedan seoski imam toliko dobro poznao arapski jezik da je mogao prevesti Kur'an, i to tačno i precizno, te predlaže da se mekteb u Vukovićima nazove po imenu Hilmi-ef. Šarića.

Nakon ovog susreta i saznanja o biblioteci jednog seoskog imama Husein-ef. Dozo se pita: Zašto su muslimani uspostavili razliku između "kitaba" i knjige?

U svijesti mnogih muslimana kult kitaba nije prenesen na savremenu knjigu. Prelaz sa kitaba na knjigu u savremenim smislu nije sretno izvršen. Došlo je do određene konfrontacije i podjele nauke na vjersku i svjetovnu. Što bi značilo, vjerske nauke su u kitabima, a svjetovne u knjigama. Tu su začeci propadanja kulta knjige u očima muslimanskih masa. Bilo je prilično kobno što nova savremena knjiga nije odmah prihvaćena kao kitab, kao izvor naučnih saznanja i potreba. Svako vrijeme ima svoj kitab.

2. prošlost i sadašnjost, sinteza tradicionalnih i savremenih ideja

Čovjek ne smije biti pasivni posmatrač. Život možemo mijenjati tek onda ako se uključimo u njegove tokove i postanemo aktivni faktori u njemu. Prošlo je vrijeme kada je bilo dovoljno imati skupocjeno džube, veliku ahmediju i dugu bradu, drugima tumačiti islam i steći povjerenje. Naučna i tehnička otkrića te kritički pristup svemu ruši autoritete u ranijem smislu. Nove generacije imaju svoje potrebe i probleme, imaju svoj jezik i razumijevanje povijesti. Mnoga ulema, umjesto susreta sa novim idejama i ponude rješenja, bilo iz straha, opreza ili neznanja, povlačila se i zatvarala. Umjesto susreta sa savremenim idejama, pa ako treba i konfrontacije s njima, ulema se izolirala misleći da će na taj način sačuvati

izvornost islamskog učenja. Sinteza novih i starih ideja je težak i složen zadatak. Đozo razumije te procese i navodi jednog svoga muderrisa iz Atmejdana medrese koji se nije htio fotografisati, niti je dozvoljavao učenicima da dolaze u kravati na nastavu. To svoje razumijevanje, ali i kritičko razmišljanje ispoljava na sljedeći način:

Moralo se voditi računa o činjenici da sve što je staro i što pripada prošlosti ne znači da je time i preživjelo, kao ni to da je sve što je novo time dobro i korisno. Zato je potrebno izvršiti sintezu, a prepreka za to je prihvatanje forme kao trajnog i nepromjenljivog principa. Često se događalo da se modifikacija uzima umjesto principa, odnosno forma umjesto suštine. U tom slučaju, forma dobija trajnu vrijednost i pretvara se u neprebrodivu smetnju na putu daljeg kretanja. Da bi se ta smetnja otklonila, treba demistificirati prošlost. Prošlost je osnova za dalje kretanje. U njoj se otkriva ono što je trajno i što može i dalje živjeti. Ne možemo živjeti u prošlosti, ali ne možemo ni s njom prekinuti veze. Svaka generacija mora ići dalje i pronalaziti recepte za aktualne probleme. Samo oni koji u historiji daju svoj doprinos i pomognu da se ide dalje, oni su interesantni za historiju i njihova imena se bilježe.

3. sklad između materijalnih i duhovnih vrijednosti

Naučna i tehnička dostignuća izazvala su duboke promjene u životu, shvaćanjima i odnosima ljudi. Čovjek je ponesen ovim progresom. On ga je usvojio i okupirao svu njegovu pažnju. Stavlja pred njega nove potrebe i nove dileme. Materijalni interes je osnovna preokupacija savremenog čovjeka. Pokretač je svih akcija i osnovni cilj svih ljudskih nastojanja. Duhovne vrijednosti, kao važna komponenta ljudskog postojanja, potiskuju se u drugi plan. Zato i vjeru treba tumačiti u duhu vremena, jer joj samo tako možemo

obezbijediti mjesto u savremenom društvu. Čovjek je ovladao prirodom i dijelom Kosmosa, a nije ovladao svojom vlastitom prirodom. Mnoge anomalije, poroci, sila i nasilje u Svijetu, posljedica su poremećaja ravnoteže između duhovnih i materijalnih vrijednosti, to je disharmonija između obrazovanja i odgoja, razuma i srca, teorije i prakse, znanja i ponašanja. Čovjek se potvrđuje kroz humanizam i ostvarivanje duhovnih moralno-etičkih vrijednosti. S tim u vezi Husein-ef. Đozo kaže:

U čovjeku djeluju dvije dispozicije, jedna je razum kao izvor spoznaje, a druga je srce kao izvor vrline. Razum sazna je i otkriva, a vrlina pokreće na akciju. Nauka čovjeka uči i obrazuje, vjera ga uči i odgaja. Nauka i vjera se uzajamno dopunjuju. Nauka bez vjere i morala vodi sili i nasilju, vjera i moral bez nauke vodi u mistiku, metafiziku i izolaciju. Ni nauka ni vjera ne smiju biti zloupotrijebljene.

Govoreći o islamskim dužnostima kao što su: namaz, post, zekat i hadž, Husein-ef. naglašava da izvršavanje ovih dužnosti ima za cilj da odgoji muslimana, humanizira njegov život i razvije u njemu moralno-etičke vrijednosti. S tim u vezi on govori i o svojim vlastitim iskustvima. Kada sa jednom delegacijom ulazi u Kjabu, Đozo duboko doživljava taj trenutak, ali ne pada u trans kao jedan od prisutnih članova naše delegacije koji je vrisnuo i pao od uzbuđenja. Mislio sam, kaže Husein-ef., nešto mu se dogodilo, i jest se dogodilo, bila je to eksplozija njegovih emocija. Đozo nije pao u nesvijest, nego razmišlja o stotinama hiljada hadžija u Mekki i o milionima muslimana u Svijetu. Velika je to i neiscrpna snaga Ummeta, ali, nažalost, ta snaga i energija su rasute i raspršene i nisu iskorištene u zajedničkim ciljevima i akcijama.

Ili kada baca kamenčiće na Mini i gleda mnoge hadžije kako žestoko bacaju kamenčiće na betonski stub, Husein-ef. se

pita da li su hadžije svjesne te simbolike, da li je šejtan u betonskom stubu ili u čovjeku i kako ga u sebi sputati i kamenovati. Ispunjava li čovjek svoje obaveze prema roditeljima, komšijama, rodbini prijateljima? Kada je u "Politici" 1975. godine pročitao da je neka starica kod Užica, koja ima sedmero djece, ostala sama, čak i bez kuće jer su je njena djeca prodala, bez hrane i osnovnih uvjeta za život, na ivici smrti, Đozo piše o neodgovornosti mnoge djece i komšija, o desetinama hiljada ljudi u Svijetu koji umiru od gladi, dok se na drugom kraju Svijeta bore protiv gojaznosti. On navodi fetvu Ibni Hazma koji kaže:

Ako bi u jednom mjestu umro neko od gladi, stanovnici toga mjesta smatrat će se ubicama i moraju snositi punu materijalnu i krivičnu odgovornost.

Svoje izlaganje o spomenutoj temi Husein-ef. zaključuje riječima:

Ako majku napustimo, šta ćemo sačuvati? Jesu li to naši tv aparati, frižideri, suveniri, možemo li samo s njima sretno živjeti, šta će u nama ostati?

Kada prolazi sarajevskim naseljem Breka, prisjeća se ranijih starih kuća u kojima je bilo dosta dobrih i plemenitih ljudi, koji su imali musafirske sobe. Radovali su se ako im dođe musafir, nudili su mu sve najbolje što su imali. Onda se pita da li će nova generacija, koja ima puno bolje i luksuznije kuće i stanove, imati plemenitosti, dobrote i humanizma kao što su imali njihovi roditelji. U malim kućama živjele su plemenite duše, hoće li se dogoditi da u velikim kućama žive sebične duše?

Prema tome, Đozina djela treba čitati polahko i nekoliko puta. Nekada se čini da je on kontraverzan, međutim, pažljivim

iščitavanjem njegovih radova zaključuje se da on zasebno analizira neke situacije i pojave i ne vezuje ih za opće principe. On kritikuje dervişe i šejhove, ali odobrava prevođenje Mesnevice u kući hadži Mujage Merhemića; osuđuje bilo kakvu trgovinu vjerom, učenje hatmi za novac i sl., ali na putu za Kairo boravi u Istanbulu i sluša ramazanske mukabele u Plavoj džamiji. Husein-ef. je protiv luksuznih nišana i mnogih običaja vezanih za umrle, ali odlazi na mezaristan naših poznatih alima. On krikuje ulemu zbog stagnacije, ali odaje priznanje Čauševiću, Handžiću, Bašagiću i dr. koji su u svome vremenu pokušali i dosta uspjeli trasirati put budućim generacijama.

Mr. Almir Fatić

IZABRANA DJELA HUSEIN-EF. ĐOZE

Nakon izabranih djela Mehmed-ef. Handžića u šest knjiga i dvotomne monografije o reisu Džemaludin-ef. Čauševiću, iz štampe je, u pet opsežnih knjiga, izašlo najavljivano izdanje *Izabranih djela Huseina Đoze*. Time je konačno zaokružen spisateljski opus izabranih djela trojice najznačajnijih alima islamskog mišljenja na bosanskome jeziku u XX stoljeću. Upravo su ova trojica spomenutih bošnjačkih alima umnogome zaslužna za snažnu obnovu naše islamske misli u naznačenom vremenskom periodu.

Izabrana djela Huseina Đoze predstavljaju svojevrsni izdavački poduhvat realizovan u okviru plodne izdavačke saradnje El-Kalema, izdavačkog centra Rijasetu IZ-e u BiH, i izdavačke djelatnosti Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu. Da je riječ o doista velikom izdavačkom poduhvatu potvrđuje nam nekoliko momenata značajnih za Đozu kao vjerskog mislioca i obnovitelja islamskog mišljenja u BiH i na širim balkanskim područjima. Naime, pred nama je, pored gore navedenih izabranih djela značajnih bošnjačkih mislilaca i prvaka iz prve polovine XX stoljeća, još jedno intelektualno svjedočanstvo kontinuiteta

bošnjačkog islamskog mislećeg genija oličenog u djelu i misli najznačajnijeg bošnjačkog mislioca druge polovine XX stoljeća, Husein-ef. Doze, čija nam se misao iznova otkriva i na poseban način svojom veličajnošću oslovljava nas iz nama bliske prošlosti.

Porijeklom i zavičajem Dozo jeste nesvakidašnji bošnjački vjerski mislilac, ali njegova misao daleko nadilazi današnje granice bosanske državnosti. Budući da je za života djelovao na ex-jugoslavenskom prostoru, možemo ga mirne duše osloviti i smatrati najvećim i najznačajnim islamskim piscem i misliocem na širim prostorima Balkana. Muslimani Bosne, ali i ostalih balkanskih zemalja, gdje oni čine manjinu ili relativnu većinu stanovništva, i danas konzumiraju plodove interpretativnog umijeća ovog velikana naše prošlosti i njegove idžtihadske napore u suočenju sa modernim duhom vremena u kojem je živio, mislio i djelovao. Pored pisane riječi, značajan je njegov rad u organiziranju Islamske zajednice u BiH i bivšoj Jugoslaviji (bio je dugogodišnji vjerskoprosvjetni referent VIS-a), zatim predsjedničke aktivnosti u Udruženju Ilmije, profesorski angažman, itd.

Svestrano Dozino spisateljsko umijeće i nadahnuće koje je bilo razasuto u različitim knjigama, časopisima, publikacijama ili skriptama, sada je dostupno na jednom mjestu pod zajedničkim imeniteljem *Izabrana djela Huseina Doze*, gdje su sabrani najznačajniji i najutjecajniji Dozini tekstovi, rasprave, studije, publicistički radovi i fetve u pet opsežnih knjiga po izboru redakcije koju sačinjavaju: Aziz Kadribegović, Enes Karić, Muhamed Mrahorović, Aida Mujezin i Mustafa Prljača. Izdavači su se pobrinuli da se Dozina misao predstavi u raskošnoj i vrhunskoj tehničkoj opremi i likovnoj izvedbi naslovnih strana knjiga, gdje je Dozin lik prikazan, da tako kažemo, sa dječijim osmijehom.

Knjigama prethodi predgovor pod naslovom "Husein Đozo i islamski modernizam" ispisan perom prof. dr. Enesa Karića, aktualnog dekana Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu. Nekadašnji Đozin student a kasnije i njegov asistent, profesor Karić, kao najbolji poznavalac djela i misli svoga učitelja, u svome predgovoru, pored "oskudnog broja" biografskih podataka, ponudio je najrelevantnije podatke vezane za izvore, utjecaje, domete i aktualnost Đozine misli. Profesor Karić živopisno podjeća na svoga učitelja: "Đozo je bio pomalo 'bohemski' tip čovjeka. Neka je predavanja pisao u kafani 'Parkuša', a neka opet u kafani koja se danas naziva 'Imperijal'. Tako su nastali mnogi njegovi članci, eseji, studije. Bohemski se volio i oblačiti, pamtimo ga u obično svjetlijoj jakni, sa velikom francuskom kapom, ali je najčešće hodao gologlav sa karakterističnim bijelim bičem kose koji je ponekad padao niz jaku košulje..."

Ocjenjujuću ukupnu misao i djelo Husein-ef. Đoze, profesor Karić smatra da je Đozo "odabrao svoj duhovni zavičaj u islamskom modernizmu, u njemu je započeo i završio svoje pisano djelo". "Đozo je najodaniji, najobrazovaniji i, s obzirom na kontinuitet obnoviteljskog mišljenja, najdosljedniji poklonik islamskog modernizma u nas", zaključuje profesor Karić. Profesor u svome predgovoru naširoko ispituje izvore mišljenja Huseina Đoze; analizira ideje 'Abduhuovog El-Menara i njihov odjek u Đozinom djelu; ispituje status povijesne tradicije islama u obnoviteljskom mišljenju El-Menar-škole kojoj i Đozo pripada; govori o taklidu kao najvećem znaku dekadence muslimana; modernističkom kritičkom odnosu prema hadisu; Đozinom tumačenju Kur'ana i pitanju selef-i saliha; Đozinim fetvama itd. Jednom riječju, cijenjenim čitateljima preporučujemo da obavezno pročitaju ovaj predgovor koji, zapravo, predstavlja najbolji uvod u razumijevanje razuđenog mišljenja Husein-ef. Đoze.

*Najznačajniji predstavnik islamskog
modernizma na balkanskim prostorima*

Iz ovih pet knjiga *Izabranih djela Huseina Đoze* razaznaje se da je Đozo tipični predstavnik islamskog modernizma kod nas. Ovdje nije mjesto da detaljnije obrazložimo postavke i ciljeve islamskog modernizma abduhuovske orijentacije predstavljene u tzv. El-Menar-školi, započetog s kraja XIX i početkom XX stoljeća u islamskom svijetu. Ipak, ako bismo trebali u jednoj rečenici sumirati ono što se podrazumijeva pod pojmom islamskog modernizma, onda možemo reći da su dvije teme dominantne u okviru islamskog modernizma El-Menar-škole: jedno stanje muslimanskih društava i država i mogućnost promjene ili obnove u islamu i iz islama. S druge strane, prema proučavateljima fenomena zvanog modernizam, glavni termin cjelokupnog islamskog modernizma jeste *idžtiḥad* (vlastito umno naprezanje u cilju razumijevanja i tumačenja islamskog učenja), koji uvijek stoji kao opozit pojmu *taklida* (oponašanja ili slijepog povodjenja za drugim). Dakle, Đozo je, kao naš najvažniji predstavnik islamskog modernizma, pokušao da reformira tumačenje islama i da tim tumačenjem obnovi bosansko i muslimansko društvo na širim balkanskim prostorima. Njegovo djelo, naporedo sa prethodnim Čauševićevim i Handžićevim, stoji u znaku snažne islamske obnove u BiH i na Balkanu. Đozin islamski modernizam, na tragu kairskih učitelja islamskog modernizma iz El-Menar-škole (Abdu-hua, Ridaa, Šeltuta, Meragija), nije bio odveć pretjeran ili naprasno isforsiran. Naime, iz Đozinih tekstova izbija stav, rekao bih, umjerenog islamskog modernista čiji su stavovi zaista razložni i argumentirani. Obnova koju je on zagovarao nije podrazumijevala unošenje svake novine u muslimansku zajednicu (tzv. *tedžeddud*). Na taj način njegov modernizam nije završio u rigidnom sekularizmu, u nekritičkom prihvatanju zapadnoevropske nauke i tehnologije, niti, pak, u imitativnom odnosu spram tih zapadnjačkih

vrijednosti. Kao potvrda ovakvom vrijednosnom sudu o Dozinom idžtihadskom angažmanu možemo navesti npr. slijedeće njegove riječi (*Knjiga treća*, 372-373): "Sasvim je očito da se nalazimo pred neodgodivim i imperativnim zadatkom prilagođavanja i osavremenjivanja vjerskog života. Moram odmah napomenuti da je veoma pogrešno misliti da se tu radi o usklađivanju islamskih učenja sa postojećim sistemima i shvaćanjima, od čega mnogi opravdano strahuju. Nisu rijetki slučajevi da za svaku novu teoriju, sistem i učenje tražimo korijen u Kur'anu. Bezbroj djela je napisano na temu islam i socijalizam. U mnogim slučajevima usvojili smo evropske kriterije u valorizaciji islamskih vrijednosti i učenja. Možda nesvjesno, služimo se metodom eurocentrizma. Niko od pionira islamske obnove, od Džemaludina Afganija, šejha Abduh-ua, Rešida Ridaa, Meragija, Šeltuta i Džemaludina Čauševića kod nas, nisu sigurno mislili na takvo shvaćanje. Pod obnovom koju su oni zagovarali, podrazumijevali su isključivo upotrebu savremenih naučnih sredstava i metode u objašnjavanju islama, napuštanje slijepog oponašanja (*taklid*) ranijih autoriteta, obnovu idžtihada, kako bi se prevladala preživjela predstava i otklonila raznovrsna opterećenja i kompleksi".

Islam u vremenu

U nastavku ćemo na sažet način prikazati sadržaj pet knjiga *Izabranih djela Huseina Doze*. Prva knjiga nosi naslov *Islam u vremenu*. Kao što je poznato, 1976. godine Dozo je objavio knjigu (zapravo zbornik njegovih tekstova objavljenih u *Glasniku VIS-a*) pod tim naslovom. U ovoj prvoj knjizi izabranih djela, kojoj prethodi spomenuti predgovor, sabrani su Dozini tekstovi i studije objavljeni u časopisima *Islamski glas*, *Novi Behar*, *El-Hidaje*, *Glasnik*, *Takvim* i *Zbornik radova FIN-a*. Prva knjiga sadrži i prijevode Dozinih radova koje je on pisao na arapskome jeziku i

objavljivao u različitim arapskim časopisima. Najveći broj tekstova prvobitno je objavljen u *Glasniku VIS-a*. Sadržaj tekstova veoma je heterogen. Dozo tematizira različita pitanja, dileme i probleme, dotiče različite islamske znanstvene discipline, iznosi svoje koncepcije, nudi poticajna razmišljanja i daje zanimljive odgovore. Dozo razmatra ona važna teoretska pitanja islamske savremenosti i modernosti koja su, kao takva, interesantna i zajednička svakom islamskom modernistu i reformatoru (npr. v. tekstove: Problem reforme u islamu, Smisao 'idžtihada' u islamu, Problem vjerske obnove, Smisao obnove islamske misli...); aktualizira politička pitanja koja se tiču muslimanskog ummeta u cjelini (Da li je problem panislamizma i uspostave hilafeta jedini put progresu muslimana ili je to samo puka utopija, Politika islamskih naroda); na sebi svojstven način analizira temeljne duhovne institucije islamske vjere i neke od ključnih pojmova kur'anskog vokabulara (Islam – namaz, Islam – zekjat, Islam – hadž... Islam – čovjek, Islam – upućivanje na dobro i odvrćanje od zla, Islam – sudbina (kada i kader), Islam – sunnet, Islam – ibadet, Islam – musliman, Islam – džihad...); raspravlja aktualna pitanja pravne (fikske) naravi koja nameće savremeni trenutak života i ubrzani razvoj moderne znanosti (Primanje injekcija za vrijeme posta, Kontrola i planiranje rađanja u svjetlu učenja islama, Dijete iz epruvete); ispituje socijalne i društvene probleme muslimanske zajednice (Da li je problem otkrivanja žene vjerskoga ili socijalnog karaktera, Islamske dužnosti prema siromašnima, Skrb o siročadi (jetimima), Prosjačenje...); bavi se moralom čovjeka, međuljudskim i međuvjerskim odnosima, pitanjima tolerancije i suživota (Međuljudski odnosi u islamu, Misao koegzistencije u islamu, Otvorenost prema drugima, Pitanje morala i situacija čovjeka...); govori o onim klasičnim pitanjima odnosa između vjere i razuma, pojedinca i slobode (Čovjek i njegova soboda, Razum i vjera nisu u sokubu); zainteresiran je za pitanja i ponašanje mladih te njihov odnosa

spram religije (Mladi i religija, O ponašanju mladih); analizira akcije ondašnje Islamske zajednice (Značaj i šerijatska osnova akcije ubiranja i raspodjele zekata i sadekatu-l-fitra); ispituje ulogu čovjeka na Zemlji (Čovjek – misija i suštinja njegova bića, ...); itd., itd. Kao što primjećujemo, širok je dijapazon tema koje su u žiži Đozinog interesovanja. Ne treba posebno napominjati da mnoge od spomenutih tema i danas nisu izgubile na važnosti, čak naprotiv.

Kur'anske studije

Druga knjiga nosi naslov *Kur'anske studije* u kojoj su sabrani Đozini tekstovi tefsirske naravi. Prvi dio knjige sadrži Đozin prijevod prva četiri džuzua Kur'ana sa komentarom, a drugi Đozina skripta iz tefsira za Islamski teološki fakultet (danas Fakultet islamskih nauka u Sarajevu) koje je on napisao u svojstvu profesora tefsira na ovome fakultetu od njegovog osnivanja 1977. godine pa sve do svoje smrti 1982. godine. Napominjemo da je Đozo, rahmet mu lijepoj duši, aktivno sudjelovao u osnivanju Fakulteta islamskih nauka i bio prvi predavač tefsira na ovom fakultetu. Treba kazati da je velika većina Đozinog prijevoda i komentara prva četiri kur'anska džuzua objavljena u *Glasniku VIS-a* šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Godine 1966. i 1967. zasebno su objavljene tri sveske, odn. prijevod i komentar prva tri džuzua, dok je četvrti džuz ovoga prijevoda i komentara ostao na stranicama *Glasnika* (1974.-1976.). Dakle, ova knjiga izabranih djela Husein-ef. Đoze po prvi put između stranica jedne knjige donosi kompletni Đozin rad na ovom velikom i odgovornom projektu prevođenja i komentaranja Kur'ana. Što se tiče Đozinih skripti iz tefsira napisanih za studente Fakulteta islamskih nauka, one se po prvi puta stavljaju na uvid široj kulturnoj javnosti, što je svakako od posebnog značaja. Naime, poznavajući Đozinog mišljenja i djela ističu da je Đozina glavna preokupacija bio i ostao

Kur'an te da su njegova najvažnije djela iz oblasti tefsira (tumačenja Kur'ana). Tefsir je predavao na Gazi Husrev-begovoj medresi i na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Profesor Karić u svome predgovoru tvrdi da Husein Đozio sve temeljne i strateške ideje u tumačenju Kur'an crpi iz Abduhuovog komentara Kur'ana zvanog El-Menar, djela "koje je imalo sudbonosan utjecaj na mnoge moderniste od Indonezije do Maroka, od juga Afrike do Bosne". Abduhovski inspirisano tumačenje Kur'ana Husein-ef. Đoze uočavamo na skoro svakoj stranici Đozinog prijevoda i komentara kao i u njegovom tefsirskim skriptama. Tako npr., kada govori o cilju izučavanja Kur'ana na Fakultetu islamskih nauka, on kaže da je prvenstveni cilj "formiranje nove predstave u islamskoj misli putem savremenije interpretacije Kur'ana", i nastavlja: "Ova metoda služiti će se metodom strogo naučnog prilaza izučavanju osnovnih koncepcija i principa Kur'ana. Ranije se, a i sada, nažalost, na mnogim islamskim univerzitetima islam uglavnom izučavao i izučava ne kao misao, koncepcija i princip, nego kao određena praksa i primjena koja je umnogome već zastrajela i prevladana" (*Knjiga druga*, 367-368). U zaključku možemo kazati da je Đozo na polju tefsira dao nemjerljiv doprinos našoj bosanskoj nauci o Kur'anu. Njegovo tumačenje Kur'ana inspirirano je radom i tefsirskom velikog islamskog reformatora s kraja XIX i početkom XX stoljeća Muhammeda Abduha, čije je jedno od osnovnih načela glasilo da Kur'an ne proturiječi zdravome razumu. U Đozinom tefsirskom radu ova krilatica zadobila je istaknuto mjesto.

Publicistički radovi

Treća knjiga Đozinih izabranih djela sadrži njegove publicističke radove koje je Husein Đozo objavljivao u *El-Hidaji* (jedan tekst), *Glasniku*, *Takvimu* i *Preporodu* – islamskim informativnim novinama, čije je idejni utemeljitelj i osnivač i dugogodišnji

urednik bio upravo Đozo. I u ovom slučaju prepoznajemo Đozino reformatorsko i modernističko pozvanje jer i drugi reformatori i obnovitelji širom Svijeta Islama u XX stoljeću po pravilu pokreću časopise i novine u kojima prezentiraju i šire svoje ideje. Najveći broj tekstova koji sačinjavaju ovu knjigu prvobitno bio je objavljen u *Glasniku* i *Preporodu*. Tematika Đozinih publicističkih radova je doista raznolika. Takav dojam stječemo i letimičnim pogledom u sadržaj ove knjige. Uvaženi čitalac ima priliku čitati po sadržaju i formi različite Đozine radove i tekstove u formi teoretskih elaboriranja raznolikih islamskih pitanja značajnih za savremeni trenutak, kritičkih osvrta, zapažanja, razmišljanja, putopisa, prigodnih poruka, analiza, sjećanja, biografija mnogih značajnih i istaknutih islamskih naučnih i kulturnih djelatnika iz naše zemlje i širom islamskog svijeta, aktivista, dobrotvora... Ovdje se uočava svestranost Đozinog spisateljskoga genija i nesumnjiva književna nadarenost koju krase preciznost, jasnost i lakhoća saopćavanja i izražavanja. Đozo je dobro obaviješten u događajima unutar islamskoga svijeta; svoje čitaoce redovno izvještava o značajnim događajima u islamskim zemljama, dešavanjima na prestižnim muslimanskim univerzitetima, održanim kongresima i simpozijima, podsjeća na smrti ili godišnjice poznatih i priznatih ličnosti islamskoga svijeta u prošlosti i sadašnjosti. Ovom prilikom posebno ukazujemo na Đozina *Sjećanja* koje je on svojevremeno objavljivao u listu *Preporod*. To činimo zbog dva razloga: prvi, što nam je Đozo ubaštio dragocjene i zanimljive informacije o našim alimima i islamskim pregaocima naše prošlosti (Ahmed-ef. Burek, Muhammed-ef. Dizdar, Šaćir-ef. Sikirić, Salim-ef. Muftić, Hasan-ef. Mehmedagić, Ibrahim-ef. Bukva, Nur-ef. Zahić, dr. Hamdija Karamehmedović, dr. Asim Musakadić...) o kojima mlađa generacija Bošnjaka, nažalost, vrlo malo zna; i drugi, što nas Đozo podučava važnoj lekciji našega nemarnog i nedopustivog odnosa prema našim učiteljima, muderrisima, muftijama, reisu-l-ulemama,

islamskim aktivistima itd., ukratko, našim intelektualnim veličinama i precima koji su nas uveliko zadužili i koji, prema tome, zaslužuju naše dužno poštovanje i permanentno sjećanje, ali i našim živim alimima i uzorima čiji smo mi savremenici i svjedoci. Evo kako Đozo, za primjer nama i budućim generacijama, o tome razmišlja: "Htio bih sada najprije uputiti ukor svima nama što, čini se, vrlo brzo zaboravljamo svoje učitelje, muderrise, upravitelje, direktore, rektore, reisu-l-uleme, muftije itd. i ne pokazujemo niti iskazujemo potrebnog pijeteta prema njima. Brzo zaboravljamo jednu generaciju koja nas je zadužila i učinila nam dosta dobra. Mi smo njeni učenici, a ko me nauči samo jedno slovo, zadužio me je da mu budem sluga čitavog života (hizr. Alija)" (*Knjiga treća*, 518).

Fetve

Četvrtu i petu knjigu sačinjavaju Đozine fetve. Đozo je ostavio posebni pečat u vremenu u kojem je živio upravo putem svojih fetvi ili odgovora na pitanja koja mu je postavljao širok muslimanski vjernički auditorij u Bosni i Hercegovini i bivšoj Jugoslaviji. Svoje odgovore i mišljenja Đozo je objavljivao u *Glasniku VIS*-a. O aktualnosti Đozinih fetvi svjedoči i činjenica da su one, prije ovoga izdanja, sabrane i izdate u više izdanja u Sarajevu, Zagrebu i drugim mjestima. Prema ocjeni profesora Karića, "Đozine fetve pripadaju redu najčitanijeg žanra islamske literature u nas u vremenu od 1960. do 1980. godine. Ktome, njegove su fetve i svojevrsni svjedok toga vremena, ogledalo tadašnjih najširih islamskih interesovanja i duhovnih raspoloženja. Fetve, ili mišljenja i odgovori, koje je davao Husein Đozo posjedovale su zvaničan karakter, tj. iza tih mišljenja i odgovora uglavnom je stajao autoritet tadašnjeg najvišeg izvršnog tijela Islamske zajednice, ili Vrhovno islamsko starješinstvo (VIS)". Napomenuli smo da su pitanja za Đozine fetve dolazila od širokih vjerničkih slojeva. "Pitali su ga svi

slojevi tadašnjeg muslimanskog društva: domaćice, zemljoradnici, rudari, hodže, univerzitetski profesori, džematlije... Pitaju ga djevojke, momci, roditelji, sinovi, kćeri... Pitaju ga nasprsto 'o svemu': o igranju šaha, karata i domina, o svinjskoj masti, o pozdravu i pozdravljanju, o sudbini, o mesu od ježa, o kozmetici, o plesu i igrankama, o klanju pernate životinje, o mesu od puževa, o sportu, o džinima, o zlatu i nakitu, o svili i bijelome luku, o vještačkim zubima i vilicama, o abdestu po amputiranoj nozi ili ruci, o lutriji, o bozi, o ezanu na magnetofonskoj traci... Potom su tu pitanja o islamu i toleranciji, islamu i eutanaziji, islamu i transfuziji krvi, islamu i natalitetu, islamu i prognozi vremena... Dakako, najveći je broj pitanja o namazu, postu, zekjatu, hadžu, ezanu, braku i porodici, kupanju i čistoći, alkoholu itd" (Prof. dr. Enes Karić, *Knjiga prva*, 39-40).

Drugi o Đozi (?)

Na kraju ovoga prikaza, želimo reći da smo očekivali još jednu knjigu koja bi se mogla nazvati npr. "Drugi o Đozi" ili "Đozo i savremenici" i sl., a u kojoj bi mogli pročitati mišljenja i zapažanja o Đozi od strane njegovih savremenika koji su o njemu pisali za vrijeme njegova života kao i poslije smrti. Također, ističemo da je o Đozi 1997. godine upriličen simpozij na Fakultetu islamskih nauka. Izlaganja i referati s tog simpozija - štampani u posebnom izdanju ovog fakulteta – predstavili su različite aspekte Đozine misli i djela. I ovaj dio mogao bi se uvrstiti u knjigu o kojoj govorimo. No, u svakom slučaju, izdavačima, urednicima i redakciji ovoga izdvačakoga poduhvata valja odati iskreno priznanje i sve čestitke što su nas iznova podsjetili na velikana naše prošlosti. Nesumnjivo, ova *Izabrana djela Huseina Đoze* predstavljaju dragocjeno historijsko svjedočanstvo jednoga vremena, ali mogu biti itekako poticajna i inspirativna za sadašnju i generacije koje dolaze.

ON THE OCCASION OF PUBLISHING HUSEIN ĐOZO'S SELECTED WORKS

On the occasion of coming out from press *The Selected works of Husein ef. Đozo*, in five volumes, that are jointly published by El-Kalem Publishing House and the Faculty of Islamic Studies in 2006, the Editorial board of *Collection of papers* of the Faculty has decided to publish a few texts whose authors are the teachers of the Faculty. The papers present, analyse and critically valorise various aspects of Đozo's life and work: his theological *aggiornamento*, his theological contribution to the Islamic studies in Bosnia and Herzegovina and wider, his understanding of shariah, his thought as credible Islamic practice, his life and work – as a miracle and selected works of Husein ef. Đozo as a special publishing project. The authors are: academician professor dr. Rešid Hafizović, professor dr. Adnan Silajdžić, professor dr. Fikret Karčić, docent dr. Hilmo Neimarlija, docent dr. Ismet Bušatlić, docent dr. hfz. Fadil Fazlić and assistant Almir Fatić, M.A.

.2006 ()

:

.

.

.

.

.

.

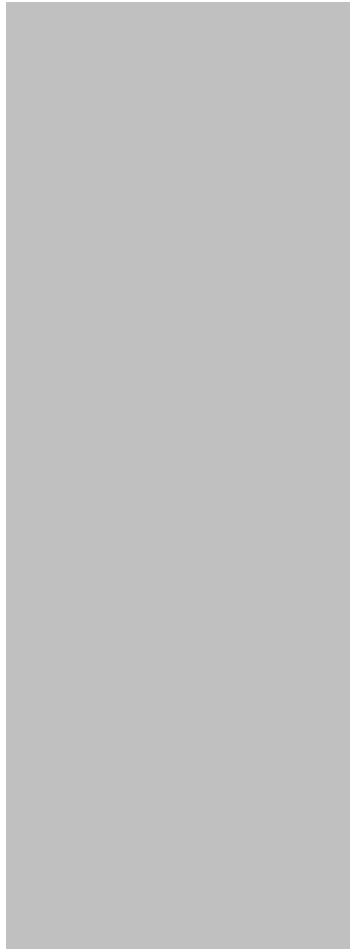
.

.

.

.

.

LJETOPIS

Mr. Mustafa Hasani
Firdevsa Jelovac

LJETOPIS FAKULTETA 2006. GODINE

Ovaj ljetopis obuhvata period cijele protekle 2006. godine.⁵ Pored niza brojnih aktivnosti s pravom se može istaći da je jedan od naznačajnijih momenata u ovoj godini početak realizacije plana o pokretanju novog smjera za imame, hatibe i muallime. Ovim Fakultet pokazuje vlastite nastavne i druge akademske kapacitete da iznesu ovako značajan projekat, a sa druge strane, pokazuje svoju akademsku zrelost i fleksibilnost da na društvene izazove i potrebe odgovara primjereno svojoj zadaći.

⁵ Autori se posebno zahvaljuju na pruženim informacijama i pomoći sekretaru Fakulteta Emini Muderizović i gosp. Halimi Skender iz Studentske službe Fakulteta, a zatim i doc. dr. Enesu Ljevakoviću, doc. dr. Zuhdiji Hasanoviću, mr. Zehri Alispahić, mr. Asimu Zubčeviću i članovima Redakcije *Zbornika radova FIN-a*.

NOVI SMJER U AKADEMSKOJ 2006/2007. GODINI

Akadske 2006/2007. godine na Fakultetu je, pored postojeća dva smjera, teološkog i smjera religijske pedagogije, počeo sa radom treći smjer za imame, hatibe i muallime. Pokretanje ovoga smjera je rezultat potrebe IZ-e za odgojem i obrazovanjem imama, hatiba i muallima, za njihovom primjerenijom stručnom i profesionalnom osposobljenošću. Od školske 2005/06. godine svršeni medresa više u svojim diplomama ne dobivaju zvanje imam-hatib-muallim. Novopostavljeni imami sada su, do završetka Fakulteta, u statusu zaposlenika na "određeno vrijeme". Vjersko-prosvjetna služba Rijaset, u skladu sa sjedničkom odlukom Rijaset i navedenim tendencijama reforme sa dugoročnim pozitivnim posljedicama, izradila je novi Nastavni plan i program za medrese koji je u primjeni od školske 2004/05. godine. Imajući na umu važnost uloge imama, hatiba i muallima u Islamskoj zajednici, a shodno zaključku Rijaset Islamske zajednice, Fakultet islamskih nauka je od navedenog datuma pristupio izradi prijedloga Nastavnog plana i programa za studijski smjer imama, hatiba i muallima u okviru ovog fakulteta.

Ove akademske godine počelo se sa realizacijom tog programa. Na prvu godinu trogodišnjeg studija, koliko on traje, na ovom smjeru upisano je ukupno 181 student, od čega 13 redovnih i 168 vanrednih. S obzirom na specifične potrebe, nastava je organizirana u tri grada u BiH. Dislocirana nastava se obavlja u Tuzli i Bihaću za potrebe imama sa područja tih muftiluka i u Sarajevu za potrebe studenata/imama sa područja ostalih muftiluka. Ovom shemom organiziranja nastave željelo se maksimalno izići u susret imamima uvažavajući prirodu njihovog posla, tako da nastavnici dolaze u navedene gradove radi održavanja nastave.

Kako je ovim novim smjerom povećan fond sati i sedmično opterećenje nastavnika, a i radi potrebe uvezivanja nastavničkog kadra kojeg IZ-a ima, Fakultet je ponudio nastavnicima sa drugih visokih i srednjoškolskih obrazovnih institucija koji imaju neophodna akademska zvanja da se uključe u realizaciju nastave. Tako su u izvođenju nastave na ovom smjeru, ali i na ostala dva angažirani: dr. Šukrija Ramić, dr. Fuad Sedić, dr. Muharem Štulac, dr. hfz. Safvet Halilović, mr. Sead Seljubac, mr. Mustafa Prljača, mr. Osman Kozlić.

DOKTORSKI I MAGISTARSKI RADOVI

1. Mr. Nusret Isanović je 19. 9.2006. godine uspješno odbranio doktorski rad pod naslovom "Osobenost islamske umjetnosti i njen izraz u arhitekturi i kaligrafiji". Doktorski rad je odbranjen pred komisijom u sastavu: prof. dr. Adnan Silajdžić (predsjednik), prof. dr. Ibrahim Krzović (član), prof. dr. Rešid Hafizović (mentor i član) i doc. dr. Ismet Bušatlić (član).

2. Hfz. Muhamed Čajlaković je 5. 9. 2006. godine odbranio magistarski rad pod naslovom "Vakufska pitanja u fetvama savremenih šerijatskih pravnika". Magistarski rad je odbranjen pred komisijom u sastavu: doc. dr. Enes Ljevaković (predsjednik), prof. dr. Fikret Karčić (mentor i član) i doc. dr. Ismet Bušatlić (član).

**SPISAK DIPLOMIRANIH STUDENATA U 2006.
GODINI**

1. Hadžić (Asim) Ilham, 18. 1. 2006.	13. Arifović (Avdo) Abdullah, 22. 2. 2006.
2. Orahovčić (Selim) Asim, 26. 1. 2006.	14. Muškić (Džemal) Sadija, 23. 2. 2006.
3. Duraković (Rajif) Aref, 27. 1. 2006.	15. Kadrić (Sulejman) Omer, 9. 3. 2006.
4. Aličković (Ismet) Lejla, 2. 2. 2006.	16. Kaldžija (Šefkija) Lejla, 9. 3. 2006.
5. Šako (Salih) Haris, 3. 2.2006.	17. Šećović (Zumber) Sead, 10. 3. 2006.
6. Salihović (Nezir) Mukerema, 7. 2. 2006.	18. Grbo (Rašid) Šida, 13. 3. 2006.
7. Omić (Sulejman) Senad, 9. 2. 2006.	19. Selić (Bahrija) Seudin, 30. 3. 2006.
8. Ramić (Azim) Selma, 9. 2.2006.	20. Ljubijankić (Abid) Adem, 30. 3. 2006.
9. Sejfić (Sabit) Midhat, 14. 2. 2006.	21. Velić (Meho) Ejub, 19. 4. 2006.
10. Hafizović (Muniz) Muhamed, 15. 2. 2006.	22. Tokmić (Meho) Kemal, 20. 4. 2006.
11. Omerbegović (Fadil) Zijad, 16. 2. 2006.	23. Kamber (Hasib) Dejan, 20. 4. 2006.
12. Karaman (Safet) Elmedin, 16. 2. 2006.	24. Begić (Hasib) Suad, 15. 5. 2006.

25. Šahinović (Salih) Suad, 18. 5. 2006.	38. Selimović (Salih) Sanela, 27. 6. 2006.
26. Curić (Mujo) Sedina, 19. 5. 2006.	39. Kovačević (Zarif) Omer, 29. 6. 2006.
27. Halilović (Mustafa) Esmir, 29. 5. 2006.	40. Arnautalić (Ekrem) Mirsad, 13. 9. 2006.
28. Zilkić (Adem) Selma, 7. 6. 2006.	41. Čaušević (Mustafa) Dženan, 13. 9. 2006.
29. Hafizović (Mesud) Hišam, 9. 6. 2006.	42. Kaimović (Sejfo) Aida, 15. 9. 2006.
30. Zerdo (Rasim) Nermina, 9. 6. 2006.	43. Dautović (Safet) Meksudin, 18. 9. 2006.
31. Mazlami (Aliriza) Ejup, 12. 6. 2006.	44. Smajlović (Mustafa) Emir, 18. 9. 2006.
32. Aličić (Avdo) Elvedin, 12. 6. 2006.	45. Hadžić (Harun) Haris, 20. 9. 2006.
33. Trnčić (Jusuf) Mirsad, 12. 6. 2006.	46. Mehić (Fehim) Mustafa, 8. 11. 2006.
34. Botonjić (Hazim) Sabahudin, 14. 6. 2006.	47. Karadžić (Ajvaz) Elmir, 15. 11. 2006.
35. Omerbašić (Ibrahim) Edina, 21. 6. 2006.	48. Duraković (Sulejman) Sead, 15. 11. 2006.
36. Premtić (Idriz) Seida, 23. 6. 2006.	49. Jusić (Alija) Muamer, 29. 11. 2006.
37. Alimi (Saduš) Ramiye, 27. 6. 2006.	50. Šadić (Fuad) Rusmir, 29. 11. 2006.

51. Šečić (Nezir) Emir, 11. 12. 2006. 52. Hodović (Hamid) Abdulaziz, 12. 12. 2006.

**PROMOCIJA DIPLOMIRANIH STUDENATA,
MAGISTARA I DOKTORA ISLAMSKIH NAUKA**

U srijedu 12. jula 2006. godine održana je svečanost u povodu promocije i podjele diploma svršenicima Fakulteta, magistrima i doktorima koji su svoja akademska zvanja stekli na FIN-u. Svečanost je upriličena u Velikom atriju Fakulteta islamskih nauka. Ukupno je promovirano:

- 49 profesora islamske teologije,
- 8 profesora islamske pedagogije,
- 2 magistra islamskih nauka i
- 1 doktor islamskih nauka.

Nakon pozdravnog obraćanja dekana Fakulteta prof. dr. Enesa Karića, prof. dr. Omer Nakičević i prof. dr. Jusuf Ramić, bivši dekani, uručili su diplome svršenicima Fakulteta.

Diplome magistara islamskih nauka uručene su: mr. Muharemu Dautoviću (oblast islamske kulture i civilizacije) i mr. Almiru Fatiću (oblast tefsira).

Reisu'l-ulema dr. Mustafa Cerić, prije svoga obraćanja, uručio je diplomu doktora islamskih nauka iz oblasti klasičnog arapskog jezika dr. Mustafi Jahiću. Na kraju svečanosti, hadži hafiz Ismet-ef. Spahić, naibu reis, proučio je dovu.

PRIZNANJA NASTAVNICIMA FAKULTETA

Profesori emeritusi iz reda nastavnika FIN-a

Na sjednici Senata Univerziteta u Sarajevu 8.11.2006. godine prof. dr. Omer Nakičević i prof. dr. Jusuf Ramić promovirani su u zvanje profesor emeritus. U čast ovih profesora, prvih s tim zvanjima iz reda nastavnika Fakulteta u povijesti ove institucije, čime je ujedno potvrđen akademski ugled Fakulteta, u amfiteatru FIN-a 12. 12. 2006. godine održana je prigodna svečanost.

Prisutnim gostima impresivne biografije prof. Nakičevića i prof. Ramića prezentirao je dekan FIN-a prof. dr. Enes Karić. U svojim obraćanjima profesori emeritusi su istakli važnosti nauke, vlastite borbe za dignitet nauke i znanja ali i važnost Fakulteta islamskih nauka u njihovim životima i u bošnjačkom biću. Svečanost je završena obraćanjem reisu-l-uleme prof. dr. Mustafe ef. Cerića koji je govorio o evidentnom napretku institucionalnog obrazovanja unutar Islamske zajednice, i da tog uspjeha ne bi bilo bez istinskog i predanog rada nastavnika tih institucija, poput rada prof. Nakičevića i prof. Ramića. Svečanosti je, pored nastavnika Fakulteta i velikog broja gostiju, prisustvovao i rektor Univerziteta u Sarajevu prof. dr. Faruk Čaklovica.

Priznanja profesorima E. Kariću, R. Hafizoviću i Dž. Latiću

1. Rijaset IZ-e u BiH na svojoj redovnoj sjednici od 7.11. 2006. godine donio je odluku da dodijeli priznanje akademiku dr. Enesu Kariću za doprinos u promociji nauke islama i širenju ugleda IZ-e u Domovini i Svijetu, a povodom priznanja koje je dobio od Akademije nauka u Jordanu.

2. Rijaset IZ-e u BiH na svojoj redovnoj sjednici od 7.11. 2006. godine donio je odluku da dodijeli priznanje akademiku dr. Rešidu Hafizoviću za doprinos u promociji nauke islama i širenju ugleda IZ-e u Domovini i Svijetu, a povodom priznanja koje je dobio od Akademije nauka u Iranu.

3. U Bosanskom Petrovcu 19. 10. 2006. prof. dr. Džemaluddin Latiću dodijeljeno je priznanje "Skender Kulenović". Priznanje je dodijelio Organizacijski odbor Književne manifestacije "Dani Skendera Kulenovića" za književno djelo "Srebrenički inferno" u izdanju *Connectuma*, Sarajevo.

4. Rijaset IZ-e u BiH na svojoj redovnoj sjednici od 7.11. 2006. godine donio je odluku da dodijeli priznanje prof. dr. Džemaluddin Latiću za doprinos u promociji nauke islama i širenju ugleda IZ-e u Domovini i Svijetu, a povodom priznanja "Skender Kulenović" koje je dobio od Organizacijskog odbora Književne manifestacije "Dani Skendera Kulenovića".

NAUČNI SKUPOVI

Međunarodni naučni skup o bioetici u Bosni i Hercegovini

Pod pokroviteljstvom Rijaseta Islamske zajednice u BiH i Medicinske asocijacije BIMA u Bosni i Hercegovini, a u organizaciji Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu i Medicinske asocijacije BIMA u BiH organiziran je međunarodni naučni skup o bioetici u Bosni i Hercegovini pod nazivom: "Bioetičke perspektive u današnjoj medicini". Skup je održan u amfiteatru Fakulteta u vremenu 21. – 22. april 2006. godine.

Skup su otvorili: Bakir Mehić, Enes Karić i reisu-l-ulema Mustafa Cerić. Tokom dvodnevnog trajanja skupa svoje stručne radove prezentirali su: Enes Karić, Bakir Mehić, Šukrija Ramić, Jusuf Žiga, Enes Ljevaković, Dževad Hodžić, Velimir Valjan, Gihane Alam (Egipat), Muhammed Khan izvjestilac Belma Goralija, Feriha Čatibušić, Tomislav Jozić, Hajrija Maksić, Safvet Halilović, Iman al-Shal (Egipat).

Naučni skup "Muslimani na Zapadu"

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu je bio domaćin višednevnoj posjeti delegaciji profesora Fakulteta šerijatskog prava i islamskih nauka Univerziteta u Kuvajtu predvođenih dekanom dr. Muhammedom Et-Tabatabajjem. Tim povodom 25. 5. 2006 u organizaciji oba fakulteta upriličen je naučni skup pod nazivom "Muslimani na Zapadu između tradicije i savremenosti".

Nakon pozdravnih obraćanja oba dekana ugledni gosti iz Kuvajta su na skupu podnijeli svoje izvještaja, i to: dr. Velid al-Ali, dr. Husejn es-Se'idi, dr. Velid el-Kenderi, dr. Adil ed-Dehmi, dr. Abdulaziz el-Muvata, dr. Najef el-Adžemi, dr. Rašid el-Umejri, dr. Asam el-Garib, dr. Bedr el-Maas, i dr. Halid el-Mezkur.

Dekani Fakulteta dr. Muhammed Abdurrezak es-Sejjid Ibrahim Et-Tabatabaji i prof. dr. Enes Karić su isti dan, u dekanatu Fakulteta, potpisali sporazum o akademskoj saradnji između ove dvije institucije.

Smail Balić kao mislilac evropskog islama

U Bošnjačkom institutu, u periodu 2 - 4. 11. 2006. godine, održan je međunarodni simpozij "Smail Balić kao mislilac evropskog islama". Organizatori su bili: Bošnjački institut – Fondacija Adila Zulfikarpašića, Ured Austrijske korporacija za

nauku, obrazovanje i kulturu, Pravni fakultet Univerziteta u Beču i Fakultet islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu.

Simpozij su otvorili dr. Bernhard Stillfried, predsjednik Austrijske korporacije u Beču, i Adil-beg Zulfikarpašić. O liku i djelu u toku trodnevnog skupa govorili su: Teufik Velagić, prof dr. Enes Karić, dr. Lise Abid i dr. Jameleddine Ben Abdeljelil, Institut za orijentalistiku, Univerzite u Beču, prof. dr. Fikret Karčić, dr. Esad Kurtović, prof. dr. Enes Pelidija, prof. dr. Zijad Šehić, mr. Alaga Dervišević, prof. dr. Ismet Bušatlić, dr. Salem Hadžić, nastavnik vjeronauke u Beču, dr. Salem Abdullah, direktor "Islamarchive Soest", Njemačka, Ibrahim Kajan, prof. dr. Rašid Durić, Institut za slavistiku, Ruhr Univerzitet Bohum, prof. dr. Susanne Heine, Protestantski teološki fakultet, Univerzitet u Beču, prof. dr. Salih Jalimam, dr. Jan Slomp, bivši predsjedavajući Islamskog komiteta konferencije Evropskih crkvi Holandija/Švicarska, prof. dr. Rešid Hafizović, mr. Nedžad Grabus i prof. dr. Richard Potz, Institut za pravnu filozofiju, religijsko i kulturno pravo, Univerzitet u Beču.

Islam u Turskoj i misao Saida Nursija

Fakultet islamskih nauka u saradnji s udruženjem "Nur" iz Turske bio je domaćin jednodnevnog međunarodnog kolokvija pod naslovom "Islam u Turskoj i misao Saida Nursija" održanog 23. 11. 2006. Izlaganja na ovom skupu podnijeli su: prof. dr. Oliver Leaman s Univerziteta Kentaki, Yunus A. Çengel, profesor mašinstva na Univerzitetu Nevada, dr Stephen J. Sidorak, protestantski svećenik aktivan u međuvjerskom dijalogu sa Jevrejima i muslimanima i u nastojanjima ljudi vjere u borbi za ukidanje nuklearnog oružja, prof. dr. Omer Nakičević, a završno izlaganje podnio je prof. dr. Džemaludin Latić.

SEMINARI I KURSEVI

Diploma u islamskim naukama - četvrta generacija

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu već četvrti put organizira tromjesečni program pod nazivom Diploma u islamskim naukama (*Diploma in Islamic studies*).

Svršenici ovog ciklusa program su pohađali od 24. januara do 13. aprila 2006. godine, a imali su mogućnost nastavu slušati na bosanskome i engleskome jeziku.

U povodu uspješnog završetka ovog ciklusa 16. maja 2006. godine organizirana je svečana dodjela diploma i zajednička večera sa polaznicima kursa na engleskome jeziku. Prisutnima su se ovim povodom obratili prof. dr. Rešid Hafizović, direktor programa i prof. dr. Fikret Karčić, bivši direktor programa i predlagatelj ove ideje. Svečanosti je prisustvovao i reisul-ulema dr. Mustafa ef. Cerić koji se prisutnima obratio na engleskome jeziku.

Ove godine trideset i osam polaznika program je slušalo na engleskome jeziku, dok je četrnaest polaznika pratilo program na bosanskome jeziku. Od posebnog značaja je struktura polaznika. Imajući u vidu da je program namijenjen javnim djelatnicima, ove godine se spektar polaznika kretao u rasponu od uposlenika u ambasadama, NATO-u, EU-ovim i UN-ovim institucijama, do profesora na raznim univerzitetima iz SAD-a. Na bosanskome jeziku program su pohađali diplomirani pravnici, ekonomisti, žurnalisti, profesori engleskog i francuskog jezika, sadašnji i bivši državni funkcioneri i dr.

U realizaciji programa bili su uključeni: prof. dr. Rešid Hafizović, direktor i predavač, prof. dr. Enes Karić, dekan i

predavač, prof. dr. Jusuf Ramić, prof. dr. Džemal Latić, doc. dr. Ismet Bušatlić, doc. dr. Enes Ljevaković, mr. Aid Smajić, mr. Mustafa Hasani, mr. Orhan Bajraktarević, mr. Ahmet Alibašić (koordinator za grupu za engleski jezik) i mr. Almir Fatić (koordinator za bosanski jezik), ass. Nedim Begović, te administrativno osoblje.

Kursevi arapskoga jezika

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu već drugu godinu organizira kurseve arapskoga jezika. Predavači i realizatori kurseva su iz reda nastavnog osoblja Fakulteta i njegovi gosti iz arapskog svijeta: prof. dr. Jusuf Ramić, prof. dr. Mehmed Kico, direktor projekta, prof. dr. Abdulhadi Merzouk, prof. Sana Al-Adly, te mr. Amira Trnka i mr. Zehra Alispahić, koordinatori kursa.

Kurseve je uspješno okončalo 20 polaznika i to na tri nivoa: početnom, prvom i drugom konverzacionom. Od početka decembra 2006. godine kurs početnog nivoa pohađa pet kandidata.

GOSTI NA FAKULTETU

1. Sulejman Tihić, predsjednik Predsjedništva BiH, održao je 5. 1. 2006. godine predavanje o temi: "Aktualni politički trenutak u BiH sa posebnim osvrtom na ustavne promjene".

2. Ambasador Pakistana Shireen A. Moiz je 22. 2. 2006. godine održala predavanje o temi: "Spor oko Kašmira".

3. Dana 9. 3. 2006. godine na Fakultetu je predstavljena "Deklaracije evropskih muslimana". O Deklaraciji su govorili:

prof. dr. Fikret Karčić, prof. dr. Džemal Latić i reisu'l-ulema prof. dr. Mustafa ef. Cerić.

4. Prof. dr. Ferid Muhić je 11. 4. 2006. godine, u organizaciji FIN-a i Udruženja ilmije, održao predavanje o temi: "Balkan u kontekstu nadolezećih EU integracija".

5. Dr Joe Bishop, Fulbright profesor na FIN- u, održao je 18. 4. 2006. godine predavanje o temi: "Američki obrazovni sistem".

6. Dr. Ali Džuma Muhammed Abdulvehab, egipatski muftija, posjetio je Fakultet 18. 4 . 2006. godine i održao predavanje o temi "Savremeni idžtihad i fetva".

7. Ajatolah Mizbah Jazbi, profesor na Fakultetu za filozofiju u Teheranu, 19. 4. 2006. godine održao je predavanje o temi "Odnos između razuma i Objave".

8. Načelnik općine Stari Grad gosp. Mustafa Resić i predsjedavajući vijeća Rizah Avdić posjetili su Fakultet 20. 4. 2006. godine. Tom prilikom su uručili donaciju u vrijednosti 10.000,00 KM za Izdavačku djelatnost FIN-a i Biblioteku.

9. Gospodin Amor Mašović održao je 23. 5. 2006. godine predavanje o temi: "Posljedice genocida u BiH" . Tom prilikom je otvorena izložba fotografija rahmetli Aćifa Hodovića "Dokumentarne fotografije".

10. Delegacija Katoličkog bogoslovnog fakulteta iz Zagreba u sastavu dekan prof. dr. Tomislav Zdenko Tenek, prof. dr. Božo Lujčić i tajnik Ivan Mehčić posjetili su FIN 31.5. 2006. godine. U razgovoru sa dekanom prof. dr. Enesom Karićem, prof. dr. Adnanom Silajdžićem, doc. dr. Ismetom Bušatlićem i doc. dr. Enesom Ljevakovićem razmijenjena su iskustva iz nastavnog i naučnog procesa te je razgovarano o planovima buduće saradnje ove dvije

institucije. Susretu su prisustvovali i dekani Franjevačke teologije prof. dr. Ivan Šarčević i dekan Vrhbosanske katoličke teologije prof. dr. Marko Josipović.

11. Prof. dr. Džemal Hadžismajlović 7. 6. 2006. godine održao je predavanje o temi "Voda".

12. Prof. dr. Franjo Topić i studenti Vrhbosanska katoličke bogoslovije 8. 6. 2006. godine posjetili su Fakultet. U razgovoru sa profesorima i studentima upoznali su se sa načinom studiranja na FIN-u.

13. Posjeta austrijske ministrice za obrazovanje, nauku i kulturu Elisabeth Gehrler i suradnika 14. 6. 2006. god. Ministrica je upoznata sa historijom FIN-a kao i nastavno-naučnim procesom na FIN-u. Tom prilikom Ministrica se u Amfiteatru obratila nastavnicima i studentima Fakulteta.

14. U suradnji sa Naučno-istraživački institutom „Ibn Sina“ Fakultet je 20. 6. 2006. organizirao predavanje prof. dr. Hamida Algara o temi: "Gnosticizam i religijski pluralizam".

15. Nj. E. Ekmeledin Ihsanoglu, generalni sekretar Organizacije islamske konferencije (OIC) posjetio je FIN 28. 6. 2006.godine. U razgovoru sa članovima Nastavno-naučnog vijeća upoznao sa se odgojnoobrazovnim procesima na FIN-u. Ovom prilikom je Nj. E. Ihsanoglu obećao pomoć pri izgradnji Student-skog doma za studente FIN-a.

16. Muhammed Seid Ramadan el-Buti i Ihsan Kasim održali su 30. 8. 2006. predavanje o temi "Bediuzzaman Said Nursi: život i djelo".

17. Prof. dr. Sabira Husedžinović je 21. 9. 2006. godine je održala predavanje i ujedno predstavila svoju knjigu "Dokumenti opstanka", kao svojevrsno svjedočanstvo o genocidu i kulturocidu.

18. Prof. dr. John Voll održao je 10. 11. 2006. godine predavanje o temi: "Američki i evropski modeli integracije muslimana".

19. Akademik Muhammed Filipović održao je 20. 11. 2006. godine predavanje o temi "Islam u Bosni i bosanski islam".

20. U saradnji sa britanskom Ambasadom 22.11.2006. godine održano je predavanje i diskusija o temi: "Islam u Evropi". O temi su govorili Fareena Alam (novinar "Q-News"), Dilwar Hussain ("Islamic Foundation"), Saif Ahmed ("Muslim Aid"), Abdullah Faliq ("East London Mosque").

21. U petak 24. 11. 2006. Fakultet je bio domaćin grupi studenata sa bečkog Univerziteta u okviru njihove desetodnevne ekskurzije po Bosni i Hercegovini. Organizator i vođa ekskurzije bila je prof. dr. Liselotte Abid, predavač na Institutu za orijentalne studije na bečkom Univerzitetu. Kršćanska teologija, Sociologija, Političke znanosti, Orijentalne i islamske studije su fakulteti, odnosno instituti, sa kojih su studenti došli u Bosnu i Hercegovinu.

22. Književnik Vidosav Stevanović održao je 6. 12. 2006. godine predavanje o temi: "Rat i umjetnost".

23. U organizaciji USFIN-a 23. 12. 2006. godine održan je okrugli sto o temi "Smisao žrtve" povodom obilježavanja Kurban-bajrama. Učesnici okruglog stola bili su učenici četrnaest srednjih škola sa teritorije BiH, profesori i studenti FIN-a, a na završnoj sesiji prisutnima su se obratili gosp. Sulejman Tihić, predsjednik SDA-a, i Muharem-ef. Omerdić, izaslanik reisu'l-uleme.

24. Prof. dr. Faris Gavrankapetanović održao je 28.12. 2006. godine predavanje na temu: "Zdravstvena kultura Bošnjaka".

PROMOCIJE KNJIGA

1. Promocija knjige doc. dr. hfz. Fadila Fazlića "Hafizi u BiH u posljednjih 150. godina" održana je 06.11.2006. godine u atriju FIN-a. Knjigu su promovirali: prof. dr. Omer Nakičević, doc. dr. Ismet Bušatlić, dr. Hilmo Neimarlija, doc. dr. hfz. Safvet Halilović, hfz. Behija Durmišević i doc. dr. hfz. Fadil Fazlić.

2. U suradnji sa El-Kalemom, Izdavačkim centrom Rijaseta IZ u BiH, Fakultet je 15. 11. 2006. godine organizirao promociju djela "Husein Đozo - Izabrana djela". O djelu i liku H. Đoze govorili su: prof. dr. Rešid Hafizović, prof. dr. Adnan Silajdžić, prof. dr. Fikret Karčić, dr. Hilmo Neimarlija i doc. dr. Ismet Bušatlić. U sklopu godišnje manifestacije Dani općine Tešanj, 11. 12. 2006. godine, održana je promocija ovih djela. Promotori su bili: prof. dr. Enes Karić, prof. dr. Fikret Karčić, dr. Hilmo Neimarlija. I u Travniku 22. 12. 2006. u atriju Elči Ibrahim-pašine medrese održana je promocija ovih djela gdje su pored prethodno tri navedena promotora, učestvovali i doc. dr. Ismet Bušatlić i mr. Mustafa Prljača.

3. Promocija romana književnika Nedžada Ibrišimovića "Vječnik" održana je 22.11. 2006. godine u atriju Fakulteta. O romanu su govorili: prof. dr. Fahrudin Rizvanbegović, prof. dr. Džemal Latić i autor Nedžad Ibrišimović.

4. U suradnji sa Kulturnim centrom Ambasade Islamske republike Irana FIN je organizirao promociju knjige "Divan" Imama Homeinija koja je održana 29.11. 2006. godine u atriju FIN-a. O knjizi su govorili: nj. e. Muhamed Reza Muršid-zade, ambasador Islamske republike Iran, akademik Rešid Hafizović, prof. dr. Džemal Latić i dr. Mubina Moker.

SARADNJA FIN-A SA DRUGIM AKADEMSKIM USTANOVAMA

Saradnja visokoškolskih ustanova Islamske zajednice

Dana 22. 6. 2006. godine na Fakultetu je potpisan Ugovor o nastavno-naučnoj i naučnoistraživačkoj saradnji između Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu, Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici i Islamske pagagoške akademije u Bihaću. Ugovor su potpisali dekani: prof. dr. Enes Karić, doc. dr. Šukrija Ramić i prof. dr. Fuad Sedić.

Ugovorom je precizirano da će se nastavno-naučna i naučno-istraživačka saradnja odvijati u vidu:

- a) razmjene nastavnika i saradnika, na dodiplomskom i postdiplomskom studiju,
- b) učešća nastavnika u radu komisija koje se imenuju u postupku sticanja naučnog stepena magistra i doktora nauka, kao i komisija za izbor nastavnika i saradnika,
- c) harmonizacije nastavnih planova i programa,
- d) razmjene iskustava u vezi organizacije i izvođenja nastave,
- e) zajedničkog izvođenja naučno-istraživačkih projekata i
- f) drugih oblika za koje pokazu interes potpisnici Ugovora.

Sporazum o suradnji sa Bečkim univerzitetom i Pravnim fakultetom u Sarajevu

Dekan FIN-a prof. dr. Enes Karić je 4.11. 2006. godine u ime FIN-a potpisao sporazum o saradnji na polju nauke, istraživanja i obrazovanja sa dekanima pravnih fakulteta sarajevskog i bečkog

univerziteta prof. dr. Fuadom Saltagom i prof. dr. Hajncom Majerom (Heinz Mayer).

Planirano je da ove tri institucije organiziraju zajedničke istraživačko-razvojne projekte od regionalnog i internacionalnog značaja uz finansijsku podršku EU i drugih institucija i organizacija. Planirano je da se u saradnju uključe sudovi, advokatske i privredne komore, te državni, gradski i kantonalni organi uprave, kao i privredna poduzeća u oba univerzitetska centra.

IZDANJA FAKULTETA ISLAMSKIH NAUKA PUBLIKOVANA TOKOM 2006. GODINE

1. Neimarlija Hilmo, *Religija i društvo* - Hrestomatija
2. Neimarlija Hilmo, *Filozofija povijesti* - Hrestomatija
3. Fatić Almir, *Tefsirski tekstovi I* - Hrestomatija
4. Hafizović Rešid, *Suvremene akaidске teme II* -- Hrestomatija
5. Šukrić Nijaz, *Organizacija i oblici vjerskoprosvjetoног života muslimana Bosne i Hercegovine 1945-1976. god.*
6. Dizdarević Murat, *Fosterova romaneskna teorija i praksa*
7. Wail b. Hallaq, *Zatvaranje vrata idžtihada*, preveo Smajić Aid
8. Hafizović Rešid, *Imanski šarti u svjetlu klasičnog muslimanskog mišljenja*
9. Silajdžić Adnan, *Muslimani u traganju za identitetom*
10. Dževad Hodžić i dr., *Brošura (prospekt) FIN-a u Sarajevu*

11. Hfz. Fazlić Fadil, *Hafizi u BiH u posljednjih 150 godina*
12. Kico Mehmed, *Pogledi na život i djelo Nedžiba Mahfuza*
13. Ekmeleddin Ihsanoglu, *Osmanlije i nauka*, suizdavač El-Kalem – Izdavački centar Rijasetu IZ u BiH
14. Husein Đozo – *Izabrana djela*, suizdavač El-Kalem – Izdavački centar Rijasetu IZ u BiH

STIPENDIJE U AKADEMSKOJ 2006/07. GODINI

*Stipendije u akademskoj 2006/07. godini -
djeca šehida i dr.*

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Alić Resul	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
2	Brčić Maida	Smajo Turjačanin
3	Drkić Abdulaziz	IZ Bošnjaka Washington
4	Fetić Sumeja	Namik Hrle
5	Gabeljić Rejha	Hfz. Senad-ef. Podojak
6	Krehmić Sabiha	Sabrija Vatreš-Gljiva Hasib
7	Selimović Naza	Mešihat Australija
8	Smajić Izudin	Selimanjin Musa
9	Šaptafi Medjen	Ahmed-ef. Cerić – Islamic Community of Bosniaks Florida

10	Šemić Enesa	Haris Trokić - Islamic Community of Bosniaks Florida
11	Tursunović Nedžma	Sabrija Vatreš

*Stipendije za USFIN (Udruženje studenata
Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu)*

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Ćeman Emina	Steven Schwartz-Centar za islamski pluralizam
2	Đerzić Mirsad	Petril i Ajla Alimi
3	Fazlović Muhamed	Steven Schwartz-Centar za islamski pluralizam
4	Okić Muhamed	Steven Schwartz-Centar za islamski pluralizam
5	Sultanović Adis	Steven Schwartz-Centar za islamski pluralizam
6	Turulja Emira	Džemal Hadžismajlović i prijatelji - Mešihat Australija

*Stipendije za demonstratore na predmetu
Kiraet*

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Hfz. Midhat Sejfić	Mešihat Australija

2	Velić Fatima	Džemal Hadžismajlović i prijatelji
---	--------------	---------------------------------------

Stipendije za učenike generacije-studente I godine

R.br.	Stipendista	Stipenditor
1	Durić Amir	Bošnjački džemat- Philadelphia Metropolitan Area
2	Hadžić Azra	Bošnjački džemat- Philadelphia Metropolitan Area -
3	Topalović Neđad	Bošnjački džemat- Philadelphia Metropolitan Area -

Biblioteka i čitaonica FIN-a

R.br.	Stipendista	Stipenditor
1	Ćelam Dženana	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
2	Drinić Emira	FDS – gosp. Šefik Lojo
3	Kokanović Lejla	FDS – gosp. Šefik Lojo
4	Mulić Elbasa	FDS – gosp. Šefik Lojo
5	Omerbegović Sumeja	FDS – gosp. Šefik Lojo
6	Tutić Amela	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Stipendije –Internet klub

R.br.	Stipendista	Stipenditor
1	Botonjić Nermin	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
2	Čaušević Armin	Džemat u Čikagu
3	Kulanić Ahmet	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Stipendije studenti- imami u Studentskim domovima

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Delić Rijad	Mešihat Australija
2	Isaković Mustafa	Bašić Meliha-Općina Stari Grad-Knjižara "Nur"
3	Jusufi Azmir	Džemal Hadžismajlović i prijatelji
4	Rezaković Dženan	Džemal Hadžismajlović i prijatelji
5	Šabić Smajo	Općina Stari Grad
6	Vehabović Nedžad	Miftari Adem

Imam i mujezin na FIN-a

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Kadrić Edin	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu
2	Spahić Muhedin	Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Stipendije Fonda "Bošnjaci"

Stipendije za nekoliko naših studenata osigurao je i Fond "Bošnjaci". Fond za djelatnost obrazovanja, nauke, kulture, ekonomske, finansijske i socijalne sigurnosti Bošnjaka "Bošnjaci" egzistira kao neprofitabilna organizacija od 25.11.1997. godine. Osnivač Fonda je Vakufska direkcija sa sjedištem u Sarajevu. Stipendije su dodijeljene slijedećim studentima:

1. Hašarić Smail	2. Suljkanović Admira
3. Koluh Alem	4. Tutić Lejla

Stipendije Fondacije "Gazi Husrev-beg"

Islamska zajednica u Njemačkoj je iz svoje fondacije "Gazi Husrev-beg" osigurala jednogodišnje stipendije za nekoliko naših studenata. Stipendisti u 2006/07. godini su:

1. Halilović Isad	2. Hodo Sanela
3. Hasanović Bego	4. Kerla Mensur

Zahvaljujemo se u ime studenta Mustafa-ef. Klanci i Omer-ef. Sarajliću, a posebnu zahvalnost dugujemo džematlijama IZ Njemačke.

Jednokratne stipendije za uređivanje lista "Mlađak"

R. br.	Stipendista	Stipenditor
1	Ćeman Emina	Hrle Namik
2	Drinić Emira	Miftari Adem

3	Fazlović Muhamed	Mešihat Australija
4	Sultanović Adis	Mešihat Australija

Socijalne stipendije u akad. 2006./07.godine

Na osnovu prijava i dostavljene dokumentacije Komisija za dodjelu stipendija je sredstva koja je osigurao dr. Senad-ef. Agić u Čikagu raspodijelila kako slijedi:

R. br.	STIPENDISTA	Godina studija	STIPENDITOR
1.	Ajvazi Džulzada	II	Hajdar Šabović
2.	Aličić Sara	II	Hajdar Šabović
3.	Begić Sabina	I	Sulejman Ćosović
4.	Bešić Harun	I	Tarik Bilalbegović
5.	Delić Mersed	II	Amina i Dino Smajlović
6.	Džaferhodžić Emina	II	Charles Siwinski
7.	Granulo Nihad	I	Admir i Mirsa Duratović
8.	Habibović Enes	III	Emira i Rašid Ovčina
9.	Hajdarević Šefika	IV	Vehid i Mahira Šuvalija
10.	Hasanović Merjem	IV	Mirsad Kadunić
11.	Hodžić Amela	IV	Nadeem Beg
12.	Hodžić Enisa	III	Faruk Užičanin
13.	Hrnjić Mevludin	I	Selim Šabović
14.	Hrustić Ahmed	I	H. Hajra Okić
15.	Imamović Rijad	I	Azra i Alija Hubijer

16.	Jahić Anesa	II	Zijad i Behrija Kuduzović
17.	Jandrić Maida	IV	Edin i Indira Ivojević
18.	Kazagić Azra	I	Amr i Dina Abdelmonem
19.	Klapić Nermin	III	Alvir Salčinović
20.	Kusur Aldin	III	Hajdar Šabović
21.	Kusur Senad	IV	(sredstva od 14 stipenditora)
22.	Ljevo Lejla	II	Muharem Selimagić
23.	Muminović Samir	II	H. Nusret Kekić
24.	Muratović Adnan	IV	Sanija Čubić
25.	Nasić Alma	I	Zlata i Suad Paratušić
26.	Nurikić Semira	IV	Jasmin Čabrić
27.	Oruč Amir	I	Sydney Siwinski
28.	Osmanović Adis	I	Senad-ef. i Nadira Agić
29.	Salihović Semir	I	Nisvet Bašić
30.	Sirčić Elma	III	Falah Tabahi
31.	Smajić Samra	II	Hajdar Šabović
32.	Strika Sejid	II	Hajdar Šabović
33.	Zahirović Edin	II	Zlatko Brkić

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu iz svojih vanbudžetskih sredstava dodijelio je stipendiju Pirić Amini, učenici osnovne škole. Imenovana je kćerka Rabije Pirić, službenice FIN-a, koja je iz zdravstvenih razloga ranije penzionisana.

Sekcija hifza - jednokratne stipendije

Red. br.	Stipendista	God. studija	Stipenditor
1.	Čaušević Armin	III	Pobrić Razija
2.	Durić Amir	I	Pobrić Razija
3.	Dogan Lejla	I	AMELŠEH-Velika Kladuša
4.	Ganić Ferid	I	AMELŠEH-Velika Kladuša
5.	Gobeljić Saudin	II	Mehićević Refika
6.	Hasanović Emir	II	Fazlić Sabaheta
7.	Hodžić Amela	IV	Karić Ajša
8.	Ljatići Amina	I	Fazlić Sabaheta

"Dekanova lista"

"Dekanova lista" je godišnja nagrada za studente koji su u toku akademske godine ostvarili prosjek iznad 9,00. Nakon hafiske dove hfz. Sumeje Ljevaković, studentice Fakulteta, održane 15. 12. 2006. godine u Velikom atriju Fakulteta dekan prof. dr. Enes Karić je studentima sa najboljim prosjekom ocjena ostvarenim u akademskoj 2005/2006. godini dodijelio nagrade.

Nagrađeno je ukupno osam studenta, i to:

1. **Lejla Tutić**, III godina, prosjek 9,00
2. **Muhamed Fazlović**, II godina, prosjek 9,19
3. **Emina Ćeman**, II godina, prosjek 9,28
4. **Mensur Kerla**, II godina, prosjek 9,31

5. **Abdulaziz Drkić**, II godina, prosjek 9,35
6. **Fatima Velić**, I godina, prosjek 9,57
7. **Sumeja Ljevaković**, I godina, prosjek 9,93
8. **Fadilj Maljoki**, I godina, prosjek 10,00

RAMAZANSKE AKTIVNOSTI NASTAVNIKA FIN-A 1427. H./2006. GODINE

Iftari na Fakultetu

Uprava Fakulteta je i ovog ramazana upriličila iftare za uposlenike i prijatelje Fakulteta. Pored, već tradicionalnog iftara za nastavnike i uposlenike Fakulteta, održanog 12. 10. 2006., te goste Fakulteta koji je održan 4. 10. 2006., ove godine upriličena su i dva iftara za žene. Prvi iftar je bio za muslimanke iz javnog, kulturnog i akademskog života grada održan 28. 9. 2006., a drugi 19. 10. 2006. za uposlenice i supruge nastavnika Fakulteta.

Treba napomenuti da je Fakultet cijelo vrijeme ramazana radio i da su nastavnici i osoblje obavljali svoje poslove izuzev izvođenja nastave. Naime, studenti i studentice bili su angažirani u ramazanskim aktivnostima pri međžlisima IZ u Zemlji i inostranstvu, što im se ubraja u praktičnu nastavu. Za to vrijeme, nastavnici su pored poslova na Fakultetu imali svoje dodatne ramazanske angažmane. Navodimo sljedeće:

PROF. DR. ENES KARIĆ, DEKAN FAKULTETA

I Medijski angažman

1. NTV HAYAT, više emisija o aktuelnim pitanjima muslimanskog svijeta
2. Oslobođenje, intervju za Bajram.

II Ostale aktivnosti

1. Tokom mjeseca ramazana bio dežurni na Fakultetu.

PROF. DR. JUSUF RAMIĆ

I Medijski angažman

1. NTV Hayat - Bajramska emisija, Kasidei Burda

PROF. DR. REŠID HAFIZOVIĆ

I Medijski angažman

1. NTV Hayat, ramazanski program
2. FTV, "Centralni zatvor" kod Jadranka Katane - prvi dan Bajrama
3. BHT 1, Jutarnji bajramski program - drugi dan Bajrama
4. BH radio 1, intervju sa novinarkom Samrom Duranović- drugi dan bajrama navečer
5. U magazinu "Dani" objavio tekst pod naslovom: "Koje dobro će papa Benedikt XVI donijeti "kršćanskoj Europi?", kao odgovor na uvredljivi govor rečenoga pape kojeg je održao u Njemačkoj pred nekoliko hiljada univerzitetskih radnika.

DR. ISMET BUŠATLIĆ

I Medijski angažman

1. BHT1: O ramazanskoj tradiciji
O Fakultetu /emisija "Duhovni mostovi/
Bajramski prilog
2. TV Mostar, Prilog o ulozi Mostara i doprinosu Mostaraca u razvoju islamskih znanosti

II Predavanja

1. Džemat Dobrinje - Medžlis IZ-e Gračanica kod Visokog
2. U mesdžidu Džemata Trollhetan (Švedska)
3. Gazi Husrev-begova džamija u Sarajevu, 29. noć ramazana

DR. ENES LJEVAKOVIĆ

I Medijski angažman

1. NTV HAYAT - Ramazanski program - Lejletul-kadr
2. TV ALFA - Ramazanski program - Lejletul-kadr
3. BHT 1 - Lejletul-Bedr

II Predavanja

1. Begova džamija u Sarajevu - 12. ramazan
2. Istiklal džamija u Sarajevu - 13. ramazan
3. Adil-begova džamija u Sarajevu - 27. ramazan
4. Džamija "Princ Abdullah" u Tuzli - 14. ramazan
5. Ensar džamija u Zenici - 15. ramazan

DR. HFZ. FADIL FAZLIĆ

I Medijski angažman

1. NTV Hayat, Ramazanski program - Molitva, obredi, etika, 27. i 28. septembra 2006. godine. Prilozi su reprizirani 28. i 29. septembra.
2. Radio Federacije BiH, Islamske teme - Značaj Lejletu-l- kadra, - Hafizi u Bosni i Hercegovini, 18. oktobar 2006. godine.

II Predavanja

1. Gazi Husrev-begova džamija, 29. septembra 2006. godine.

III Ostale aktivnosti – mukabela

1. Gazi Husrev-begova džamija, dnevna (predikindijska) i sehurska mukabela.

DR. DŽEMAL LATIĆ

I Medijski angažman

1. NTV Hayat, Prevođenje i tumačenje Kur`ana
2. BHT 1, Međunarodni odnosi u Kur`anu
3. TV Mostar, Ilahije i kaside
4. TV SA, Ilahije i kaside

II Predavanja u džamijama

1. Gazi Husrev-begova džamija
2. Zavidovići
3. Novi Šeher

4. Banja Luka

5. Zabrdje, Sarajevo

III Ostale aktivnosti

1. Omladinsko sijelo u Istiklal džamiji, Sarajevo

DOC. DR. ZUHDIJA HASANOVIĆ

I Medijski angažman

1. BHT1, Mozaik religija, – Lejletul-kadr

1. TV Hayat, U susret iftaru - Brak i porodica u islamu

2. TV Alfa – Lejletul-kadr i Teravijah-namaz

3. TV Bugojno – prediftarski program

II Predavanja

1. Istiklal 27. 9. (srijeda)

2. Teslić 1. 10 (poslije teravijah-namaza)

3. Careva džamiji 5.10. (četvrtak)

4. Studentski domovi Nedžarići 9.10. (ponedjeljak o lejletul-bedru)

5. Studentski domovi Bjelave 13.10. (petak)

6. Duvno 15. 10. (poslije teravijah-namaza)

7. Bugojno 16. 10. (poslije podne namaza)

8. Jajce 16. 10. (poslije teravijah-namaza)

MR. MUSTAFA HASANI

I Medijski angažman

1. BHT 1, prediftarska emisija – Fidja

2. TV Alfa, tri prediftarske emisije – Zekat, Propisi o postu, Sadekatu`l-fitr

II Predavanja u džamijama

1. Džamija Budakovići – 22. 9. 2006.

2. Careva džamija – 23. 9. 2006.

3. Džamija Bardakčije – 24. 9. 2006.

4. Džamija u Vogošći – 26. 9. 2006.

5. Džamija na Čengić Vili – 27. 9. 2006.

6. Džamija u Sokolović Koloniji – 28. 9. 2006.
7. Teslić, džamija - 1. 10. 2006.
8. Posjeta Mešihatu IZ u R Sloveniji 3.10.-16.10.2006. Ukupno posjećeno šesnaest Odbora IZ.

MR. AHMET ALIBAŠIĆ

I Medijski angažman

1. TV Mostar
2. TVSA - Lejletu`l-kadr

II Predavanja / tribine

1. Kakanj
2. Janja
3. Grivići
4. Džamija Prnjavor na Bajram namaz, Kalesija

MR. HFZ. DŽEVAD ŠOŠIĆ

I Medijski angažman:

1. Učestvovao u organizaciji ramazanskog takmičenja u učenju Kur`ana sa predstavnikom radija Alfa za dvadeset i sedmu noć i bio član ocjenjivačkog žirija.

II Predavanja

1. U džamiji Kralj Fahd održao predavanja skoro svaku drugu noć, uključujući odabrane noći – Lejletu`l-Bedr i Lejleletu`l-kadr.

III Ostale aktivnosti

1. Sabahsku mukabela u džamiji Kralj Fahd, a ikindijska u Begovoj džamiji. U džamiji Kralj Fahd, gdje je stalni imam, klanjao teraviih-namaze, a u posljednjoj trećini ramazana i noćne namaze u neparnim noćima.

MR. HFZ. AID SMAJIĆ

I Mukabela

1. Podnevna mukabela u Bakijskoj džamiji, Sarajevo

MR. ALMIR FATIĆ

I Medijski nastupi

1. Radio Federacije
2. TV Alfa
3. NTV Hayat

II Predavanje

1. Sejjar-vaiz za područje Islamske zajednice Bošnjaka u Austriji u drugoj polovini mjeseca ramazana

MR. SAMIR BEGLEROVIĆ

I Mukabela

1. Sabahska i ikindijska mukabela u džamiji Dajanli hadži Ibrahima, Gorica

MR. ZEHRA ALISPAHIĆ

I Medijski angažman

1. Kao urednik vjerskog programa Radija Federacije Bosne i Hercegovine priredila 900 minuta programa emitiranog u predsehursko i prediftarsko vrijeme. Emisije su trajale po dvadeset minuta u predsehurskom vremenu i po deset minuta u prediftarskom vremenu. Uz kur`anske sadržaje i prijevod emisije su sadržavale i dva elementa. Prvi dio nosi naslov: *U ramazanu je lijepo....* U okviru ovog dijela snimila je s mr. Almirom Fatićem dvadeset i jedan prilog u trajanju od po tri minuta. Ostali prilozi snimljeni su sa mladim sarajevskim imamima. Drugi segment je nosio naslov: *Hafizi – prvaci među vjernicima*. U okviru ovog dijela promovirala je knjigu dr. hfz. Fadila Fazlića "Hafizi u BiH u posljednjih 150 godina", koja je publicirana u izdanju Fakulteta islamskih nauka i El Kalema. Dati su portreti četrdeset hafiza.
2. U dvije specijalne emisije od po šezdeset minuta koje su bile otvorenog tipa – u povodu Lejletu`l- Bedra gost je bio dr. Enes Ljevaković i u povodu Lejletu`l Kadra gost je bio dr. hfz. Fadil Fazlić.

II Predavanja

1. Gradska -džamija u Žepču, predavanje za žene, o temi "Tjelesna i duhovna čistoća".

ASS. MUJESIRA ZIMIĆ-GLJIVA

I Medijski angažman

2. TV Hayat, U susret iftaru - Položaj žene u islamu
3. RTV Vogošća, TV Zehra - Ramazanske poruke - povodom završetka ramazan-i-šerifa.

ASS. KENAN MUSIĆ

I Medijski angažman

1. BHT1, Mozaik religija, – Bitka na Bedru
2. Kantonalna televizija Goražde - četiri prediftarske emisije

II Predavanja

1. Hrasno džamija 26.09. (utorak 4. ramazan)
2. Careva džamiji 27.09. (srijeda 5. ramazan)
3. Istiklal 3.10. (utorak 11. ramazan)
4. Hrasno džamija 3.10. (utorak 11. ramazan)
5. Studentski domovi Nedžarići 9.10. (ponedjeljak 17. ramazan)
6. Studentski domovi Bjelave 13.10. (petak 21. ramazan)
7. Ferhadija 18.10. (srijeda 26. ramazan) predavanje i noćni namaz.

VANNASTAVNE AKTIVNOSTI

Radovi na objektu Fakulteta

Natkrivanje atrija

Na osnovu Zaključaka Vlade Kantona Sarajevo od 7. 4. 2005. godine FIN-u odobrena su sredstva u iznosu 150.000,00KM iz budžeta Kantona Sarajevo sa pozicije Ministarstva obrazovanja i nauke za sufinansiranje radova na pokrivanju dva atrija u krugu Fakulteta. Na osnovu spomenutog Zaključka Ministarstvo i Fakultet zaključili su dana 25.05. 2005. godine Sporazum o međusobnim odnosima u vezi sufinansiranjem radova na pokrivanju dva atrija. U 2006. godini završeni su radovi na natkrivanju atrija, koji su pored krovne konstrukcije uključivali i radove na klimatizaciji prostora, doradu grijanja i drugo. Sa ovim Fakultet je, ali i Grad dobio reprezentativan prostor. Ovu činjenicu potvrđuje veliki broj svečanosti, skupova koji su se do sada održali u Velikom atriju, bez obzira na vremenske uvjete van zgrade, kao i studentsko učenje i druženje "pod vedrim nebom" malog atrija.

Sanacija krova Fakulteta

Donacijama Kantona Sarajevo i Grada Sarajevo izvršena je neophodna sanacija krova Fakulteta i zamjena crijeva.

Osposobljavanje učionica popratne zgrade

Pokretanje Smjera za imame, hatibe i muallime nužno je zahtijevalo povećanje broja predavaona. Zbog toga su dvije učionice renovirane, a otvorena su i dva nova kabineta za nastavnike, odnosno saradnike Fakulteta.

Briga za ishranu studenata

Podjela kurbanskog mesa za studente FIN-a

U februaru 2006. u prostorijama Fakulteta je izvršena podjela osušenog kurbanskog mesa studentima Fakulteta. Uprava Fakulteta je uspjela da ugovori sa upravom Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu da se dio kurbana uplaćenih u Medresi dodijeli za ishranu studenata Fakulteta. Preradu mesa, na opće zadovoljstvo, kako kvalitetno urađenim poslom tako i razumijevanjem menadžmenta za potrebe studenata i Fakulteta, izvršila je Mesna industrija OVAKO. S obzirom na ograničene smještajne kapacitete suho meso i sudžuka su podijeljeni studentima.

Uvidjevši potpunu opravdanost ovog angažmana uprava Fakulteta je i ovog Kurban-bajrama sproveda gotovo identičan projekat sa istim akterima s tim da je povećana količina kurbanskog mesa. Ovu priliku koristimo da se zahvalimo Gazi Husrev-begovoj medresi, Mesnoj industriji OVAKO i svima koji su pomogli studente i Fakultet u realizaciji ovog hajirli posla.

Ručak za studente

Premda postojeća kuhinja na Fakultetu po svom kapacitetu odgovara običnoj porodičnoj kuhinji uprava Fakulteta je eksperimentalno početkom 2006. godine pokrenula projekat "besplatan ručak za studente". U ovaj projekat se krenulo sa namjerom da se studentima omogući makar jedan besplatan obrok, a za dobar dio njih to im predstavlja jedini kuhani obrok u toku dana. Iako se raspolaže ograničenim kapacitetima u tehnici i ljudstvu, uspijeva se spremati oko stotinu obroka. Početni rezultati i zadovoljstvo studenata bio je pokazatelj i podstrek upravi Fakulteta da sa početkom nastave akademske 2006/2007. godine pokrene ponovo

ovaj projekat. Očekuje se da će se sa ovim projektom moći nastaviti do izgradnje Studentskog doma za naše studente pri kojem će svakako raditi i restoran sa adekvatnim tehničkim i kuhinjskim kapacitetima. Ove aktivnosti su do sada uspješno realizirane zahvaljujući pomoći i razumijevanju: Uprave Gazi Husrev-begove medrese, Mesne industrije OVAKO, kao i brojnim prijateljima Fakulteta iz zemlje i inostranstva koji su svoje donacije, kurbane i akike uplaćivali na račun za ishranu studenata.

SADRŽAJ

SADRŽAJ

UZ OVAJ BROJ	7
--------------	---

U POVODU 100. GODIŠNJICE ROĐENJA AKADEMIKA HAMDIIJE ĆEMERLIĆA

Dr. Enes KARIĆ, redovni profesor POZDRAVNA RIJEČ DEKANA FAKULTETA ISLAMSKIH NAUKA	17
Dr. Adnan SILAJDŽIĆ, redovni profesor UVODNA RIJEČ	19
Akademik Muhammed FILIPOVIĆ HAMDIIJA ĆEMERLIĆ	23
Dr. Omer IBRAHIMAGIĆ, redovni profesor PROF. DR. HAMDIIJA ĆEMERLIĆ	47
Dr. Hasan MURATOVIĆ, redovni profesor O IZBORU HAMDIIJE ĆEMERLIĆA NA FUNKCIJU REKTORA SARAJEVSKOG UNIVERZITETA	51
Dr. Ismet GRBO, redovni profesor HAMDIIJA ĆEMERLIĆ - REKTOR UNIVERZITETA U SARAJEVU	55
Dr. Mirko PEJANOVIĆ, redovni profesor RIJEČ NA SKUPU O AKADEMIKU HAMDIIJI ĆEMERLIĆU	59

Dr. Enes DURMIŠEVIĆ, docent PROFESOR ĆEMERLIĆ - TEORETIČAR USTAVNOG PRAVA _____	63
Dr. Suad ARNAUTOVIĆ DOPRINOS ACC. HAMDİJE ĆEMERLIĆA IZGRADNJI MODERNOG IZBORNOG SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI _____	69
Dr. Hidajet REPOVAC, redovni profesor U POVODU STOTE OBLJETNICE ROĐENJA HAMDİJE ĆEMERLIĆA _____	77
Dr. Omer NAKIČEVIĆ, redovni profesor SKUP O ĆEMERLIĆU _____	81
Dr. Ismet BUŠATLIĆ, docent ANGAŽMAN AKADEMIKA PROF. DR. HAMDİJE ĆEMERLIĆA U SABORIMA ISLAMSKJE ZAJEDNICE _	85
Dr. Enes KARIĆ, redovni profesor AKADEMIK HAMDİJA ĆEMERLIĆ – ODANOST PRINCIPIMA _____	89
Dr. Jusuf RAMIĆ, redovni profesor AKADEMIK PROF. DR. HAMDİJA ĆEMERLIĆ (1905.-1990) _____	93
Dr. Fikret KARČIĆ, redovni profesor PROF. DR. HAMDİJA ĆEMERLIĆ O VJERSKOM JEDINSTVU MUSLIMANA (HILAFETU) _____	95
Dr. Hilmo NEIMARLIJA REPREZENT BOŠNJAČKOGA GRAĐANSTVA _____	99
ON THE OCCASION OF ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ'S HUNDRETH UNIVERSARY OF BIRTH (Summary) _____	107
109 _____ ()	

U POVODU IZLASKA IZ ŠTAMPE IZABRANIH DJELA HUSEINA EFENDIJE ĐOZE

Dr. Rešid HAFIZOVIĆ, redovni profesor TEOLOŠKI AGGIORNAMENTO U DJELU HUSEINA ĐOZE _____	115
Dr. Adnan SILAJDŽIĆ, redovni profesor LJUDSKA ODVAŽNOST I ISLAMSKA ODGOVORNOST HADŽI HUSEIN-EFENDIJE ĐOZE _____	125
Dr. Fikret KARČIĆ, redovni profesor RAZUMIJEVANJE ŠERIJATA U DJELIMA HUSEIN-EF. ĐOZE _____	131
Dr. Hilmo NEIMARLIJA MISAO VJERODOSTOJNE ISLAMSKE PRAKSE ____	141
Dr. Ismet BUŠATLIĆ, docent ŽIVOT I DJELO RADI IBRETA _____	147
Dr. hfz. Fadil FAZLIĆ, docent HADŽI HUSEIN-EFENDIJA ĐOZO _____	153
Mr. Almir FATIĆ, asistent IZABRANA DJELA HUSEIN-EF. ĐOZE _____	161
ON THE OCCASION OF PUBLISHING HUSEIN ĐOZO'S SELECTED WORKS (Summary) _____	173
174 _____ ()	

LJETOPIS

Mustafa HASANI i Firdevsa JELOVAC, LJETOPIS FAKULTETA 2006. GODINE _____	177
SADRŽAJ _____	213

CONTENTS

WITH THIS ISSUE _____	7
 ON THE OCCASION OF THE CENTENARY OF BIRTH OF ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ	
Dr Enes KARIĆ, Professor COMPLIMENTARY WORD OF THE DEAN OF THE FACULTY OF ISLAMIC STUDIES _____	17
Dr Adnan SILAJDŽIĆ, Professor INTRODUCTORY WORD _____	19
Academician Muhammed FILIPOVIĆ, Professor HAMDİJA ĆEMERLIĆ _____	23
Dr Omer IBRAHIMAGIĆ, Professor PROF. DR HAMDİJA ĆEMERLIĆ _____	47
Dr Hasan MURATOVIĆ, Professor ELECTION OF HAMDİJA ĆEMERLIĆ ON POSITION OF SARAJEVO UNIVERSITY RECTOR _____	51
Dr Ismet GRBO, Professor HAMDİJA ĆEMERLIĆ – RECTOR OF SARAJEVO UNIVERSITY _____	55
Dr Mirko PEJANOVIĆ, Professor SPEECH GIVEN AT THE MEETING ABOUT ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ _____	59

Dr Enes DURMIŠEVIĆ, Docent PROFESSOR ĆEMERLIĆ – A THEORETICIAN OF CONSTITUTIONAL LAW _____	63
Dr Suad ARNAUTOVIĆ ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ'S CONTRIBU- TION TO BUILDING OF MODERN ELECTION SYSTEM IN BOSNIA AND HERZEGOVINA _____	69
Dr Hidajet REPOVAC, Professor ON THE OCCASION OF THE CENTENARY OF BIRTH OF ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ _____	77
Dr Omer NAKIČEVIĆ, Professor THE MEETING ABOUT ĆEMERLIĆ _____	81
Dr Ismet BUŠATLIĆ, Docent ENGAGEMENT OF ACADEMICIAN PROF. DR HAMDİJA ĆEMERLIĆ IN ASSEMBLIES OF ISLAMIC COMMUNITY _____	85
Dr Enes KARIĆ, Professor ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ – DEVOTION TO PRINCIPLES _____	89
Dr Jusuf RAMIĆ, Professor ACADEMICIAN PROF. DR HAMDİJA ĆEMERLIĆ (1905-1990) _____	93
Dr Fikret KARČIĆ, Professor PROF. DR HAMDİJA ĆEMERLIĆ ON RELIGIOUS UNITY OF MUSLIMS (HILAFET) _____	95
Dr Hilmo NEIMARLIJA REPRESENTATIVE OF BOSNIAK CIVIL SOCIETY _____	99
ON THE OCCASION OF ACADEMICIAN HAMDİJA ĆEMERLIĆ'S HUNDREDTH ANNIVERSARY OF BIRTH (Summary) _____	107
109 _____ ()	

ON THE OCCASION OF PUBLISHING HUSEIN ĐOZO'S SELECTED WORKS

Dr Rešid HAFIZOVIĆ, Professor THEOLOGICAL AGGIORNAMENTO IN THE WORK OF HUSEIN ĐOZO _____	115
Dr. Adnan SILAJDŽIĆ, Professor HUMANE COURAGE AND ISLAMIC RESPONSIBILITY OF HAJJI HUSEIN EF. ĐOZO _____	125
Dr. Fikret KARČIĆ, Professor UNDERSTANDING SHARIAH IN WORKS OF HUSEIN EF. ĐOZO _____	131
Dr. Hilmo NEIMARLIJA THOUGHT OF TRUSTWORTHY ISLAMIC PRACTICE _	141
Dr Ismet BUŠATLIĆ, Docent WORK AND LIFE FOR WONDER _____	147
Dr. hfz. Fadil FAZLIĆ, Docent HAJJI HUSEIN EF. ĐOZO _____	153
Almir FATIĆ, M.A., Assistant SELECTED WORKS OF HUSEIN EF. ĐOZO _____	161
ON THE OCCASION OF PUBLISHING HUSEIN ĐOZO'S SELECTED WORKS (Summary) _____	173
174 _____()	

CHRONICLE

Mustafa HASANI, Firdevsa JELOVAC CHRONICLE OF THE FACULTY FOR 2006 _____	177
CONTENTS _____	213

7_____

17_____

19_____

23_____

47_____

51__

55_____

59_____

63_____

69_____

77_____

81_____

85_____

89_____

93_ (1990 1905) .

95_____ ()

99_____

ON THE OCCASION OF ACADEMICIAN HAMDİJA
ĆEMERLIĆ'S HUNDREDTH ANNIVERSARY OF BIRTH
(Summary) _____ 107

109 ()

115 _____

125 _____

131 _____

141 _____

147 _____

153 _____

161 _____

ON THE OCCASION OF PUBLISHING HUSEIN DOZO'S
SELECTED WORKS (Summary) _____ 173

174 _____ ()

177 _____ 2006

_____ 213 _____

Ovaj broj *Zbornika radova* štampan je uz finansijsku podršku Medžlisa Islamske zajednice Sarajevo - gosp.

Jusufa Zahiragića, predsjednika Izvršnog odbora,
Općinskog vijeća Ilidže - gosp. Amera Čenanovića,
načelnika općine, i JU "Apoteke Sarajevo" - prim. mr.
sci. Redžada Čatića, generalnog direktora, na čemu im
se najsrdačnije zahvaljujemo.